

Neuropsykiatrinen valmennus

— Ohjaustyöhön perustuvan kuntoutusmenetelmän jäsenys

Anni-Kaisa Eveliina Huoviala

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalipsykologia

Kuopion yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja

sosiaalipsykologian laitos

Joulukuu 2007

KUOPION YLIOPISTO, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta,
sosiaalipolitiikan ja sosiaalipsykologian laitos, sosiaalipsykologian pääaine

HUOVIALA ANNI-KAISA EVELIINA: Neuropsykiatrinen valmennus – ohjaustyöhön
perustuvan kuntoutusmenetelmän jäsenitys

Opinnäytetutkielma, 90 sivua, 4 liitettä (7 sivua)

Ohjaajat: YTL Mikko Saastamoinen, YTM Piia Puurunen, YTM Kirsi Ruutala

Joulukuu 2007

Avainsanat: ohjaustyö, neurologiset erityisvaikeudet, roolit, orientaatiot, oppimiskäsitkset

Neuropsykiatrinen valmennus (*ADHD-coaching*) on ohjaustyöhön perustuva elämänhallintaa tukeva kuntoutusmenetelmä, joka jalkautuu asiakkaan kaikkiin elinympäristöihin. Valmennuksen kohderyhmänä ovat henkilöt, joilla on ADHD (*Attention Deficit Hyperactivity Disorder*) tai muu neurologinen erityisvaikeus. Neuropsykiatrinen valmennus on Suomessa uusi menetelmä ja sen käyttö laajenee sekä koulutettujen valmentajien määrä lisääntyy koko ajan.

Tutkimuksen tavoitteena on jäsentää neuropsykiatrisen valmennuksen käytäntöjä, toimintaprosessia ja menetelmiä sekä analysoida valmennusta valmentajan roolien, valmennuksen orientaatioiden ja taustalla vaikuttavien oppimiskäsitusten avulla. Neuropsykiatrista valmennusta on tutkittu aikaisemmin hyvin vähän.

Tutkimus on laadullinen ja sen aineisto koostuu valmentajien täyttämistä taustatietolomakkeista ja tapausesimerkin prosessinkuvauksesta, jonka pohjalta on tehty seitsemän teemahaastattelua. Lisäksi aineistona on toiminut valmentajien työssään käyttämä materiaali. Aineisto on analysoitu aineistolähtöisesti ja teoriasidonnaisesti grounded theory –menetelmällä.

Valmennus muodostuu asiakaslähtöisesti yksilölliseksi kuntoutusprosessiksi, jossa asiakkaalla ja valmentajalla on tasa-arvoinen yhteistyösuhde. Valmentajalla on useita eri rooleja asiakkaan rinnalla ja taustalla tehtävässä työssä, jonka keskeisiä menetelmiä ovat dialogi, toiminta ja verkostotyö. Menetelmien taustalla vaikuttavat behavioristinen, kognitiivinen ja konstruktivistinen käsitys oppimisesta. Valmennuksen orientaatioissa korostuu asiakaslähtöinen, valtaistava ja ekologinen näkökulma. Neuropsykiatrisen valmennuksen teoreettinen tausta muodostaa jatkumon, jossa valmennusprosessin aikana liikutaan yksilöllisesti riippuen asiakkaan tavoitteista, vaikeuksista ja valmentajan toimintatavoista.

Neuropsykiatrisen valmennuksen haasteena on säilyttää ja ylläpitää toiminnan laatua, saada valmennukselle lisää rahoittajia sekä vakiinnuttaa valmennus osaksi palvelujärjestelmää. Tämä vaatii tiivistä moniammatillista yhteistyötä, lisää toimijoita ja valmentajien ammattitaidon kehittämistä. Tulevaisuudessa tarvitaan vaikuttavuus-tutkimusta valmennuksesta sekä tutkimusta valmennuksen mahdollisuuksista osana hyvinvointipalvelujärjestelmää.

UNIVERSITY OF KUOPIO, Faculty of Social Sciences
Department of Social Policy and Social Psychology, Social Psychology

ANNI-KAISA EVELIINA HUOVIOLA: Neuropsychiatric coaching –Analysis of counselling-based rehabilitation method

Master's thesis, 90 pages, 4 appendices (7 pages)

Advisors: Mikko Saastamoinen (Licentiate of Social Sciences), Piia Puurunen (Master of Social Sciences), Kirsi Ruutala (Master of Social Sciences)

December 2007

Keywords: counselling, neurological disorders, roles, orientations, learning conceptions

Neuropsychiatric coaching (*ADHD-coaching*) is a rehabilitation method, is based on counselling and spreading to all environments of the clients. The target groups of coaching are persons with ADHD (*Attention Deficit Hyperactivity Disorder*) or similar neurological disorders. Neuropsychiatric coaching is a new method in Finland. The use of coaching is more common and the amount of trained coaches is growing.

The aim of this study was to examine the practices, the process and the methods of coaching and to analyse coaching by the roles of coaches, the orientations of coaching and learning conceptions which effect on coaching. Not much research has been published about neuropsychiatric coaching.

The study was based on qualitative methods of research. The data consist of forms about the background of the coaches and the description of case example, which was the base for seven theme interviews. In addition, material used by the coaches in their work was part of the data. The data was analysed with the means of grounded theory method.

The coaching process is client oriented and the coach and the client have equal cooperation relationship. In the process the coach has different roles beside the client and in the clients background. The basic methods of coaching are dialogue, activity and cooperation with networks. Methods of coaching are based on behaviourist, cognitive and constructivist learning concepts. The orientation of coaching emphasizes the client oriented, empowerment and ecological approaches. The theoretical backgrounds of coaching are like continuums, where the process moves depending on the goal and difficulties of the client and the methods used by the coach.

The challenges of the neuropsychiatric coaching are to maintain the quality of coaching, to get more financiers for coaching and to make coaching part of the social and health-care system. This will need multi-professional teamwork, more coaches and development of the professional skills of coaches. In the future research about effectiveness is needed as well as research about the possibilities of coaching part of welfare services.

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	4
2 MITÄ ON NEUROPSYKIATRINEN VALMENNUS?	7
2.1 ADHD ja muut neurologiset erityisvaikeudet	7
2.2 Neuropsykiatrinen valmennus	9
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	14
3.1 Tutkimusote ja – asetelma	15
3.2 Aineistonkeruu ja kuvailu	16
3.3 Teemahaastattelun toteutus ja arviointi	19
3.4 Aineiston analyysi	22
3.5 Eettisten ongelmien pohdinta	24
4 NEUROPSYKIATRINEN VALMENNUKSEN ULOTTUVUUDET	25
4.1 Neuropsykiatrinen valmennus ohjaustyönä	26
4.2 Neuropsykiatrinen valmennus kuntoutuksena	28
4.3 Neuropsykiatrinen valmennuksen toimintaprosessin kuvaus ja menetelmät	33
4.4 Neuropsykiatrinen valmennuksen toimijat	48
5 NEUROPSYKIATRINEN VALMENNUKSEN TEOREETTINEN JÄSENTÄMINEN	54
5.1 Neuropsykiatrinen valmentajan roolit	54
5.2 Neuropsykiatrinen valmennuksen orientaatiot	60
5.3 Neuropsykiatrinen valmennuksen oppimiskäsitykset	66
6 YHTEENVETO	74
7 NEUROPSYKIATRINEN VALMENNUKSEN TULEVAISUUS	79
7.1 Tutkimuksen arviointia	80
7.2 Tulevat tutkimukset	81
LÄHTEET	84

LIITTEET	90
Liite 1 ADHD-liiton vetoamus	90
Liite 2 Taustatietolomake	92
Liite 3 Prosessinkuvauslomake	94
Liite 4 Teemahaastattelurunko	96

1 JOHDANTO

Tuoreena ylioppilaana työskentelin henkilökohtaisena avustajana MBD – pojalle. Mikko oli mainio, vauhdikas nuori mies ja nautin työstäni. En kuitenkaan ollut koskaan kuullut kirjainyhdistelmästä MBD tai tiennyt mitä se merkitsee, mutta näin mitä se päivittäin käytännössä tarkoitti. Vuosia myöhemmin opiskelijana huomasin lehdessä ilmoituksen tilaisuudesta, jossa MBD -liiton (nykyinen ADHD-liitto) edustaja kertoo uudesta ohjausmenetelmästä, elämänhallinnan valmennuksesta (*coaching*). Menin tilaisuuteen Mikko mielessäni, halusin tietää mitä tämä valmennus tarkoittaa. Kuopiossa alkoi 2003 Pohjois-Savon vammaisasuntosäätiön Hanskassa! -aikuistuvien tukiverkostoprojekti ja ADHD -valmennusta alettiin kehittää myös muualla Suomessa. Kehityksen vauhdista kertoo se, että nimitykset ovat muuttuneet, entinen MBD (*Minimal Brain Dysfunction*), on korvattu ADHD (*Attention Deficit Hyperactivity Disorder*) – nimikkeellä ja nyt ADHD -valmennuksesta käytetään Suomessa laajemmin nimeä neuropsykiatrinen valmennus. Opinnäytetyön aihetta miettiessäni totesin, että haluan edelleen tietää tarkemmin, mitä neuropsykiatrinen valmennus käytännössä on ja mihin sen toiminta perustuu.

Asiantuntijuutta koskevissa tutkimuksissa on yhä useammin kiinnitetty huomiota juuri asiantuntijuuden käytäntöihin, sisäisiin prosesseihin, menetelmiin ja arjentyöhön. Osaamisen osa-alueita tarkastelevan tutkimuksen avulla on mahdollista saada näkyviin tieto- ja kokemus, joka asiantuntijoille syntyy käytännön työssä. (Peltomäki, Harjumäki & Husman 2002, 85–86.) Neuropsykiatrisen valmennuksen käytännön ja toiminnan perusteiden tarkastelu oli tutkimuksen alkaessa ajankohtaista, koska ammattilaisten kentällä kaivattiin yhteistyötä ja valtakunnallinen ADHD -liitto halusi varmistaa valvonnan valmentajien työn ja koulutuksen laadusta (liite 1).

ADHD ja muut neuropsykiatriset häiriöt ovat olleet laajasti esillä koko tutkimukseni ajan. Häiriöiden vaikutukset heijastuvat yksilön elämänhallintaan ja yhteiskunnallisesti syrjäytymisen lisääntymiseen. Helsingin Sanomissa (13.4.2006) nimimerkki *Sinnittelijä* kertoo kokemuksistaan diagnoosin saamisen vaikeudesta ja elämästään masennuspotilaana viidenkymmenen vuoden ajan, koska tarkkaavaisuushäiriötä ei ole tunnistettu. Aamulehti (17.1.2007) puolestaan uutisoi, että masennus vie päivittäin yhden alle 30-vuotiaan eläkkeelle. Stakesin mielenterveysryhmän jäsenet ehdottavat kuntoutukseksi

ohjausta työpaikalle ja muistuttavat, että työkyvyttömyyspäätös on tragedia paitsi ihmiselle itselleen myös yhteiskunnalle. Mieli-pidekirjoituksessa *Myös ADHD -lapset ovat tuuliajolla* -otsikolla (Helsingin Sanomat 23.4.2006) 8-vuotiaan ADHD -lapsen äiti vaatii hoitoa, nyt kun lapsi on vihdoinkin saanut diagnoosin. Pelkkä diagnoosi ei siis riitä, vaan tarvitaan myös hoitoa. Tekeillä olevan väitöstutkimuksen mukaan hoitamaton tarkkaavaisuushäiriö voi kymmenkertaistaa riskin joutua vankilaan aikuisiällä, koska liitännäisoireet kuten päihdeongelmat lisäävät syrjäytymisriskiä. (STT 28.11.2007). Ongelmaan on herätty. Tulevat toimet, kuten diagnosointi ja hoidon järjestäminen ovat tulevaisuuden syrjäytymisen ehkäisyssä ja nykyisten ADHD -henkilöiden elämäpolkujen kannalta ratkaisevassa asemassa.

Valmennuksen vaikutuksia on tutkittu jonkin verran Yhdysvalloissa (esim. Zwart and Kallemeyn's 2001; Swartz, Prevatt, and Proctor 2005). Tutkimukset ovat sijoittuneet kouluun, jossa tarkkaavaisuus- ja ylivilkkaushäiriöiset opiskelijat ovat saaneet valmennusta opiskelutaitoihin, ajanhallintaan ja elämän suunnitteluun. Kokemukset ovat olleet hyviä, kuitenkin vertailu tämän kaltaisissa tutkimuksissa on hankalaa, koska valmennus on erittäin yksilökeskeinen menetelmä. Lisäksi tutkimuksissa ei ole huomioitu käytettyä aikaa tai muodostettu standardisoituja mittareita tulosten arvioimiseksi. Suomessa on opinnäytetyön muodossa kerätty valmennusasiakkaiden kokemuksia valmennuksesta (Remes 2006). Kuitenkaan pitkäaikaista vaikuttavuustutkimusta tai tämän tutkimuksen kaltaista teoreettista jäsentämistä ei ole tehty. Valmennus menetelmänä mainitaan ADHD -henkilöiden kuntoutuskursseja koskevassa tutkimuksessa (Alfthan 2003).

Niin tutkimus kuin hoitokin tarvitsee resursseja, joiden saanti toivottavasti helpottuu valmennuksen tunnettavuuden lisääntyessä ja toiminnan kehittämisen myötä. Sosiaalipsykologia tarjoaa ilmiön tarkasteluun hyvän lähtökohdan, koska kyse on ihmisten välisestä toiminnasta ja vuorovaikutuksesta. Sosiaalipsykologinen suhtautumistapa sosiaaliseen elämään yksilön, yhteiskunnan ja kulttuurin vuorovaikutuksena on lähtökohtana tässä tutkielmassa. Tutkimuksen tavoitteena on jäsentää neuropsykiatrista valmennusta laadullisen aineiston avulla ja käsitteellistää toimintaa yksilöiden välisellä tasolla sekä huomioida toiminnan yhteiskunnallinen merkitys ja kehitys. (Helkama 1999, 11–19.)

Tutkimuksen metodologinen viitekehys nojaa grounded theory – menetelmään, joka on aineistolähtöinen metodi, jonka avulla pyritään selvittämään ilmiön perustaa. Menetelmä sopii hyvin tällaiseen tutkimukseen, jossa on tavoitteena hankkia perustietoa ilmiön tai aiheen olemuksesta eli kartoittaa mitä ilmiö tarkoittaa (Eskola & Suoranta 1998, 19.) Tutkimuksen aineistona on laadullisia tekstiaineistoja (mt. 15–16; ks. luku 3.2), jotka on tuotettu lomakkeiden ja teemahaastattelun avulla. Lisäksi aineistona on hyödynnetty tutkittavien omaa materiaalia työstään. Aineisto on analysoitu laadullisin menetelmin, aineistolähtöistä ja teoriasidonnaista analyysia noudattaen. (Eskola 2001, 136–137; luku 3.5).

Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkielman tavoitteena on jäsentää neuropsykiatrisen valmennuksen käytäntöjä ja näin saada näkyviin mitä neuropsykiatrisen valmennus on. Ojasen (2006, 9) mielestä ”*tärkeintä ohjauksessa on, että ohjaaja tutkii omaa tapaansa tehdä työtä ja sen perusteita*”. Hyvä teoria tarjoaa käsitteitä, joiden avulla voidaan jäsentää elävän arjen materiaalia, jota työssä kohdataan (mt. 17). Toivon, että tämä tutkielma antaa valmentajille syväkäsytystä omasta työstään ja tuo esiin uusia näkökulmia työn jäsentämiseen.

Tässä tutkimuksessa neuropsykiatrisen valmennuksen käytännöt jäsentyvät seuraavien kuvailevien tutkimuskysymysten avulla:

- Mitä valmennuksessa tapahtuu?
Toiminnan vaiheet ja menetelmät
- Mitä valmentaja tekee?
Roolit
- Millaiset teoreettiset tausta-ajatukset valmennukseen vaikuttavat?
Neuropsykiatrisen valmennuksen orientaatiot
Neuropsykiatrisen valmennuksen oppimiskäsitys

Ilmiön tarkastelun ja tutkimuksen toteutuksen raportoinnin jälkeen tarkastelen neuropsykiatrista valmennusta ohjaustyönä, kuntoutuksena ja kuvaan toiminnan prosessia ja menetelmiä. Tämän jälkeen analysoin neuropsykiatrista valmennusta valmentajan roolin, valmennuksen orientaatioiden ja taustalla vaikuttavien oppimiskäsitysten avulla.

Lopuksi jäsenän valmennusta yhteenvedon muodossa ja pohdin neuropsykiatrisen valmennuksen tulevaisuutta.

2 MITÄ ON NEUROPSYKIATRINEN VALMENNUS?

Neuropsykiatrisen valmennuksen kohderyhmä on laaja ja käsittää monipuolisen kirjon erilaisia neurologisia erityisvaikeuksia ja niiden liitännäisoireita omaavia henkilöitä. Aluksi Suomessakin puhuttiin vain ADHD -valmennuksesta tai *-coachingista* alkupe-
räisen nimityksen mukaan, mutta nykyisin kohderyhmää on laajennettu, mikä huomioi-
daan valmentajien koulutuksien sisällöissä tai täydennyskoulutus mahdollisuutena. Valmentaja voi toki itse rajata asiakaskuntaansa oman ammattitaidon mukaan.

2.1 ADHD ja muut neurologiset erityisvaikeudet

Neuropsykiatrisissa oireyhtymissä esiintyy paljon päällekkäisyyttä, häiriöt esiintyvät toistensa liitännäisoireina ja niihin liittyy myös psyykkisiä häiriöitä, kuten käytöshäiriöitä, masennusta, psykosomaattisia oireita ja sosiaalisia vaikeuksia. Tämä aiheuttaa haasteita diagnosoinnille ja on tärkeää huomioida myös neuropsykiatrisessa valmennuksessa sekä muussa kuntoutuksessa. (Michelsson, Saresma, Valkama & Virtanen 2004, 25–25, 54–57.) Neuropsykiatristen oireyhtymien diagnoosit perustuvat viralliseen kansväliseen Maailman Terveysjärjestön (WHO) tautiluokitukseen (ICD-10), jonka avulla määritellään päädiagnoosi ja mahdolliset lisädiagnoosit moniammatillisessa työryhmässä haastattelun, tutkimusten ja erotusdiagnostiikan avulla (Michelsson ym. 2004, 13–14).

ADHD (*Attention Decificit Hyperactivity Disorder*) eli tarkkaavaisuus- ja ylivilkkaus-häiriö ja ADD (*Attention Decificit Disorder*) eli tarkkaavaisuushäiriö ovat rinnakkaisia Suomessa ja muualla Euroopassa käytetyille termille MBD, joka tarkoittaa lievää aivo-
toiminnan häiriötä (*Minimal Brain Dysfunction*). ADHD on alun perin Yhdysvalloissa käytetty nimitys, joka on vähitellen 1990- ja 2000-luvulla korvannut MBD-termin käytön myös Suomessa. MBD on määritelty neurologiseksi oireyhtymäksi, joka johtaa

tarkkaavaisuudenhäiriöön, motoriikan, hahmottamisen ja/tai oppimisen häiriöön. Oireyhtymän aiheuttamat vaikeudet säilyvät läpi elämän, vaikka iän myötä piirteet usein hieman lievenevät. ADHD -henkilöillä on aivojen aktivaatiotaso matala niillä aivoalueilla, jotka säätelevät tarkkaavaisuutta, motivaatiota ja tunteita. Tämän seurauksena heillä on vaikeuksia asioiden ennakoimisessa ja muistamisessa sekä keskittymisessä. Ulkoisessa käyttäytymisessä ADHD -henkilön tarve nostaa aivojen aktivaatiotasoa näkyy ylienergisyytenä, jatkuvana liikehtimisena, puheliaisuutena, vaikeutena odottaa omaa vuoroaan ja impulsiivisena toimintana tai päätöksentekona. Toisaalta henkilöillä saattaa olla voimakas taipumus vaipua omiin ajatuksiin ja unelmiin. (Lehtokoski 2004, 11–12; Saukkola 2005, 7-8; Michelsson, Saresma, Valkama & Virtanen 2004, 11.)

Parhaimmillaan ADHD -henkilö on luova, energinen, innokas ja motivoiva. Työssä hänen parhaita puoliaan ovat innovatiivisuus ja riskienottokyky, josta on hyötyä monessa ammatissa. ADHD -lapsi ja nuori vaatii kokonaisvaltaista kuntoutusta, jonka avulla hän oppii hyväksymään itsensä kaikkine puolineen ja kasvamaan tasapainoiseksi aikuiseksi. (Saukkola 2005, 10–11.)

ADHD on voimakkaasti periytyvä ja 70 %:lla ADHD -henkilöistä on muita oireita kuten, oppimiseen liittyviä erityisvaikeuksia, motoriikan-, koordinaation-, puheen-, kielellisiä ja hahmotuksen häiriöitä sekä käytöksen sosiaalisia vaikeuksia. Lääkehoidosta muun kuntoutuksen, kuten terapian, rinnalla on hyötyä 80 %:lle ADHD – henkilöistä. Suomessa lääkkeiden käyttö on vähäistä, arviolta yksi kymmenestä ADHD -lapsesta saa keskushermostoa stimuloivia lääkkeitä, mutta mielipiteet lääkehoidosta ovat ristiriitaisia. (Michelsson ym. 2004, 20–21, 27; Helsingin Sanomat 16.1.2007; Aamulehti 4.12.2007.)

Autistiset häiriöt ovat tiloja, jotka esiintyvät vaikeuksina sosiaalisen vuorovaikutuksen, kielellisen ja ei-kielellisen kommunikaation tai mielikuvituksen sekä käyttäytymisen alueella. Autistisen henkilön haasteet esiintyvät vähintään kahdella osa-alueella mainituista, jolloin oireyhdistelmät ovat yksilöllisiä. *Aspergerin oireyhtymä* kuuluu autistisiin häiriöihin. Asperger -henkilöiden elämään vaikuttavat suuret vaikeudet sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, yksipuoliset kiinnostuksen kohteet, pakonomaiset rutiinit, puheen- ja kielen ongelmat sekä vaikeudet sanattomassa kommunikaatiossa. (Gilberg 2001, 17–24.) Asperger -lapsella esiintyy unihäiriöitä, tarkkaavaisuuden puutetta ja vä-

häistä kiinnostusta ympäristöä kohtaan. Murrosiässä voi esiintyä haastavia oheisongelmia ja oireyhtymä saattaa peittyä sekundaaristen vaikeuksien kuten masennuksen, päihneiden käytön tai käytöshäiriöiden taakse. Aikuisuudessa oireyhtymän perusluonteiset ongelmat säilyvät melko koskemattomina. (Mt. 55–57, 100–101.) Henkilöillä, joilla on Aspergerin oireyhtymä, on tunnetusti kuitenkin lukuisia vahvoja puolia, jotka osittain tai kokonaan kompensoivat oireyhtymän aiheuttamia haasteita. Yleisimpiä ovat hyvä yleislahjakkuus, kestävyys, itsepäisyys ja huolellisuus, jotka tulee huomioida valmennuksessakin voimavaroina. (Gilberg 2001, 77–81.)

Touretten oireyhtymä on lapsuudessa alkava neuropsykiatrinen häiriö, jonka oireita ovat eritasoiset nykimisoireet (tic), jotka voivat esiintyä motorisina tai äänellisinä. Nykimisoireet ja niiden mukanaan tuomat haitat ja ympäristön reaktiot altistavat myös psykiatrisille oireille, kuten masennus ja ahdistus. (Gillberg 2001, 6-8.)

Mainittuja neuropsykiatrisia oireyhtymiä esiintyy arviolta 0,5- 6 %:lla väestöstä. Vaikeudet ovat usein hieman yleisimpiä pojilla kuin tytöillä. (Michelsson, Saresma, Valkama & Virtanen 2004, 21, 27; Gilberg 2001, 33; 2004, 7.) Yhteistä kohderyhmälle on neuropsykiatristen vaikeuksien aiheuttamat haasteet esimerkiksi opiskelussa, työnhaussa, arjenhallinnassa ja ihmissuhteissa (Saukkola 2005, 61).

Neuropsykiatristen oireyhtymien kuntoutusta toteutetaan lääkinnällisenä, ammatillisena, kasvatuksellisenä ja sosiaalisena kuntoutuksena. Kuntoutuksen järjestämisestä vastaa terveys-, sosiaali-, opetus- ja työviranomaiset, mikä edellyttää näiden tahojen tiivistä yhteistyötä. Neuropsykiatriseen valmennukseen ohjautuukin asiakkaita monipuolisesti eri viranomaissektoreilta, jotka saattavat osallistua myös valmennukseen maksajatahona. (Michelsson & ym. 2004, 57.)

2.2 Neuropsykiatrinen valmennus

Neuropsykiatrinen valmennus on määritelty tässä tutkimuksessa ohjaustyöhön perustavaksi kuntoutusmenetelmäksi. Menetelmä rantautui Suomeen 2003, ADHD-liiton Aikuisprojektin ja ADHD-keskuksen yhteistyön tuloksena. Haastateltavat ovat olleet vahvasti mukana menetelmän jalkautumisessa Suomeen:

”ADHD-liiton aikuisprojekti, jossa oli tarkoituksena kehittää Suomeen uusia kuntoutusmalleja aikuisille, ADHD-aikuisille, joista sitä ennen luultiin, ettei niitä juuri oikeastaan olekaan. Että luultiin, että MBD on tällainen lasten oireyhtymä, joka häipyä aikuisuuteen tullessa ja sit yks kaks oltiin huomattakin, että ei se mihinkään häivy. ADHD-liitto oli siinä todella hienosti edelläkävijänä.”

Aikaisemmin kuviteltiin, että MBD:n oireet kuuluvat vain lapsuuteen ja katoavat aikuisuuteen mennessä tai ainakin lievenevät, joten kuntoutusta aikuisille ei käytännössä ollut. Tällöin oireita saatettiin hoitaa esimerkiksi liittäen oireiden diagnoosin mukaan. (Saukkola 2006, 7; Helsingin Sanomat 13.4.2005.) ADHD-liiton aikuisprojektissa (2001–2004) kehitettiin valmennuksen lisäksi esimerkiksi aikuisten sopeutumisvalmennuskursseja, joiden sisältö koostuu arjen- ja elämänhallinnan tukemisesta. Ennen tätä kuntoutuksena on ollut käytössä neuropsykologinen kuntoutus ja psykoterapia, joita on alettu vähitellen sovittamaan myös ADHD-aikuisille sopivaksi kuntoutukseksi. (Saukkola 2005, 7; Heikkilä 2005, 41–54; Leskelä 2005, 22–39; Alfthan 2003.)

Nyt valmennuksen avulla henkilöt, joilla on neuropsykiatrisia erityisvaikeuksia tai niiden kaltaisia oireita voivat saada tukea toiminnan ohjauksen, sosiaalisten- tai vuorovaikutustaitojen parantamiseen. Käytännössä tämä tarkoittaa tukea esimerkiksi itsestään huolehtimisessa, oppimistaidoissa, kodin järjestyksen ylläpidossa ja raha-asioissa tai ihmissuhteissa. (Saukkola 2005, 60–62.) Valmennuksella saavutetaan parhaat tulokset, kun se yhdistetään lääkehoitoon ja muuhun kuntoutukseen. Valmennuksen menetelmää on käytetty aikaisemmin Yhdysvalloissa, Britanniassa ja Hollannissa. (Saukkola 2005, 57 ja 63.) Suomessa valmennusta toteutetaan yksityisesti, kuntoutuspalvelukeskuksissa sekä kolmannen sektorin projektien parissa. Toiminta laajenee koko ajan.

Valmentajat

Neuropsykiatrisen valmentaja on valmennuskoulutuksen käynyt sosiaali-, terveys- tai kasvatusalan ammattilainen, jolla on työkokemusta kohderyhmän parista (Saukkola 2005, 62–63). Taustan lisäksi valmentajien työpaikat vaihtelevat suuresti. Tätä kuvasi kouluttajana toimiva valmentaja:

”Ihan muutama heistä tekee yksityisesti tätä, suurin osa toteuttaa näitä menetelmiä omassa työssään. Siellä on aika paljon erilaisia, paljon erityisopettajia, toimintaterapeutteja, tavallisia luokanopettajia ja sitten on psykiatrisia sairaanhoitajia ja erilaisissa yksiköissä, päihdeyksiköissä, nuorisoyksiköissä ja nuorisotyöntekijöitä, lastensuojelussa. Sit on psykologeja, koulupsykologeja, että hyvin laaja-alainen on se skaala.”

Tutkimukseen osallistuneet valmentajat edustivat monipuolisesti eri koulutustaustoja ja heillä oli kokemusta ja erityiskoulutusta kohderyhmästä. Haastatteluun osallistuneiden kokemus valmentajana tai vastaavissa tehtävissä vaihteli vajaasta vuodesta viiteen vuoteen.

Valmentajien yhteystietoja ylläpitää ja välittää tällä hetkellä ADHD-liitto ja ADHD-keskus, joiden listoilla on yhteensä 37 valmentajaa (tilanne 12/2007). Tämä kertoo osaltaan siitä, että kaikki koulutuksen käyneet valmentajat eivät tee valmennusta työkseen vaan hyödyntävät koulutusta osana omaa aikaisempaa työnkuvaa kohderyhmän parissa.

Koulutus

Suomalaisen neuropsykiatrisen valmennuskoulutuksen juuret ovat englantilaisen psykologin ja perheterapeutin Dianne Zaccheon vuonna 2003 ohjaamassa koulutuksessa, johon osallistui 25 henkilöä. Osa näistä valmentajista on lähtenyt kehittämään koulutusta ja valmennusta Suomessa, tällä hetkellä valmentajia koulutetaan useassa oppilaitoksessa ympäri Suomea.

ADHD -liitto julkaisi 2006 vetoomuksen valmennuskoulutuksen ja valmentajien laadun varmistamiseksi (liite 1), jossa koulutuksen vaaditaan olevan vähintään kuuden opintoviikon laajuinen ja sen tulisi jakautua vähintään neljän kuukauden ajalle. Tällä hetkellä koulutuksien laajuus vaihtelee neljästä – viiteentoista opintoviikkoon. Peruskoulutuksen jälkeen on mahdollisuus osallistua työn-ohjaukselliseen tai syventävään jatkokoulutukseen. Tutkimuksen aineistossa valmentajat olivat kokeneet koulutuksen antoisana ja jäsentäneen omaa työn kuvaa erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden kanssa.

”Se oli, se oli aivan ihana koulutus! Sillä tavalla, että siinä niin kun koko ajan sytty lamppu, et hei tota mä oon tehny, tää on tän kirjon menetelmiä. Se niin kun täydens koko ajan. -- et tuntu että puhun kouluttajan kanssa samaa kieltä”

”-- tuli semmoinen ajatus, että näinhän me ollaan tehty tähän astikin, mutta se tuli nyt niin kun semmosena hallittuna pakettina, strukturoituna systeeminä.”

Menetelmän tuoreudesta kertoo se, että ensimmäisten koulutusten jälkeen osa koulutuksen käyneistä koulutti uusia valmentajia ilman käytännön kokemusta menetelmästä.

”No ehkä se oli sillä lailla, että se oli näille kouluttajille enemmän uusi asia, se näiden ihmisten ohjaaminen, kun mitä mulle. Että olin kuitenkin aika paljon muita koulutuksia käynyt kuitenkin tällaisia pienempiä, koulutuspäiviä ja näitä, että ehkä se ei sillei hyödyttänyt niin paljon.”

Samoin uudemmissa koulutuksissa oli profiloiduttu valmentajien kokemuksen mukaan kohderyhmän suhteen.

”Kun mää teen töitä nuorten ja aikuisten kanssa niin se puoli puuttui kaikesta koulutuksesta aika paljon että aika paljon lapsiin sitten kohdistu kaikki ne menetelmät”

Nykyisten koulutusten painotukset vaihtelevat hieman, eikä yhtenäistä linjaa kestosta tai sisällöistä ole, tätä ei kuitenkaan ainakaan toistaiseksi nähdä ongelmana.

”Ei. En mä tiedä. Must toi niin kun toi NPV -yhdistys (Neuropsykiatriset valmentajat ry), sen tavallaan niin kun pitäis poistaa sitä epälaatuisuutta ja valvoo niitä laatukriteereitä.”

Neuropsykiatriset Valmentajat Ry

Valmentajat päättivät perustaa valtakunnallisen yhdistyksen, jonka tehtävän on tiivistää valmentajien yhteistyötä ja tehdä kehittämistyötä valmennustoiminnan ja kohderyhmän hyväksi. Yhdistys tuo esille valmentajien erityisosaamista sekä kehittää työtapaa ja sen mahdollisuuksia, tuloksia ja vaikuttavuutta hoidon, kuntoutuksen, sosiaalityön, koulutuksen ja kasvatuksen alueilla. Lisäksi yhdistyksen avulla halutaan varmistaa valmennuksen ja valmennuskoulutuksen laadun valvonta, jota myös ADHD-liitto vetoomuksessaan (liite 1) korosti. Yhdistys rekisteröitiin 12.4.2007 ja toimintana se järjestää koulutusta, antaa asiantuntijalausuntoja ja on yhteistyössä vastaavien toimijoiden kanssa Suomessa ja ulkomailla. Yhdistys toteuttaa yhteiskunnallista vaikuttamista ja tiedottamista sekä edistää aihealueen tutkimustoimintaa.

Valmentajat kokivat yhdistyksen mahdollisuutena valmennuksen tunnettavuuden lisääntymiselle ja toiminnan sekä valmentajien kehittämiseksi.

”Siellä on kyllä rautanen tietotaito ja sieltä sitä tietopuolta saa, kyllä mä näkisin yhtenä sen mahdollisuutena tällasen roolin työnohjauksen, coachien kehittämisen tällä alalla.”

”--ihmiset pääsis keskustelemaan yhdessä, kun tää on kehittyvä asia niin kehittämään yhdessä ja eri näkökulmista ja mun mielestä toi yhdistys antaa siihen nyt sen mahdollisuuden.”

Valmennuksen vahvuudet ja heikkoudet

Aineistossa valmentajat kuvasivat neuropsykiatrisen valmennuksen tilaa kyseisellä hetkellä SWOT (*Strengths, Weaknesses Opportunities Threats*) -analyysissä käytettävän nelikentän avulla (ks. esim. Lindroos & Lohivesi 2004, 35). Neuropsykiatrisen valmennuksen vahvuutena nähtiin sen näkökulma asiakkaan kaikkiin elinympäristöihin jalkautuvana ja monipuolisia menetelmiä hyödyntävänä toimintana sekä valmennuksen voimakas kysyntä.

”Se näkökulma on se vahvuus, otetaan oikeasti huomioon sen ihmisen se vaikeus, että jos kuntoutusta ajattelee niin ok, jos ihminen ei tullut tänne paikalle, niin ei se sitten varmaan halua kuntoutusta. Niin tässä nähdään se, että se ihminen ei jostain syystä ehkä pääsekään paikalle. Se on niin kaaosta se sen arkielämä --. Et, se on tavallaan se vahvuus, että voidaan jalkautua ja mennä sinne ihmisten luo, ottaa se huomioon, että mä nyt uskon että sä et pääse sinne paikkaan.”

Tuomalla esiin mainittuja vahvuuksia voidaan torjua nykytilan keskeisintä heikkoutta, resurssien, rahoituksen ja toimijoiden puutetta. Valmennukselle ei ole riittävästi maksajatahoja, vaan asiakkaat joutuvat usein itse kustantamaan valmennuksen.

”Varmaan se (heikkous), että se on vielä niin uutta ja tätä ei vielä saa. Eli toimijoiden vähyys ja maksavat tahot.”

Toinen valmennuksen merkittävä vahvuus on yhteistyö ja moniammatillisuus, mikä tarkoittaa yhteistyötä asiakkaan verkostojen, muiden ammattilaisten ja valmentajien kesken. Tiivistämällä yhteistyötä entisestään voidaan valvoa koulutuksen ja valmennuk-

sen laatua, kuten nyt on jo tehty perustamalla yhdistys. Moniammatillisuus on myös mahdollisuus vahvistaa valmennuksen toimivuutta haastavienkin asiakkaiden kanssa.

”Tää sopii tietynlaisille asiakkaille, pitää olla perus ADHD, joka selviää opinnoissa ja työelämässä --, niin tää on loistava menetelmä, mutta sitten kun mennään vähän tällaselle, että on muita liitännäisoireita, on masentuneisuutta, kakssuuntaista mielialahäiriötä tai pitkiä jaksoja sairaalassa ja sit tota tulee kotiin ja sit se on niin kun coachausta, niin ehkä semmoseen tää on vielä liian kevyt menetelmä. Että siihen tarttis vielä enemmän ammattiryhmän, toisten ammattilaisten tukea, että ois semmonen coachaustyhmä jollain tavalla.”

Valmennus vaatii vahvan motivaation, jota valmennuksessa voidaan toki tukea. Motivointi on haastavaa, mutta siinä voi auttaa toiminnan vahvuuksiksi määritellyt vaikutukset asiakkaan elämään.

”Eli ihmisen kyky selviytyä arjen vaatimuksista, oli ne arjen vaatimukset sit hänen kohdallaan hakusessa ihan millä alueella tahansa; ihmissuhteet, kotiasiat, raha-asiat, opiskeluasiat, työasiat. Et se hänen selviytymisensä niistä arjen vaatimuksista paranee selkeästi. -- ja usko omaan selviytymiseen kasvaa.”

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Aloitin tutkimukseni tammikuussa 2006 tapaamalla eripuolella Suomea työskenteleviä valmentajia, jotka kokoontuivat Kuopioon tapaamaan toisiaan ja valmistelemaan yhdistyksen perustamista. Tapaamisesta alkoi tutkimuksen monipuolisen aineiston keruu ja tutkimuskysymysten tarkentuminen. Sain paljon lisätietoa valmennuksesta, kiinnostuin heidän työstään yhä enemmän ja myös tutkimukseni herätti kiinnostusta valmentajien piirissä. Tapaamista seurasi aineistolähtöinen analyysi ja uuden aineiston hankkiminen sekä matkustus haastatteluiden tekoon ja lopulta pitkäjänteinen raportin kirjoittaminen lopullisen aineiston teoriasidonnaisen analyysin rinnalla.

3.1 Tutkimusote ja – asetelma

Ennen tutkimusongelman tarkentumista kiinnostukseni kohdistui vielä melko tuntemattomaan neuropsykiatriseen valmennukseen ilmiönä, se oli jotakin uutta ja toiminta kaipasi näkyvyyttä kuntoutuksen kentällä. Valmentajien mukaan kiinnostus menetelmää kohtaan kohderyhmän parissa työskentelevien keskuudessa oli suuri. Ongelma muodostui aluksi hyvin kuvailevaksi: Mitä neuropsykiatrinen valmennus on? Laadullinen tutkimusote oli ongelman tarkasteluun selkeä valinta ja tutkimukseni noudattaakin kvalitatiiviselle tutkimukselle esitettyjä määritelmiä (Eskola & Suoranta 2000, 15–20). Laadulliselle tutkimukselle tyypillistä ovat tekstiaineistot, tässä tutkimuksessa aineistoa kerättiin jo olemassa olevasta materiaalista sekä tuotettiin lomakkeiden ja teemahaastattelujen avulla. Tutkijana päätin myös osallistua tutkittavien elämään ottamalla osaa heidän kokoontumisiinsa, minkä ansiosta tutustuin haastateltaviin etukäteen ja sain ilmiöstä laajemmin tietoa.

Tutkimuksen kohdejoukko, eli neuropsykiatriset valmentajat, valikoituvat aluksi mukaan osallistumalla Kuopion tilaisuuteen, jossa esittäydyin heille ja kerroin tulevasta tutkimuksestani. Tapaaminen oli mielenkiintoinen, sillä valmentajat keskustelivat paljon työtavoistaan vaihtaen samalla kokemuksia. Tilaisuudessa aloitin aineistonkeruun tutkimustani varten. Keräsin valmentajilta taustatietolomakkeet, jotka osoittivat heidän erilaiset taustakoulutukset ja vaihtelevat työkokemukset. Lomakkeissa kuvattiin monipuolisesti neuropsykiatrisen valmentajan erilaisia rooleja ohjaussuhteessa, mikä vahvisti kiinnostustani menetelmää kohtaan entisestään. Yksitoista valmentajaa halusi olla mukana tutkimuksessa ja aineiston tuottamisessa jatkossa. Näistä valitsin kuusi valmentajaa haastatteluihin ja lisäksi olin erikseen yhteydessä yhteen valmentajaan, jonka taustakokemuksen perusteella halusin mukaan tutkimukseen. Sain hänen yhteystiedot Kuopion tapaamisessa.

Tutkijana minulla oli tiettyjä esioletuksia tutkimuksen löydöistä. Oletin esimerkiksi, että valmennuksen voi jäsentää selkeästi ajalliseksi prosessiksi ja ajattelin että aikaisempien tietojeni ja nykyisten ohjausajatusten mukaisesti valmennuksen taustalla olisi konstruktivistisia käsityksiä oppimisesta (ks. esim. Onnismaa 2007; Peavy 2004; 2000). Kuitenkaan varsinaisen hypoteesin määrittäminen ei kuulu kvalitatiiviseen tutkimukseen, joten

aloitin aineiston keräämisen ja analysoinnin ilman ennalta määritellyn teorian tarkastelua. (Eskola & Suoranta 2000, 15–20.)

Haastattelun avulla sain asiantuntijan eli neuropsykiatrista valmennusta työkseen tekevä henkilön äänen kuuluviin ja hän sai olla tutkimuksen aineiston tuottamisessa aktiivinen osapuoli kertomalla omista kokemuksistaan ja työtavoistaan. Lisäksi halusin yhdistää tutkittavien puheen laajempaan kontekstiin kuntoutuksen sekä ohjaustyön kentässä. Teemahaastattelun avulla minulla oli mahdollisuus selvittää lomakkeiden tietoja ja syventää niistä saatuja tietoja. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 35.)

3.2 Aineistonkeruu ja kuvailu

Tutkimuksen ensimmäiseksi kerätty aineisto koostui kahdestatoista valmentajien taustatietolomakkeesta (liite 2), jotka keräsin Kuopiossa, kun tapasin valmentajat ensimmäisen kerran. Päädyin käyttämään lomaketta aineistonkeruun alkuvaiheessa, koska koin tarvitsevani menetelmän, jolla saisin helposti tietoa itselleni valmentajista sekä heidän käsityksistään neuropsykiatrisen valmennuksen suhteen. Taustatietolomakkeessa sain samalla selville neuropsykiatristen valmentajien yhteystiedot ja suostumuksen tutkimukseen osallistumiseen jatkossa. Lomakkeessa kysyttiin heidän koulutus- ja työkokemustaustaansa ja pyydettiin valmentajia kuvaamaan valmennussuhdetta valmennettavaan piirroksella sekä kertomaan omasta roolistaan ohjaussuhteessa. Tehtävä aiheutti hämmennystä, koska sitä ei osattu odottaa. Perustelin kysymyksiä herättänyttä piirustus-tehtävää sanomalla, että tämä mielenkiintoinen aihe on minulle uusi ja haluan lähestyä sitä mahdollisimman monin eri tavoin. Kaikki valmennusta työkseen tekevät tai menetelmää työssään hyödyntävät vastasivat tehtävään ja pitivät sitä myös mielenkiintoisena tapana tarkastella omaa työtään. Minulle lomake antoi merkittävän lähtökohdan muiden aineistonkeruumenetelmien suunnittelulle.

Aineiston vaiheittaisesta keräämisestä muodostuu grounded theory – menetelmän mukaisesti jatkumo, jossa aikaisempi aineisto analysoidaan ja tämän jälkeen kerätään lisää aineistoa, joka taas ohjaa uuden aineiston hankintaan. Näin aineiston analyysi lomittuu raportin kirjoittamiseen. Tutkimuksessani tällainen aineistonkeruutapa syvensi tutkimuksen teemoja ja antoi tarkempaa tietoa ilmiöstä. Laaja ja kuvaileva tutkimuksen on-

gelma jäsenyi aineistonkeruun myötä selkeiksi tutkimuskysymyksiksi. (Koskela 2007, 94–95.)

Taustatietolomakkeiden keräämisen jälkeen halusin rajata tutkimusjoukon jatkossa henkilöihin, jotka tekevät päivittäistä ohjaustyötä neuropsykiatrisen valmentajakoulutuksen mukaisesti. Nämä valmentajat työskentelevät erilaisissa työpaikoissa yksityisyrityksenä, kolmannen sektorin projekteissa tai kuntoutuspalvelu-keskuksessa. Muiden osalta hyödynsin aineistossa heidän taustatietolomakkeiden tietoja saadakseni laajemman kuvan valmennuskoulutuksen käyneistä henkilöistä. Osa koulutuksen käyneistä soveltaa tietoja omassa työssään ADHD -henkilöiden tai muita neuropsykiatrisia vaikeuksia omaavien parissa tai oman lapsen kasvatuksessa, mutta ei ota vastaan valmennettavia asiakkaita.

Toukokuussa 2006 lähetin valitsemilleni valmentajille sähköpostitse prosessinkuvauslomakkeen (liite 3), joka toimi taustana myöhemmin tehtävälle teemahaastattelulle. Tässä kuvitteellisessa esimerkkitapauksessa kuvasin ADD -henkilön, 20-vuotiaan Teemun, tilannetta ja pyysin valmentajia kuvaamana kuinka he asiakkaan kanssa lähtisivät eteenpäin ja mitä vaiheita prosessissa olisi. Lisäksi pyysin kuvaamaan eri vaiheissa käytettäviä työmenetelmiä. Taustatietolomakkeiden tutkimisen jälkeen kaipaasin konkreettista ja jäsennehtyä tietoa valmennuksen käytännöstä.

Eettisistä syistä en halunnut käyttää tutkimuksessa todellisia tapausesimerkkejä ja niiden saatavuus olisi varmasti ollut myös hankalaa. Lisäksi erillisten tapausten vertailu ei olisi antanut relevanttia tietoa ja toisaalta yhtenäisen kuvan muodostaminen valmennuksesta erilaisten esimerkkien avulla olisi ollut mahdotonta. Laadin Teemun tapausesimerkin yhteistyössä valmentajan kanssa, joka ei kuulunut tutkimuksen kohdejoukkoon. Teemun tarina muokattiin yhdistelemällä valmentajan kokemuksia asiakkaisistaan, jotta saatiin totuudenmukainen tapausesimerkki, jossa yhdistyi valmennusasiakkaalle tyypilliset vaikeudet.

Prosessinkuvauksen tueksi olin laatinut ruudukon, joka oli kuitenkin valmentajien mielestä melko jäykkä ja vaativa täyttää, niinpä myöhemmin annoin heille mahdollisuuden kuvata prosessia ja työmenetelmiä parhaaksi katsomallaan tavalla. Mielestäni tämä ei ollut ongelma, koska tapauskuvausta oli tarkoitus käydä yhdessä läpi haastattelussa,

jolloin voisin tarkentaa epäselviä kohtia. Lisäksi pidin tietoa ruudukon jäykkyydestä myös eräänlaisena tutkimuksen löytönä ja halusin selvittää miksi prosessia oli niin hankala kuvata ruudukkoon. Kesälomat kuitenkin lähestyivät ja prosessinkuvauslomakkeita palautui vain kaksi. Uudelleen postituksen jälkeen sain yhden vastauksen lisää, mutta kolmessa tapauksessa lomake jäi saamatta ennen haastattelua, mikä teki tilanteesta haastavan. Lopulta sain lomakkeeseen laatimaani ruudukkoon tehtyjä prosessin kuvauksia neljä ja yhden vapaasti kirjoitetun kuvauksen. Ennen haastattelua sain tarkastella etukäteen kolmea ja kahdessa haastattelussa sain prosessinkuvauksen vasta haastattelutilanteessa. Kahdessa haastattelussa minulla ei ollut prosessinkuvausta käytössä lainkaan.

Laajimman aineistoni keräsin syksyllä 2006 seitsemän teemahaastattelun avulla. Teemahaastattelurungon (liite 4) muodostin aikaisemman taustatieto- ja prosessinkuvauslomakkeen mukaisten teemojen perusteella. Lisäksi täydensin runkoa SWOT -analyysin mukaisella nelikentällä, joka jäseni valmentajien käsityksiä ADHD -valmennuksesta (tuolloin vielä vanha nimitys) ilmiönä. Tämä oli minusta hyvä keino saada valmentajien mielipiteitä toiminnasta nyt ja tulevaisuudessa. Haastattelussa tarkoituksena oli käydä lomakkeet läpi ja tarkentaa niiden tietoja valmentajien kuvauksella. Lisäksi lomakkeet jäsensivät hyvin haastattelua ja antoivat sille selkeän kehyksen.

Teemahaastattelut kestivät keskimäärin tunnin, lyhyin oli 45 minuuttia ja pisin 1 tunti 20 minuuttia. Haastatteluaineistoa kertyi nauhalle yhteensä 6 tuntia 50 minuuttia ja litteoituna 136 sivua tekstiaineistoa. Tämän lisäksi tutkimuksen aineistona toimivat valmentajien työstä kertovat esitteet ja muu materiaali, jota on valmentajien työssä kehitetyt lomakkeet, asiakkaan kanssa allekirjoitettavat sopimukset valmennuksesta, työnkuvaukset ja valmennuskoulutuksen materiaali. Tämä aineisto on tulostettu ulkoasultaan yhtenäisenä ja laskettu aineiston koko tulosteista.

TAULUKKO 1. Tutkimuksen aineisto

Aineisto	Määrä
Taustatietolomake	15 kpl
Teemun – tapaus prosessinkuvaus	5 kpl
Teemahaastattelut	7 kpl / 136 sivua
Esitteet	7 kpl
Muu materiaali	167 sivua

3.3 Teemahaastattelun toteutus ja arviointi

Sovin haastatteluiden ajankohdat valmentajien kanssa puhelimitse ja sähköpostilla. Haastattelut toteutettiin eri puolilla Suomea valmentajien työpaikalla, kotona ja julkisissa tiloissa. Mielestäni paikalla ei ollut merkittävää vaikutusta haastattelun toteuttamiselle, vaikka siitä paljon menetelmäkirjallisuudessa puhutaankin (esim. Eskola & Vastamäki 2001, 27–29). Varsinaisia haastatteluja ennen olisi hyvä tehdä esihaastattelu (Eskola & Vastamäki 2001, 39), mutta koska tutkimusjoukkoni oli jo muutenkin hyvin rajallinen, pyrin tutustumaan teemahaastattelurunkoon ja haastattelua jäsentäviin prosessinkuvauslomakkeisiin hyvin etukäteen, sikäli kun se oli mahdollista. Valmistautumiseeni kuului myös nauhurin testaus juuri ennen haastattelua sekä varapattereiden mukaan ottaminen kaikkiin haastatteluihin (mt. 40).

Haastatteluja varten olin laatinut haastattelukäsikirjoituksen, jossa olin selventänyt itseleni tilanteen kulun ja kirjoittamalla tilanteen tapahtumat ylös, saatoin miettiä tilanteeseen liittyviä pieniä yksityiskohtia. Käsikirjoitus alkoi lämmittelyllä, jota Eskola ja Vastamäki (2001, 30) kutsuvat esipuheeksi, joka auttaa ilmapiirin luomisessa. Keskustelimme hyvin yleisistä asioista, kuten säästä ja parkkipaikan löytymisestä. Aloituksessa kerroin tutkimuksestani, sen tarkoituksesta sekä omasta roolistani tutkijana. Halusin myös kuvata haastateltavalle tutkimusprosessini lyhyesti ja kertoa, että aineisto käsitellään luottamuksellisesti. Tutkimusetiikan mukaisesti tutkittavan on voitava luottaa tutki-

jaan (Hirsjärvi & Hurme 2001, 42) ja keskustelu on mielestäni yksi keino saada haastateltavan luottamus. Tässä yhteydessä esittelin myös nauhoituslaitteeni, mikä antoi haastateltavalle tiedon nauhoituksesta ja myös mahdollisuuden kieltäytyä siitä. Ruusuvuoren ja Tiittulan (2006, 24) mukaan kertominen nauhoituksesta voi toimia luvan kysymisenä haastattelun nauhoitukseen ja se on osa orientoitumista ennen haastattelun aloittamista. Mielestäni oli syytä ottaa esiin myös mahdollisuus tunnistaa haastateltava henkilö tekstistä, koska tutkittavat tuntevat toisensa ja tietävät kollegoiden käyttämistä työmenetelmistä ja toimintatavoista. Oleellista oli lisäksi kertoa, että kenenkään työtä tai toimintaprosessia ei referoitaisi tutkimuksessa vaan asioita käsitellään laajempänä kokonaisuutena ottaen huomioon koko aineisto. Tämän jälkeen kerroin haastattelun teemat ja aloitin haastattelun nauhoituksen.

Haastattelun teemat

Teemahaastattelurunko (liite 4) muodostui aikaisemmin kerätystä aineistosta. Tämä on yleinen tapa kvalitatiivisessa tutkimuksessa, kun lomake toimii haastattelun pohjana, on haastateltavalla mahdollisuus syventää vastauksia (Eskola & Suoranta 1998, 73). Mikäli en ollut saanut valmentajalta aikaisempaa aineistoa, kävimme läpi näiden lomakkeiden sisällön, jolloin valmentaja näki millaisista teemoista keskustelemme ja mihin etsin haastattelussa vastauksia. Haastateltavista kuusi oli täyttänyt taustatietolomakkeen etukäteen ja kaikki haastateltavat olivat tutustuneet prosessinkuvauslomakkeeseen ennen haastattelua, joten tästä ei aiheutunut ongelmia.

Aluksi keskustelin valmentajien kanssa taustatietolomakkeen muodostamasta temasta, jossa halusin tarkentaa valmentajan tietoja ja saada ajatuksia valmennuskoulutuksesta, koska kaikki valmentajat eivät olleet samassa koulutuksessa. Tämän jälkeen tarkastelimme prosessinkuvauslomaketta. Mikäli en ollut saanut haastateltavalta tätä lomaketta, esittelin Teemun tapauskuvauksen ja pyysin valmentajaa antamaan esimerkkejä prosessin eri vaiheista sekä työmenetelmistä. Prosessinkuvauslomakkeen muodostamat teemat jakautuivat prosessi -teemaan, jossa korostui valmennuksen vaiheet ja tavoitteet, sekä menetelmä -teemaan. Tavoitteenani oli saada haastattelussa selkeä käsitys valmentajan konkreettisista toimintatavoista asiakkaan kanssa. Erityisesti yhdessä tekemistä määriteltäessä pyysin valmentajaa kuvamaan toimintaa hyvinkin tarkkaan: ”*Eli kaiken yhdessä etsitte ja tongitte, kumpiko siinä rupee imuroimaan?*” Tämä tarkka ”tivaaminen” aiheutti toisinaan huvittavia tilanteita haastattelun kuluessa, mutta oli ainoa vaihtoehto

selkeän kuvan saamiseksi ohjaustapahtumasta. Yksinkertaisemmin kuvan tilanteesta olisi saanut videokuvalla ohjaustapahtumista, kuitenkin jo tutkimussuunnitelman alkuvaiheessa luovuin asiakkaiden käyttämisestä tutkimuksessa ja päätin keskittyä työntekijöihin. Viimeisenä pyysin haastateltavia arvioimaan neuropsykiatrisen valmennuksen nykytilaa ja tulevaisuutta SWOT -analyysiin käytettävän nelikentän avulla (Lindroos & Lohivesi 2004, 35, 217). Näin sain esiin valmentajien ajatuksia ja mielipiteitä neuropsykiatrisesta valmennuksesta ilmiönä.

Haastattelun lopuksi pyysin haastateltavia pohtimaan asioita, jotka ovat olleet mielessä ja kertaamaan haastattelun teemoja, mikäli niistä olisi vielä jotakin sanottavaa. Yhden haastattelun yhteydessä asiaa tuli paljon vielä nauhurin pysäyttämisen jälkeenkin ja tein keskustelusta muistiinpanot, jotka kirjoitin puhtaaksi heti haastattelun jälkeen. Haastattelupäiväkirjana minulla toimi teemahaastattelurunko, johon kirjoitin välittömästi mieleen tulevat asiat ja täydensin tietoja haastattelun jälkeen. Eli jokaisen haastattelun aineistoon kuuluu myös merkinnöillä täytetty paperi, jonka voi tunnistaa teemahaastattelurungoksi.

Haastattelun vuorovaikutus

Haastattelutilanne on lähellä arkikeskustelua, mutta sitä ohjaavat tietyt osallistujaroolit; haastattelijä ohjaa keskustelua ja suuntaa sitä tiettyihin puheenaiheisiin toimimalla kysyjänä ja tiedonkerääjänä haastateltavalta. Keskustelun tukena toimii teemahaastattelussa runko (liite 4), joka määrittelee keskusteltavat aiheet. Tämä on kuitenkin melko jäykkä tapa, joten erilaisilla siirtymillä voidaan muokata keskustelua muistuttamaan enemmän arkikeskustelua. (Ruusuvoori & Tiittula 2006, 22–23.) Haastattelutilanteen alussa huomasin asettuvani haastateltavan kanssa aluksi samalle viivalle kertomalla avoimesti ajatuksistani haastattelutilanteen luomasta jännityksestä. Tietoisuus tilanteen tuomasta tunteesta antoi myös kokemuksen yhdessä tekemisestä, jolloin tiukat roolit ja tilanteen jäykkyys katosivat. Toisaalta haastattelun kuluessa osoitin vahvaa mielenkiintoa, innostusta ja hämmästyä haastateltavan ammattitaitoa ja kokemuksia kohtaan. Toimintaani sisältyi ehkä riski tilanteen hallinnan menettämisestä haastateltavalle, mutta se antoi varmasti myös kattavampia vastauksia. Pyrin antamaan haastattelijalle mahdollisimman paljon tilaa puhua, mutta litteroidessa aineistoa huomasin tehneeni aloittelevan haastattelijan perusvirheen selittämällä asioita toisinaan liikaa.

Haastattelut olivat samalla tavalla hyvin yksilöllisiä, kuten ovat haastateltavien työtavat ja asiakkaatkin, en missään vaiheessa odottanut haastattelujen olevan samanlaisia. Esimerkiksi puhetapa haastatteluissa osoittautui hyvinkin erilaiseksi eri haastateltavien kanssa, mikä asetti minulle haastattelijana vaatimuksia mukautua tilanteeseen. Eskola ja Vastamäki (2001, 30) korostavat, että puhetavalla voi olla merkitystä haastatteluvuorovaikutuksessa luotavien valta-asetelmien osalta. Tutkimukseni haastattelujen kohdalla tämä tarkoitti kuitenkin sitä, että haastateltavat valitsivat käytettävän puhetavan, mikä monen kohdalla oli lähellä arkikieltä, jota selitettiin runsaasti pyytämilläni esimerkeillä. Ammatillinen kieli korostui haastattelu-vuorovaikutuksessa esimerkiksi lyhenteinä, joihin minun piti toisinaan pyytää selvennystä. Neuropsykiatrisen valmentajan ammattikuvaan kuuluu taito selittää asiat arkikielellä asiakkaalle, joten useassa haastattelutilanteessa koin olevani vahvasti haastattelijan, tietämättömän tiedonkerääjän roolissa, jolle selitettiin asiat perusteellisesti (Ruusuvoori & Tiittola 2006, 22–23). Tärkeintä oli, että haastattelun ajan meidän välillämme oli yhteinen ymmärrys käytetyistä käsitteistä, joita tarvittaessa saatoimme puolin ja toisin tarkentaa.

Oma riskinsä sisältyi siihen mahdollisuuteen, että tutkittavat antamat minulle vain sosiaalisesti hyväksyttäviä vastauksia tai kuvaavat asiakastilanteita, siten kun niiden pitäisi mennä, eivätkä kerro totuutta työstään. Toisaalta valmentajat toivat avoimesti esiin myös asiakastilanteiden ja prosessin haastavat vaiheet sekä epäonnistumisen kokemukset valmennuksesta. Alusta asti olen saanut neuropsykiatrisen valmennuksen kentältä vahvan tuen tutkimuksen tekemiseen sekä kiitosta heille tärkeän asian tarkastelemisesta.

3.4 Aineiston analyysi

Ennen analyysin aloittamista käsittelin aineistoa tulostamalla tekstiaineistot paperille ja purkamalla taustatietolomakkeiden ja prosessinkuvauslomakkeiden sekä valmentajien työssään käyttämän materiaalin tiedot haastateltavien osalta suureen ruudukkoon, jonka avulla saatoin hahmottaa koko tutkimusjoukon kerralla ennen analyysia. Tein sarakkeet lomakkeiden kaikille tiedoille; työkokemukselle, prosessin-kuvaukselle, roolimääritelmille sekä ohjaussuhdetta kuvaavan piirustuksen sanalliselle analyysille.

Aineiston analyysissä käytetyn grounded theory – menetelmän kehittivät Barney Glaser ja Anselm Strauss 1960-luvulla, jolloin he kirjoittivat klassikkoteoksen *The Discovery of Grounded theory* (Koskela 2007, 91). Vuonna 1990 Strauss päivitti menetelmän ideaa yhdessä Juliet Corbin kanssa, jossa määriteltiin aineiston avaamisen välineiksi avoin, aksiaalinen ja selektiivinen koodaus (Strauss & Corbin 1990; Koskela 2007 93).

Grounded theory – menetelmän perusajatuksena on kehittää teoriaa ja lähtökohtana täysin induktiivinen päättely eli sitoutumattomuus aikaisempaan teoreettiseen tietoon ja esioletuksiin. Tästä on kuitenkin erilaisia mielipiteitä ja ajatellaan, että menetelmää käyttävä tutkija tekee tulkintoja arkipäiväisten käsitysten ja teoreettisen tietämyksen perusteella. (Rantala 1999, 201–204.) Aineistolähtöisen, induktiivisen ja teorialähtöisen, deduktiivisen tutkimuksen väliin sijoittuu teoriasidonnainen tutkimus, jossa aineiston analyysi ei suoraan perustu teoriaan, mutta kytkennät siihen ovat havaittavissa. Tässäkin tutkimuksessa aineistosta tehdyille löydöksille etsitään tulkintojen tueksi teoriasta selityksiä ja vahvistusta. (Eskola 2001, 136–137.) Teoriasidonnaista lähestymistapaa aineistoon kutsutaan myös abduktiiviseksi päättelyksi (Tuomi & Sarajärvi 2002, 99). Abduktiivisen päättelyn lähtökohtana on, että uudet tieteelliset löydöt ovat mahdollista vain johtoajatuksen avulla, joka voi olla vain intuitiivinen ajatus tai pitkällekin muotoiltu hypoteesi (Grönfors 1982, 33). Tässä tutkimuksena oli oletuksena valmennuksen jakautuminen vaiheisiin kuntoutusprosessin tavoin (ks. esim. Järvikoski & Härkäpää 1995; Järvikoski 2000) sekä oletus, että valmennuksessa ohjaustapahtumana vaikuttavat erilaiset käsitykset oppimisesta (ks. esim. Tynjälä 1999). Samoin olin tietoinen valmennuksen luonteesta ja menetelmistä, jotka sisältävät toimintaa sekä keskustelua.

Grounded theory – menetelmän mukainen aineiston analyysi perustuu jatkuvaan vertailuun. Analyysissä aineisto koodataan ja edetään aineiston kattavan teorian rakenteluun. (Koskela 2007, 91.) Tässä tutkimuksessa tavoitteena oli rakentaa grounded theory – menetelmän periaatteiden mukaisesti jäsenystä ilmiöstä teoriasidonnaisen analyysin ja toiminnan mallintamisen avulla. Analysoin aineistoa käsitteellistämällä. Aluksi muodostin luokkia ryhmittelemällä samankaltaisia asioita ja nimeämällä ne, esimerkiksi ”arviointivaihe” toimintaprosessissa tai ”strukturoivat menetelmät” menetelmien mallintamisessa. Käsitteellistäminen sisältää tulkintaa, minkä huomasiin muodostaessani valmentajien rooleista aluksi luokkia, joiden ominaisuuksia tulkitsin vähitellen ja hahmotin jatkumot, jolle roolit sijoittuvat. Muodostin kahdesta jatkumosta nelikentän ja

nimesin sarakkeisiin neljä ydinroolia. Vastaava tulkintaa sisältyi myös valmentajien taustatietolomakkeiden piirustusten analysointiin. (Rantala 1999, 203–206.) Kuvat olivat kuitenkin melko helposti kuvailtavissa sanoin ja tämän jälkeen yhdistettävissä valmennuksen tavoitteisiin, valmentajan rooleihin ja valmennussuhteen kuvaukseen, joita piirroksissa kuvattiin.

Tutkimuskysymykset valmennuksen tausta-ajatuksista, orientaatioista ja oppimiskäsitksistä, olivat selvästi teoriasidonnaisen analyysin mukaisia (Eskola 2001, 136–137). Esimerkiksi analyysin avulla löytyneet lähtökohdat valmennukselle, ratkaisukeskeinen lähestymistapa ja asiakaslähtöisyys, jäsenyivät analyysissa sosiaalityön yhteiskunnallisten orientaatioiden – käsitteiden avulla. Samalla tavalla koko tutkimuksen kategorioiden yhteenvedossa, löydökset suhteutuivat aluksi toisiinsa muodostamalla hierarkkiset pääkategoriat; orientaatio, vuorovaikutus ja valmennus. Tämä jälkeen pyrin suhteuttamaan toiminnan ja teoreettiset jäsenyukset jatkumolle siinä onnistumatta. Kuitenkin teoriasidonnaisen tarkastelun avulla ymmärsin pääkategorioiden kuvaavan ohjaustyöhön liitettyjä osaamisenkäsitteitä, joihin muiden kategorioiden suhteuttaminen oli helpompaa ja jatkumon ajatus toimi yhteenvedon esityksessä, kuten se valmennuksessakin toimii (ks. luku 6). Analyysin tukena toimivat kategorioiden eli teemojen mukaiset tiedostot, tarralaput aineistopapereiden reunassa ja lukuisat avolehtiöt sekä seinille teipatut paperit, joihin hahmottelin kuvioita, jatkumoa ja aineiston taulukoita erityisesti yhteenvedon suunnittelussa. (Koskela 2007, 97–98; Rantala 1999, 209).

3.5 Eettisten ongelmien pohdinta

Tutkimuksessani olen huomoinut tieteen etiikan vaatimukset yksilön tietosuojasta sekä velvollisuudet suojella kohdehenkilöiden tai organisaation etua (Uusitalo 2001, 30–32). Suomessa oli tutkimuksen alussa hyvin vähän neuropsykiatrisia valmentajia, joilla oli kokemusta työstä, joten aineiston raportoinnissa olen pyrkinyt välttämään yksittäisen valmentajan toiminnan kuvaamista. Tutkimuksen tavoitteena onkin luoda yhtenäistä jäsenystä valmennuksesta. Olen ottanut tämän lähtökohdaksi siitäkkin huolimatta, että yksittäiselle henkilölle saattaisi olla jopa etua tunnistettavuudesta. Tutkimukseen osallistuneet valmentajat kuitenkin saattavat tunnistaa toisensa ja ovat siitä tietoisia. Valmentajien henkilöllisyyden lisäksi tärkeää on myös organisaation edun mukainen eetti-

nen toiminta, mikä tarkoittaa yksittäisen organisaation luottamuksellisten tietojen peittämistä. Tämän vuoksi en tarkemmin analysoi valmentajien käyttämiä lomakkeita tai asiakastietoja vaan hyödynnän niitä pääsääntöisesti oman tietoni kartuttamiseen ja kokonaisvaltaisen kuvan muodostamiseen neuropsykiatrisen valmennuksen työotteista. Olen suhtautunut ehdottoman luottamuksellisesti työntekijöiden käyttämään materiaaliin, jota olen heiltä saanut. Tutkijana olen pyrkinyt selvittämään kunkin haastateltavan kanssa rajat, joita salassapitovelvollisuus määrittää haastatteluaineiston ja tutkimuksessa käytettävän muun materiaalin osalta. Valmentajien asiakkaiden osalta eettiset ongelmat ratkesivat sillä, että en käyttänyt tutkimuksessani konkreettisia asiakasesimerkkejä tai -raportteja, joissa paljastuisi arkaluontoisia asioita tai henkilötietoja.

Tutkimukseeni ei liity toimeksiantoa, mutta tutkimukseni alussa koin asemani tutkijana hankalaksi. Tutkimusta odotettiin kentällä kovasti, jotta valmentajien työlle saataisiin näkyvyyttä, mutta toisaalta tiesin, että kaikkia ei voi, eikä saa miellyttää, vaan kriittinen ja neutraali ote tutkimuksen teossa on tärkeää. Tutkijana olen pyrkinyt perustelemaan päätökseni ja seisomaan päätösteni takana.

4 NEUROPSYKIATRISEN VALMENNUKSEN ULOTTUVUUDET

Neuropsykiatrista valmennusta kuvataan aineistossa, esimerkiksi valmentajien toiminnasta kertovissa esitteissä, monipuolisesti ohjaus- ja tukimenetelmäksi, jalkautuvaksi tueksi ja elämänhallintaa kehittäväksi kuntoutusmenetelmäksi sekä ratkaisukeskeiseksi ja neuropsykiatriseksi valmentamiseksi. Lisäksi toiminta määritellään henkilökohtaiseksi ohjaamiseksi ja erityisohjauspalveluksi. Erityisesti kuvauksissa korostuu ohjauksen ja kuntoutuksen merkitys toiminnan määrittäjinä. Määritelmässäni neuropsykiatrisen valmennus on elämänhallintaa kehittävä ohjaustyöhön perustuva kuntoutusmenetelmä. Määritelmä kuvaa ohjaustyötä yläkäsitteenä kuntoutukselle, jonka menetelmä neuropsykiatrisen valmennus on. Ohjaustyön, samoin kuin myöhemmin kuntoutuksen määrittelemisen täsmällisesti on haastavaa, koska auttamistyön kentällä ne ovat neuropsykiatrisen valmennuksen tavoin hallinnollisesti mukana useassa työssä julkisella ja yksityisellä sektorilla (Onnismaa 1998, 10–11). Tarkastelen seuraavaksi neuropsykiatrisen valmennuksen yhteyttä ohjaustyöhön ja kuntoutukseen ja kuvaan valmennusta toimin-

tana valmennusprosessissa sekä lopuksi yhteistyötä valmentajan, asiakkaan ja verkoston näkökulmista.

4.1 Neuropsykiatrinen valmennus ohjaustyönä

Suomalaisen ohjauksen tausta on amerikkalaisessa ja brittiläisessä *counselling* –perinteessä, jonka pohjalta neuropsykiatrinen valmennuskin on syntynyt (ks. esim. McLeod 2003). Vehviläisen (2000, 15) mukaan tärkein ero ohjauksen ja counsellingin välillä on se, että counselling on selvemmin erilaisten ongelmien ratkaisuun keskittyvä palvelu ja ammattikäytäntö. Myöskään neuropsykiatrista valmennusta ei voi rajata ongelmien ratkaisuun keskittyväksi palveluksi. Valmennus ohjausprosessina voi muodostua ongelmanratkaisuksi, mutta lähtökohtana on asiakkaan elämäntilanteen kokonaisvaltainen kohtaaminen, jossa tavoitteena on laajempi arjen- ja elämänhallinta, ei usein vain yksittäisen ongelman ratkaisu. Ohjauksen Vehviläinen (2000, 15) puolestaan näkee eri ammattikäytäntöjen piirteitä yhdistäväksi toimintatapojen, lähestymistapojen ja työmenetelmien joukoksi, joita neuropsykiatrisessa valmennuksessa on useita (ks. kpl 5.3.). Lisäksi valmentajien taustakoulutukset, niiden mukanaan tuomat kokemukset ja valmentajien eri organisaatioiden toimintatavat sekä monipuoliset työmenetelmät yhdistävät neuropsykiatriseen valmennukseen ohjaustyönä laajasti eri ammattikäytäntöjä.

Neuropsykiatriseen valmennukseen sisältyy myös terapeuttisia elementtejä, vaikka se ei ole terapiaa eikä valmentajilta edellytetä mitään terapiakoulusta. Aineistossa valmentajat kertoivat, että neuropsykiatrinen valmennus yhdistää monia eri terapiasuuntausten menetelmiä osana ohjausta. Esimerkkeinä mainittiin dialektinen käyttäytymisterapia, kognitiivinen terapia ja ratkaisukeskeinen psykoterapia. Ohjauksen sanotaan eroavan terapiasta siten, että siinä ei ole kyse vamman tai sairauden diagnosoinnista tai hoitamisesta (Spangar, Pasanen & Onnismaa 2000, 7). Kuitenkin esimerkiksi psykoterapian ja ohjauksen käytännöissä on yhtäläisyyksiä, molemmissa on tavoitteena auttaa ihmisiä ongelmien ratkaisemisessa, lievittämällä heidän murheitaan ja auttamalla ihmisiä hyödyntämään voimavarojaan eri elämäntilanteissa. Suomalainen ohjaus onkin hakenut aineksia psykoterapeuttisista suuntauksista, kuten ratkaisukeskeisestä, psykoanalyttisesta ja kognitiivisesta terapiasta. (Vehviläinen 2000, 15–16; ks. Kuusinen 2000; Lahti 2000).

British Association of Counsellors kuvaa ohjaus- ja neuvontatyötä toiminnaksi, jossa kohtaavat henkilö, jolla on tilapäisesti ohjaajan rooli sekä henkilö, joka on määräaikaista asiakkaan roolissa. Ohjaaja antaa tai sopii antavansa asiakkaalle aikaa, huomiota ja kunnioitusta. Ohjauksen avulla asiakas saa mahdollisuuden tutkia, keksiä ja selkeyttää tapoja elää ”voimavaraisemmin ja hyvinvoivemmin”. (Spangar, Pasanen & Onnismaa 2000, 7.) Neuropsykiatristen valmentajien työssä aika, huomio ja kunnioitus näkyvät toimintaprosessin eri vaiheissa esimerkiksi yhteisen ajan määrittelemisessä ja tapaamisten sopimisessa kirjallisen sopimuksen avulla, mikä mahdollistaa sen, että valmentaja on tapaamisissa ja muissa yhteydenotoissa vain asiakasta varten:

”-- tää on hirveen tärkeä, että ne rajataan ne soitot. -- Eli että ei se oo asiakkaan hylkäämistä, vaan se on ammatillisuutta siitä, että sä pystyt ite keskittymään, sä pystyt vastaamaan siihen tarpeeseen, mihin hän soittaa.”

Onnismaa (2007, 39) korostaa kiireettömyyttä ja ajan organisoimista asiakkaan kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. Neuropsykiatrisessa valmennuksessa tämä näyttäytyy myös käänteisesti siten, että asiakastapaamiset voidaan sopia hyvin lyhyiksi, viidentoista - kahdenkymmenen minuutin jaksoihin, jolloin asiakasta veloitetaan vain tästä käytetystä ajasta. Tämä siksi, että valmennusasiakkaalla saattaa olla merkittäviä keskittymisvaikeuksia, eikä pidempikestoinen tapaaminen palvele asiakasta parhaalla mahdollisella tavalla.

Kunnioitus näkyy asiakaslähtöisessä ohjauksessa konkreettisesti valmentajien suhtautumisessa asiakkaan elämäntapaan ja elinympäristöön:

” -- ja et sit kyllä mä oon sulleen aika kunnioittava, että mä en missään tapauksessa halua antaa semmosta kuvaa, että mulla olis olemassa joku semmonen normi, jonka mukaan niin kun ihmisten pitäis toimia.”

”Koska ihminenhän paljastaa, kun mennään kotikäynnille, niin sehän on hirvittävän yksityinen paikka ja sinne täytyy mennä hirveen kunnioittavalla asenteella.”

Lisäksi kokonaisuutena koko ohjausprosessin luottamuksellisuus on esimerkki kunnioituksesta asiakasta ja hänen asioitaan kohtaan.

”Asiakkaan kanssa yhdessä sovitaan, että mitä tietoa mä kerron ja sillä lailla ja tuon sen asian hyvin läpinäkyväksi, että mä kerron asiakkaalle, että mulla ei ole sellaista tietoa mitä sulla ei ole.”

Huomiota on myös ensisijaisesti asiakkaan kuunteleminen ja osoitus, että asiakas on tullut kuulluksi ohjauskeskustelussa (Onnismaa 2007, 41).

Vehviläinen (2000, 17) korostaa, että ohjauksen määritelmä ajan, huomion ja kunnioituksen antamisesta on niin laaja, että se kattaa ohjaustyön kaikki variaatiot, mutta hän on tyytyväinen, että suomalaiset kirjoittajat lisäävät määritelmään myös keskustelun oleellisena menetelmänä ohjauksessa. Spangar ym. (2000, 7) määrittävätkin ohjauksen lähtökohdaksi vuorovaikutustoimintojen ja – asetelmien tuottamisen, jolloin ohjaus voidaan käsittää kaikenlaisen elämänsuunnittelun vuoropuhelun metodologiana. Tämän ohjausdialogin- ja toiminnan kautta asiakkaalle luodaan mahdollisuuksia nähdä ja tehdä asioita toisin. Määritelmä sisältää neuropsykiatrisen valmennuksen kannalta tärkeän lisän, toiminnan, osana ohjauksen dialogia. Lisäksi ohjaus elämänsuunnittelun metodologiana kuvaa valmennuksen mahdollisten tavoitteiden laajaa kenttää, jossa yksittäiset arjen sujumiseen tarvittavat taidot yhdistyvät vähitellen arjen- ja elämänhallinnaksi, mikä luo pohjan laajemmalle elämänsuunnittelulle.

4.2 Neuropsykiatrinen valmennus kuntoutuksena

Arjen- ja elämänhallinta voidaan määritellä neuropsykiatrisen valmennuksen ja nykyään usein monen muunkin kuntoutuksen tavoitteeksi. Ohjaustyön laajassa kentässä ohjausprosessi voi olla osa kuntoutusta ja oppimista, jotka ovat läsnä valmennuksessa ohjaustyönä.

Neuropsykiatrisen valmennuksen mahdollisuudet kuntouttavana toimintana ovat kohdeyhmän, tavoitteiden ja menetelmien osalta laajat ja kuntoutuksen määrittelemisen yksiselitteisesti on haastavaa. Kuntoutus toimintana sopeutuu yhteiskunnallisiin muutoksiin, mikä on näkynyt kuntoutuksen määritelmässä samoin kuin kanta-aottavan organisaation omat intressit. Maailman terveysjärjestö (WHO) tarkastelee kuntoutusta terveydenhuollon näkökulmasta ja yhdistää kuntoutuksen lääketieteelliseen hoitoon. Kansainvälinen työjärjestön (ILO) kannanotot kuntoutukseen painottavat ammatillista kuntoutusta ja

työllistymistä. Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) yleiskokous 1994 toi esiin kuntoutuksen prosessina. (Järvikoski & Härkäpää 1995, 16–20.) Kuntoutus prosessina voidaan määritellä toimenpiteiden loogisesti eteneväksi tai katkeamattomaksi ketjuksi. Kuntoutuminen on muutosprosessi, jonka aikana kuntoutuja aktiivisesti kehittää itselleen parhaiten sopivia keinoja ja strategioita, jotta voisi mahdollisimman täysipainoisesti selvitä arkielämän edellyttämistä toimista. Tätä voidaan kutsua myös yksilölliseksi kasvu- tai oppimisprosessiksi, jolloin korostetaan kuntoutujan aktiivista roolia itsensä kehittämisessä. Metaforana tapahtumaketjusta on puhuttu myös henkilökohtaisena matkana tai toivon heräämisenä. (Järvikoski & Härkäpää 2006, 19–20.)

Nykyinen kuntoutuksen paradigma korostaa neuropsykiatriselle valmennuksellekin tyyppillistä asiakkaan valtaistumista (*empowerment*) kuntoutuksen tavoitteena sekä ekologisen näkökulman huomioimista kuntoutuksessa. Uusi paradigma on syntynyt vanhan kliinisen ja vajavuuskeskeisen mallin tilalle. Aikaisempi malli korosti objektiivisen tiedon merkitystä, asiakasta passiivisena osapuolena ja ratkaisuna yksilön sopeuttamista muutokseen. (Järvikoski 2000, 250; Järvikoski & Härkäpää 2006, 55 Karjalainen 2004, 20.) Valtaistumisen – käsite on esiintynyt anglosaksisessa kirjallisuudessa ja sen alkupe- räisestä nimestä ”empowerment” on suomalaisessa kirjallisuudessa käytetty termejä toimintavoiman, -vallan saaminen, voimaantuminen ja voimavaraistuminen. (Järvikoski & Härkäpää 2006, 130). Tässä tutkimuksessa esiintyy synonyymeina valtaistuminen ja voimaantuminen. Käsitteet ovat lähellä myös suomalaista elämähallinnan termiä, jota valmennuksessa käytetään arjenhallinnan rinnalla. Empowermentin historia on kuitenkin jo 1960-luvun Yhdysvalloissa vähemmistöryhmien sortoa vastustavissa liikkeissä ja käsitteellä oli myös poliittinen sisältö. Nykyään käsitteen merkitys on laajentunut yhteiskunnallisista yhteyksistään auttamistyön käytäntöjen kuvaamiseen esimerkiksi kuntoutuksessa ja ohjauksessa. (Järvikoski & Härkäpää 2006, 130–134; Mönkkönen 2007, 142.)

Voimaantuminen kuntoutusprosessissa tarkoittaa asiakkaan vaikutusmahdollisuuksien, osallisuuden ja hallinnan kokemuksen vahvistumista. Voimaannuttavassa kuntoutuksessa tuetaan asiakkaan valinta ja päätösvaltaa. Ekologisessa näkökulmassa kuntoutuksen huomioidaan asiakkaan yksilöllinen toimintaympäristö kuntoutuksen viitekehyksenä. Tämä perustuu ajatukseen, että yksilön elämänsä kulku on ihmisen ja hänen toimintaympäristönsä vuorovaikutuksen tulosta, joten kuntoutuksessa tulee huomioida yksilöllisten

tekijöiden lisäksi myös yhteiskunnalliset ja ympäristötekijät. (Järvikoski & Härkäpää 2006, 52–55.; Järvikoski 2000, 250–252; Määttä 1999, 77.)

Kuntoutus- kasvu- tai oppimisprosessin lisäksi valmennuksesta voidaankin puhua asiakkaan voimaantumisosprosessina, joka Siitosen (1999) mukaan on asiakkaan henkilökohtainen tavoite, joka lähtee ihmisestä itsestään. Valtaistumista ei voi kukaan toinen tuottaa, ainoastaan mahdollistaa, mikä tekee siitä myös sosiaalisen prosessin. (Mt.) Yksilötason voimaantumisen tavoitteena on hallinnan ja kontrollin tunteen saavuttaminen ja se merkitsee mahdollisuutta osallistua omia asioita koskevaan päätöksentekoon ja niiden toimeenpanoon. (Järvikoski & Härkäpää 2006, 132–134.) Neuropsykiatrisessa valmennuksessa tämä tarkoittaa valmennuksen tavoitteiden ja menetelmien määrittelyä asiakkaan kanssa yhteistyössä, mikä tekee valmennuksesta erittäin asiakaslähtöistä. Asiakkaan aktiivinen rooli tarkoittaa myös aktiivista työtä tavoitteiden eteen. Säännöllisten tapaamisten välillä asiakkaalla on valmentajan antamia tehtäviä hoidettavana asetettujen tavoitteiden mukaisesti. Motivaation ylläpitämisen ja onnistumisen kannalta on tärkeää, että nämä tehtävät on määritelty ja sovittu yhdessä.

Neuropsykiatrisen valmennuksen avulla asiakkaan on mahdollista ensisijaisesti saavuttaa tavoitteensa. Vaikutukset ovat kuitenkin monesti laajemmat kuin vain arjenhallinnan, organisointikyvyn tai itseohjautuvuuden paraneminen ja taitojen oppiminen. Valmennus parantaa arjen sujuvuuden lisäksi asiakkaan omanarvontuntoa ja itseluottamusta (Remes 2006). Valmennuksen tavoitteet, kuten elämänhallinnan lisääntyminen määritellään konkreettisiksi asioiksi, joiden eteen työskennellään. Onnistumiseen vaikuttavat monet seikat, jotka myös tekevät valmennuksesta hyvin terapeuttisen kokemuksen asiakkaalle. Siitonen (1999) toteaa, että onnistumisen kokemukset ovat erittäin merkittäviä voimaantumisen kannalta, joka on valmennuksen päämäärä. Onnistuminen liittyy valmennuksen ilmapiirin saavuttamiseen, joka pohjautuu luottamukseen, arvostukseen ja hyväksymiseen. Valmennuksessa voimaantumisen kannalta merkittävä kokemus asiakkaalle on syyllisyyden poistuminen, minkä valmentajat määrittivät valmennuksen vahvuudeksi.

”Se on aika iso merkitys se, että ymmärtää, että minä en oo nyt vaan laiska ja tyhmä ja en saa aikaseksi, vaan minulla on tämä ADHD, joka aiheuttaa sen, tai vaikeuttaa jollain tavalla sitä mun elämää.”

Hyvän ilmapiirin rakentuminen on yhteydessä minäkuvan, itsearvostuksen ja itsetunnon rakentumiseen, jolloin asiakkaan voimavarat ja luovuus vapautuvat ja hänellä on rohkeus kokeilla uusia ratkaisuja (Siitonen 1999). Valmennuksessa tämä näkyy asiakkaan uskona omaan selviytymiseen ja muutoksen mahdollisuuteen, mikä tukee onnistumista muissa tavoitteissa.

”-- Mulla on ollut asiakkaita, jotka ei oo koskaan unelmoinu, jotka ei oo koskaan voinu kuvitella elämää toisenlaiseksi. Ja nyt kun me lähdetäänkin kuvittelemaan sitä elämää toisenlaiseksi, se on jo pelkästään hyvin, hyvin iso harppaus siihen, et mun elämä vois olla toisenlaista, me voidaankin katsoa näitä asioita toisesta näkökulmasta. Et mä en ookaan syyllinen, mä en o tyhmä, laiska, mun elämä voi olla toisenlaista.”

Yksilötason voimaantumisen yksi ilmenemismuoto on kriittinen tietoisuus oman sosiaalisen toimintaympäristön vaikutuksista omaan tilanteeseen. (Järvikoski & Härkäpää 2006, 132–134; Tuusa 2006). Tämä kriittinen tietoisuus voi merkitä esimerkiksi sosiaalisten suhteiden merkitystä tavoitteelle, tietty seura voi esimerkiksi vaikeuttaa riippuvuudesta eroon pääsemistä tai vastaavasti antaa kontekstin ja ilmapiirin, jossa voimaantuminen mahdollistuu. Toimintaympäristö voidaan ajatella ulkoiseksi tekijäksi, johon asiakas voi itse vaikuttaa. Asiakkaan mahdollinen diagnoosi voidaan samoin ajatella ulkoiseksi, vaikka sitä ei voikaan vaihtaa. Asiakkaan syyllisyys poistuu, kun hän ymmärtää, että vika ei ole hänessä, vaan ADHD tai muu erityisvaikeus aiheuttaa ongelmat. Tämä kriittinen tiedostaminen on osa valtaistumista, jossa apuna voidaan käyttää menetelmänä ulkoistamista:

”Me voitais ulkoistaa se siinä, tässä näin, että mitä tää ADHD saa, mitä tää tekee sulle, mitä tää saa aikaseksi? Kun tää yrittää hallita sua jollain tavalla, tai kun tää yrittää saada sut tekemään jotakin? No se saa sen, että mä en jaksa lähteä kouluun tai se saa sen, että mä en jaksa tiskata ja siivoata. Ja sit voidaan miettiä, et mitä, jos me keksitään sille vaikka joku nimi.”

Ulkoistettua vaikeutta pyritään hallitsemaan ja kontrolloimaan, toimimalla sitä vastaan.

”Niin mistä se ADHD ei tykkää? No, sehän ei tykkää siitä, että mä siivoan, tai se ei tykkää siitä, että mun pyykit on järjestyksessä.”

Asiakkaan näkökulmasta jatkon kannalta tärkeää on asiakkaan ymmärryksen lisääntyminen omista mahdollisuuksistaan, mutta myös rajoista ja niiden hyväksymisestä.

”Et vaikka asiakkaalla, me nähdään siinä aika nopeastikin näissä tilanteissa, muutaman käynnin jälkeen niin, me nähdään, jos asiakkaalla on sellasia alueita, joista hän ei koskaan kenties tulekaan selviytymään yksin, niin että tarvii koko ikänsä tukea, niin siitä huolimatta se usko, siihen hänen omaan selviytymiseen kasvaa. Elikkä hän oppii ymmärtämään ne alueet, joissa hän tarvii apua ja ne alueet, joissa hän selviytyy omasta mielestään riittävällä tasolla.”

Valmentajat toivat esiin tosiasian valmennuksen mahdollisuuksista ja rajoituksista. Neuropsykiatrinen valmennus ei poista asiakkaan diagnoosia, vaikka arjenhallinnan vaikeudet helpottuvat, tavoitteet saavutetaan ja asiakas voimaantuu.

”-- koska tää (ADHD) on kuitenkin pysyvälaatuinen vamma, joka ei niin kun parane, et mä en usko, että ne ihmiset pystyis kuntoutumaan semmosselle tasolle, että ne ei tarttis enää mitään apua. -- tapahtuu ihan semmosta, että se motivaatio laskee, että ei jaksakaan huolehtia niistä asioista. Ja voi olla, että se kokemus ei oo niin kun semmonen riittävän vahva, et se niin kun pystyis jatkaa sitä ja sit voi olla, että se on vaan niin kaoottista se elämä, et ne vaan niin kun kaatuu ne asiat.”

Vaikka valmennuksesta saatu apu ei kantaisikaan läpi elämän, se ei tarkoita, ettei valmennus kannattaisi ja mahdollistaisi joidenkin tavoitteiden saavuttamista ja ylläpitämistä pidemmän aikaa. Onnistumisen kokemukset saattavat olla harvinaisia valmennuksen kohderyhmälle, joten niiden muistaminen voi riittää voimavarojen vahvistumiseksi myöhemmin, jos vaikeudet lisääntyvät.

”-- että kun tulee onnistumisen kokemuksia, niin ne pikkusen vaikuttaa siihen kokonaistilanteeseen niin kun positiivisesti. Et ne vähän sysää siihen ”et mä osasin sen sillon”, ”ehkä mä osaisin sen nytkin”. Et pitää vaan niin kun palata ruotuun tässä asiassa.”

Myönteisten kokemusten lisäksi sosiaalisella tuella on vaikutusta yksilön selviytymiseen. Sosiaalinen tuki liittyy ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja se määrittää identiteetin muodostumisen ja muutoksiin mukautumisen kannalta keskeiseksi tarpeeksi. (Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 55.) Neuropsykiatrisen valmennuksen kuvaus osoittaa, että valmennus on kuntoutusta, jossa yhdistyy onnistuneesti kaikki sosiaalisen tuen muodot. Konkreettista tukea on ympäristön olosuhteiden muuttaminen tai kodinhoito, henkistä tukea saadaan valmennussuhteesta, tiedollinen tuki liittyy informaation omista vaikeuksista ja niihin saatavista palveluista ja arviointituella annetaan palautetta ja vahvistetaan asiakasta (mt. 57). Lisäksi valmennusprosessin kuvaus jäsentää toimin-

nan vaihteita ja tilanteita, joissa yhteistoiminnallista vuorovaikutusta synnytetään ja tavoitellaan voimaantumista.

4.3 Neuropsykiatrisen valmennuksen toimintaprosessin kuvaus ja menetelmät

Nancy Ratey on amerikkalainen valmentaja (*ADHD-coach*), joka on kuvannut oman neuropsykiatrisen valmennuksen mallin, jota myös suomalaisissa koulutuksissa käytetään. Mallin keskiössä on asiakaslähtöinen muutos arkielämässä ja valmennuksen periaatteet ovat kumppanuus, struktuuri ja prosessi. *Kumppanuus* asiakkaan ja valmentajan välillä on tärkeä ja se mahdollistaa palvelun räätälöimisen kunkin asiakkaan yksilöllisiä tarpeita vastaavaksi. Valmennus auttaa vakiinnuttamaan ulkoista ja sisäistä *struktuuria*, mikä parantaa toiminnan keskittämistä olennaiseen, jotta tavoitteet voidaan saavuttaa. Struktuuri toistaa toimintoja, kunnes henkilö kykenee huomioimaan yksityiskohdat, suunnittelemaan ja organisoimaan sekä priorisoimaan toimintaansa ilman harhailua. *Prosessin* aikana valmentaja ohjaa asiakasta refleктоimaan itseään ja oppimistaan. Valmentajan kysymykset auttavat asiakasta analysoimaan käsiteltävää ongelmaa, keskusteluissa tärkeää on asiakaslähtöinen ongelmanratkaisu. Asiakas tuottaa omat ratkaisunsa, voimaantuu valmennuksessa, ottaa vastuun ja näin kontrolloi omaa toimintaansa. (Ratey 2006.)

Tutkimukseen osallistuneiden neuropsykiatristen valmentajien prosessinkuvauksissa esiintyivät nämä Rateyn kolme elementtiä ja ne korostuivat myös valmentajien haastatteluissa. *Kumppanuuden* merkitystä korostettiin oman roolin määrittelyssä sekä avoimen ja luottamuksellisen työskentelyilmapiirin luomisessa.

”Et jäsi semmonen olo, et uskallan tavata tota ohjaaajaa tai haluan tavata sitä vielä uudelleen.”

Struktuuri ja strukturointi nähtiin valmennuksen perustehtäväksi ja siitä muodostui myös esimerkkitapauksessa valmennuksen tärkein tavoite. *Prosessin* käsitteellä voidaan kuvata neuropsykiatrisen valmennuksen toimintaa.

Valmennusprosessin jäsentäminen tutkimuksen aineistossa valmiiksi tehtyyn ruudukkoon koettiin kuitenkin haastavana, koska ruudukko kuvasi vaihteita ajallisena jatkumo-

na. Neuropsykiatrisessa valmennuksessa kulkee rinnakkain useita prosesseja ja vaiheet eivät selkeästi seuraa toisiaan, vaan useita asioita viedään eteenpäin yhtä aikaa. Toinen syy ajallisen jatkumon hahmottamisen vaikeuteen oli neuropsykiatrisen valmennuksen voimakas asiakaslähtöisyys, suppeilla ennakkotiedoilla ei voida vielä sanoa, kuinka prosessi etenee asiakkaan asettamien tavoitteiden mukaan. Kuitenkin aineiston perusteella oli mahdollista erottaa valmentajilla esiintyvät yhtäläiset toiminnot työskentelyprosessissa (taulukko 2), jossa on yhtäläisyyksiä Härkäpään malliin kuntoutusprosessista (Härkäpää & Järvikoski 1995, 182–183). Toiminnan ytimessä on henkilökohtaisten tavoitteiden määrittely ja niiden vähittäinen toteuttaminen. Osa- ja välitavoitteiden määrittelystä edetään toteutussuunnitelman tekemiseen, toimintaan ja palautteeseen. Palautteen avulla voidaan asettaa uusia tavoitteita tai tarkistaa ja muokata aikaisempia. (Mt.) Tavoitteen merkitys valmennussuhteessa korostui sitä esittävässä piirroksissa valmentajien taustatietolomakkeessa. Piirroksissa kuvattiin esimerkiksi palikoita, jotka olivat sekaisin ja nuolen osoittamassa suunnassa pinottu järjestykseen. Vastaavia kuvauksia oli useampi. Lisäksi valmentajat kuvasivat prosessia jatkuvana syklinä, jossa tavoitteiden määrittelyn jälkeen edettiin toimintaan ja arviointiin, josta taas uusien tavoitteiden määrittelyyn tai aikaisempien muokkaukseen. Syklimuoto esiintyi sekä piirroksissa ja haastatteluissa prosessinkuvauksen yhteydessä. Valmentajien täyttämistä prosessinkuvaslomakkeista ja haastatteluissa esitettyjen kuvausten perusteella määrittelin neuropsykiatriselle valmennusprosessille viisi vaihetta, joita on kuvattu taulukossa 2.

TAULUKKO 2. Neuropsykiatrisen valmennuksen prosessin kuvaus

Alkuarviointi	Asiakkaan voimavarojen, osaamisen, tuen tarpeiden ja nykyisen elämäntilanteen kartoittaminen.
Tavoitteet	Tavoitteiden suunnittelu, tavoitteiden asettaminen tärkeysjärjestykseen, ohjauksen tavoitteiden määrittely.
Sopimus	Yhteinen sopimus toiminnasta tavoitteiden saavuttamiseksi, tapaamisten, yhteydenpidon ja toiminnan sisällön osalta.
Toiminta	Tavoitteiden vaatimien menetelmien avulla työskentely välitavoitteiden kautta kohti yhdessä sovittua tavoitetta.
Loppu/väliarviointi	Ohjauksen laadun, tavoitteiden ja toiminnan sopivuuden varmistaminen, ohjauksen arviointi ja yhteenvedo ohjauksesta.

Asiakkaat tulevat valmennukseen eri reittejä itsenäisesti hakeutuen tai palveluun ohjatuna maksusitoumuksen kanssa työvoimatoimistosta ja sosiaalitoimesta tai hoitavan lääkärin ohjaamana, jolloin maksajana voi olla terveydenhuolto tai työpaikka. Lisäksi valmentajat tekevät yhteistyötä oppilaitosten kanssa ja valmennuksen tunnettavuuden lisääntyessä monipuolisia polkuja palveluun hakeutumisessa hyödynnetään varmasti enemmän.

Alkuarviointi

Valmennuksen aloituksen toiminnot vaihtelevat valmentajilla ajallisesti sekä myös laajuudeltaan ja toki ensisijaisesti asiakaskin määrittää alkuarvioinnin tarvetta. Alkuarvioinnissa korostuu asiakkaaseen ja hänen tilanteeseensa tutustuminen. Tarvittaessa asiakkaan taustaa voidaan selvittää pitkälle dokumenttien ja haastatteluiden avulla, mutta nykyisen tilanteen kartoittaminen arvioivilla menetelmillä (ks. taulukko 3) on tavallista.

Tavoitteet

Kuten Härkäänkin mallissa (Härkää & Järvikoski 1995, 182–183) myös neuropsykiatrisessa valmennuksessa keskeisessä asemassa on tavoitteiden määrittely yhdessä asiakkaan kanssa, mikä ohjaa valmennusprosessia eteenpäin, vaikuttamalla asiakkaan motivaatioon, määrittelemällä menetelmät sekä valmennuksen keston ja paikan. Neuropsykiatrisessa valmennuksessa asiakaslähtöisyys tarkoittaa sitä, että asiakas määrittelee valmennuksen tavoitteet, jotka ovat hänelle tärkeimpiä. Tämä on myös voimavarasuuntautuneen työskentelyn lähtökohta (Riikonen 2000, 49). Valmentajan tehtävänä on aluksi priorisoida tavoitteita ja tämän jälkeen yhdessä asiakkaan kanssa pilkkoa tavoitteet realistisiksi. Poikkeavan tilanteesta tekee mahdollinen maksusitoumus, jolloin maksajan intressit vaikuttavat ensisijaisiin tavoitteisiin valmennuksessa.

”Eli asiakas, asiakaslähtöisyys on aivan hirvittävän tärkeä, mutta kyllä maksajatahookin on kuunneltava siinä, että mikä heillä on. Koska maksajataho, esimerkiksi mielenterveystoimisto on saattanut jo pitkään työskennellä heidän kanssaan tai tän asiakkaan kanssa, eli se kuntoutusprosessissa meidän pitää sit kelata vähän sinne taaksepäin, että mikä on asiakkaan tavoite kuntoutua, mikä on maksajataho, miten me nähdään se.”

Tavoitteen priorisoinnissa valmentaja voi hyödyntää ajatusta esimerkiksi Maslowin tarvehierarkiasta (ks. esim. Vilkkö-Riihelä 2001, 470–471), jolloin yhdessä määritellään tärkein tavoite valmennukseen. Valmennuksen alussa on tärkeää kartoittaa asiakkaan

terveydentila, lääkitys ja mahdolliset päihdeongelmat sekä hoitosuhteet, jotka ovat ensisijaisia ennen kuin voidaan määritellä muita tavoitteita. Samoin arjenhallintaan liittyvistä tavoitteista on tärkeää löytää arjen sujumisen kannalta tärkeimmät tavoitteet:

”Sitä aluetta me lähdetään ensimmäiseksi ja mietitään, et olisko täällä joku semmonen ihan tosi akuutti asia, näissä muissa, joka pitäis hoitaa just nyt, mikä ei voi enää yhtään odottaa. Se poimitaan sieltä. Mikä on nyt just tällä hetkellä, mut ajatellaan nyt esimerkiksi siivoukset, pyykinpesut tai tämmöset, että niin jos hän ei koe niitä tärkeiksi niin ne voi kyllä odottaa, mut jotku laskut on pakko hoitaa.”

Tavoitteiden priorisointiin vaikuttavia tekijöitä ovat siis maksajatahon intressit, ongelman akuutti luonne, kuten henkeä uhkaavat vaarat tai arjen kaatuminen esimerkiksi asunnottomuuteen vuokratien vuoksi. Tavoitteen suuruus ei kuitenkaan tarvitse olla priorisointia määrittävä tekijä.

”-- joskus voi olla järkevää, että ei oteta sitä kaikista isointa ja kipeintä asiaa käsittelyn alle, vaan otetaan sellanen pikkusen helpommin työstettävä asia.”

Valmentaja ei voi päättää tavoitetta asiakkaan puolesta, vaan asiakkaan tulee itse valita tärkein tavoite.

”Eli minä en valmentajana koskaan aseta tavoitetta. Se tavoite löytyy sieltä hänen omasta unelmastaan.”

Valmentajalla on mahdollisuus ehdottaa lähtötilannetta ja esimerkiksi syysseuraussuhteen avulla auttaa asiakasta näkemään priorisoinnin tärkeys tavoitteissa tai konkretisoimalla matka kohti varsinaista tavoitetta välitavoitteiden avulla, joita asiakas ei välttämättä isosta ongelmavyyhdistä kykene hahmottamaan.

”-- välitavoitteet määritellään myös hyvin konkreettisesti. Ja mielellään vielä siihen, jos mahdollista, niin jos mahdollista niin ihan päivämäärä, mut se voi olla liian rankka, --.”

Tutkimusaineiston Teemun esimerkkitaapauksessa ei ollut ennakkotietoa sairauksista, ruokavalioista, päihdeongelmista tai muusta välitöntä hoitoa vaativasta ongelmasta, jolloin valmennuksessa voidaan keskittyä alusta asti valmennuksen varsinaisiin tavoitteisiin.

siin. Valmentajat miettivät ongelmista mielestään tärkeimmäksi, päivärytmin strukturoinnin, joka olisi lähtökohta, jotta Teemun tavoitteet voitaisiin saavuttaa.

”-- sieltä nyt nousi sitten se päivärytmi, joka sinällään sitten kaataa sen arjen. Et siellä muistaakseni oli se vuorokausirytmi, joka oli semmonen sillä tavalla hälyttävä, että mä lähtisin sitä sieltä ensimmäisenä selvittään. Mitä sille vois tehdä: onko ruokailut kunnossa, onko hygieniahoido, peseytykö, pystyykö vaihtaan vaatteita, kun oli sitten tää, että pyykit jää ja siivoomiset jää. Et tavallaan se kokonaisuus, jota mä niin kun yritän hahmottaa, niin että mä tekisin yhdessä tän kaverin kanssa niin kun sen tän hetkisen tilanteen: Mihin hän aikaansa käyttää? ”

Vuorokausirytmii ja ajanhallinnan hahmottaminen korostui myös ohjaussuhdetta kuvaavissa piirroksissa, jossa valmennukseen oli yhdistetty kuva lukujärjestyksestä tai kellosta.

Asiakaslähtöisyys tavoitteen määrittelyssä on tärkeää myös motivaation kannalta. Neuropsykiatrisessa valmennuksessa ajatellaan, että mikäli tavoite ei ole asiakkaan itse määrittelemä, motivaatio laskee ja toivottuihin tuloksiin pääseminen hankaloituu jo heti prosessin alussa. Motivaatio on tärkeässä roolissa kaikessa kuntouttavassa, muutoksia edistävässä työssä. Kuntoutusmotivaation kannalta merkittäviä tekijöitä ovat uskon muutoksen mahdollisuuteen ja käsitys niistä keinoista, joilla muutokseen voidaan pyrkiä (Järvikoski & Härkäpää 2006, 140). Neuropsykiatrinen valmennus on menetelmänä hyvin omaehtoista ja usein asiakas hakeutuu itse valmennukseen, jolloin sisäinen motivaatio valmennukselle on jo olemassa. Tällöin voidaan ajatella, että motivaatio löytyy ihmisestä itsestään, koska unelma, jonka avulla tavoite määritellään, on hänelle tärkeä.

”-- et sinne hakeutuu itse aika aktiivisesti siihen, et ne on motivoituneita.”

”Se on sen tavoitteen kautta, että mikä se tavoite on, se että miten siihen päästään. Sillon kun se on sen asiakkaan oma tavoite, eikä mun, et se tulee hänestä, että hän haluaa hallita raha-asiat tai maksaa laskut tai menestyä työssään. Se jotenkin on niin sisäänrakennettu, se motivaatio, että siihen ei tarvitse muuta kun katsoo, että mennään siihen suuntaan ja auttaa asiakastakin näkemään, että ollaan oikealla tiellä.”

Tämä ei kuitenkaan aina riitä, vaan motivointi koetaan tärkeäksi osaksi valmentajan työtä ohjausprosessissa. Tavoitteiden priorisointi ja valitun tavoitteen jakaminen riittävän pieniksi välitavoitteiksi vahvistaa motivaation ylläpitämistä

”Mut sitten voi olla, että se motivaatio lopahtaa siinä kohtaan. kun huomaan, että on niin iso, tää on niin iso ongelma ja tää on niin iso vyyhti. Ja silloin just on hirveen tärkeä lähteä purkaan sitä niin kun pienemmäksi osiksi, ottaa niin kun pienempiä tavoitteita. Ja se, se, mä nään niin kun, että se on niin kun uhka sille motivaatiolle, jos ihminen, jos se ei voikaan hyväksyä sitä, että se ei voikaan saavuttaa niitä isoja tavoitteita.”

Valmentajien keinot motivointiin vaihtelevat kuntoutusprosessin eri vaiheissa ja ovat tavoitteiden mukaisesti yksilöllisesti käytettävissä. Käytännössä hyödynnettyjä keinoja valmentajilla olivat asioiden konkretisointi, syy-seuraussuhteiden havainnointi sekä vetoaminen yhteiseen onnistumiseen ja aikuisten kohdalla aikuisuuteen ja vastuuseen. Yksilöllinen motivointi voi lähteä esimerkiksi elämänjangan tarkastelusta taaksepäin, jolloin katsotaan millaista elämä on ollut joitakin vuosia taaksepäin ja miltä se vastaa-vasti tulevaisuudessa voisi näyttää.

Valmennuksessa onnistumisen kokemukset ovat selkeitä motivaatiota ylläpitäviä keinoja. Myönteiset kokemukset vahvistavat asiakkaan tilanteiden hallinnan tunnetta ja kokemusta pystyvyydestä sekä vähentävät pelkoa ja epävarmuutta (Härkäpää & Järvikoski 1995, 183). Varmoilla onnistumisilla vahvistetaan motivaatiota ja ehkäistään epäonnistumisia, kun tavoitteita aluksi saavutetaan nopeasti pienempien tavoitteiden avulla.

”No tota, itse en tee niin hirvittäviä tavoitteita, eli kyllä luotsaaminen pitää lähteä siitä, että ne ensimmäiset tavoitteet on sellasia niin kun satakymppivarmoja, että niissä ei niin kun epäonnistuta. Ja ne täytyy olla niin pieniä, koska sillä tavalla sä syötät sitä motivointia siihen kuntoutukseen, hyväksyntää, itsensä onnistumisen hyväksyntää.”

Mikäli tavoitteissa kuitenkin epäonnistutaan, valmentajat kokivat syiden olevan tavoitteen määrittelyssä, mikä korostaa vaiheen merkitystä entisestään valmennuksen kulmakivenä. Syynä epäonnistumiseen nähtiin myös vuorovaikutuksen epäselvyys, jolloin asiakkaalle ja valmentajalle ei ollut alusta asti jaettua käsitystä valmennuksen jäsentämisestä toiminnaksi ja sen tavoitteista. Epäonnistumisiin ja takapakkeihin kuitenkin varaudutaan valmennuksessa, eivätkä ne välttämättä kaada koko prosessia.

”Mutta onhan sitten tottakai, että ei tavoitteisiin päästä. Siellähän voi olla ihan että tulee päihdeongelmia, tulee vaan väsymystä, masennusta, ihan elämän inhimillinen kirjo, ei jaksaa. Mutta meidän tehtävähän on, koska jokaisella ihmisellä tulee jossakin vaiheessa, että en jaksaa. Niin jonkunhan täytyy kannatella eikä olla niin kun ekana lyömässä niitä hankkoja tiskiinkin vaan katotaan mikä tässä tilanteessa, mikä on tän hetken voimavarat, vähän siirtää vaikka sinne kauemmas sitä tavoitetta, ottaa sitä pienemmäksi, pilkkoo, pilkkoo, pilkkoo.”

Sopimus

Valmennus ei aina etene suunnitelmien mukaan vaan tavoitteita saatetaan joutua muokkaamaan tai muuttamaan esimerkiksi uusien vaikeuksien ilmetessä, asiakkaan voimavarojen heikentyessä tai elämäntilanteen muutoksien myötä. Tämän vuoksi on tärkeää, että valmennuksesta laaditaan kirjalliset sopimukset ja valmennuksen käytännöt määritellään yhdessä. Toiminnan sisällöstä voidaan tehdä oma sopimus ja sen toteutumista seurataan jatkuvasti dokumentoimalla valmennuksen kulkua. On tavallista, että valmentajalla on asiakkailleen omat kansiot, johon hän kerää asiakasta koskevan materiaalin. Valmentaja kirjaa tiedot asiakkaan taustoista ja alkuarvioinnista, toiminnan muistiinpanoista, joissa on ohjauskerran tavoitteet ja onnistumiset, sekä valmennuksen palautteesta ja lopuksi valmennuksen loppuyhteenvetona. Valmennuksen tavoitteet kirjataan yhdessä laadittuun ohjaussopimukseen, jossa määritellään myös valmennuksen kesto ja yhteydenpito.

Valmennustapaamiset tai yhteydenpito määräytyvät erittäin yksilöllisesti asiakkaan toiveiden ja tavoitteiden mukaan. Tapaamisia on useimmiten kerran viikossa tai kerran kahdessa viikossa. Tapaamistiheyttä saatetaan myös muuttaa valmennusprosessin kuluessa tarpeen mukaan. Yksittäisen tapaamisen kestosta voidaan sopia asiakkaan kanssa esimerkiksi siten, että maksusitoumuksen tuntimäärä jaetaan pienempiin osiin, jolloin lyhyitä tapaamisia on enemmän. Jopa alle puolen tunnin tapaamiset ovat mahdollisia erityisesti, jos tavataan valmentajan työpaikalla. Kokonaiskestoltaan valmennussuhteet ovat tällä hetkellä olleet kolmesta kuukaudesta kolmeen vuoteen, mikä kertoo prosessin ja tavoitteiden yksilöllisyydestä. Keskimääräisiä arvioita on vaikea esittää, kuitenkin valmentajan taustaorganisaation toimintatavoista riippuen valmennuksen lähtökohdaksi voidaan ottaa tapaamiset kolmen kuukauden tai esimerkiksi kymmenen tapaamiskerran ajaksi, jonka jälkeen sovitaan tarvittaessa jatkosta. Valmennuksen alussa voidaan myös

korostaa kuntoutusprosessin pitkäjänteisyyttä ottamalla lähtökohdaksi vuoden mittainen ohjaussuhde, jolloin asiakaskin alusta asti valmistautuu pitkäkestoiseen työskentelyyn tavoitteiden saavuttamiseksi. Aina valmentajan ja asiakkaan kohtaamisia ei kuitenkaan voi sanoa edes prosessiksi, vaan muutama tapaaminen on auttanut asiakkaan eteenpäin:

”-- on käyny ihan muutaman kerran, että silloin on loksautanut jotakin kohdalleen, jonkun selityksen he ovat saaneet omalle elämälleen, omalle toiminnalleen siinä valmennuksessa. Tavallaan heille on se riittänyt, se ymmärrys, miksi minä olen toiminut näin, että he ovat päässeet omassa elämässään eteenpäin.”

Voimavarakeskeisen ajattelutavan ymmärtäminen on neuropsykiatrisen valmennuksen lähtökohta ja toisinaan pieni oivallus on riittänyt asiakkaalle, jonka jälkeen haasteiden kohtaaminen on onnistunut itsenäisesti.

”Elikkä tää on ihan meillä tässä voimavarakeskeisessä ajattelussa niin tää on hyvin tärkeä ajatus, että ihminen ei ole ongelma, vaan ihmisellä on.”

Yhteisen sopimuksen mukaisesti valmennus voidaan tarvittaessa lopettaa tai keskeyttää väliaikaisesti, mikäli asiakkaan tilanne niin vaatii.

”-- että jos tulee semmonen iso tavallaan niin kun psyykinen kriisi, niin mä oon silloin katsonu parhaimmaksi niin kun sen, että se valmennus keskeytetään hetkeks aikaa, et saadaa vaikka niin kun esimerkiksi se psykiatrisen hoito niin kun alulle ja sit jatketaan taas. Tai sit mä voin ihan muutaman kerran ohjata siinä, että miten hakee sitä apua ja sit mä oon sanonut, et okei, et nyt pidetään pieni breikki. Et palataan asiaan sit kun sulla on nää tietyt asiat kunnossa.”

Neuropsykiatrisessa valmennuksessa pyritään myönteiseen, innostavaan ja avoimeen työskentelyilmapiiriin, jonka luominen alkaa ensimmäisestä tapaamisesta ja ylläpitäminen jatkuu läpi prosessin. Tämä on osa valmentamisen ennenaikaisen lopettamisen ehkäisyä.

”-- vaikka ei sitten päästäiskään siihen tavoitteeseen ihan silloin, sillä viikolla, niin kuitenkin katotaan millä tavalla ollaan edistytty, mitä ne onnistumiset on ollu hänellä, mitä ne edistymiset on ollu hänellä, mitä siellä on ollu nää aikomukset, ajatukset, yritykset, ne on kaikki onnistumisia.”

Voimavarakeskeisen työskentelyn mallin mukaisesti valmennuksessa tärkeää on myönteinen palaute ja pientenkin onnistumisten huomiointi eli keskitytään siihen, mitä asiakkaat tekevät oikein (Riikonen 2000, 49). Valmentajat kertoivat antavansa palautetta ensisijaisesti suullisesti kehumalla, kannustamalla ja innostamalla toiminnan yhteydessä.

Toiminta

Valmennuksen keskeistä toimintaa on vuorovaikutus ja keskustelu asiakkaan kanssa, muuta toimintaa kuvaa parhaiten valmennuksessa käytettävät monipuoliset menetelmät, jotka määrittävät valmentajan omaa työtöitä. Taulukossa 3 kuvatut menetelmät on aluksi listattu prosessinkuvauslomakkeissa esiintyneistä menetelmistä, jonka jälkeen täydensin listaa teemahaastatteluiden menetelmäkuvausten ja muun aineiston avulla. Menetelmien käyttötarkoituksen mukaiset luokat muodostin yhdistämällä valmentajien kuvauksia sekä aineiston avulla muodostetun valmennusprosessin vaiheita. Lopulta menetelmät jäsentyivät *arvioiviin, strukturoiviin, ohjaaviin, visualisoiviin ja reflektoviin* menetelmiin. Taulukkoon 3 on pyritty yksinkertaisesti jäsentämään valmennuksen menetelmiä. Luokittelun rajat ovat joustavat, osa menetelmistä saattaa sopia useampaan luokkaan. Taulukko toimii kuitenkin esimerkkinä valmennuksessa käytettävien menetelmien mahdollisuuksista. Aineistosta ilmeni, että menetelmiä kehitetään valmentajien keskuudessa jatkuvasti lisää ja erilaisista terapiasuunnauksista tutut käytännöt laajentavat menetelmien kirjoa.

TAULUKKO 3. Neuropsykiatrisen valmennuksen menetelmät

Arvioivat	dokumentit, havainnointi- ja arviointilomakkeet, palautelomake, videointi, toiminnallinen arviointi, itsearviointi, haastattelut, verkostopalaveri
Strukturoivat	kalenteri, viikko/päiväaikataulu, muistilistat, tehtävälisät, korit, kuvat
Ohjaavat	toiminnallinen ohjaus, yhdessä tekeminen, muistilaput, muistutukset puhelimeen, tekstiviestit, puhe- lut, huoneentaulut, kuvat
Visualisoivat	tilannetta konkretisoivat piirustukset, kaaviot, kuvat, sosiaaliset tarinat ja metaforat
Reflektovat	videointi, havainnointi, syys-seuraus-suhde, vaikeuden ulkoistaminen, itsearviointi, toiminnan seuranta, sosiaaliset tarinat

Arvioivien menetelmien käyttö sijoittuu prosessissa alku- ja loppu/väliarvioinnin vaiheeseen. Menetelmät ovat käytössä monipuolisesti erilaisessa kuntouttavassa työssä ja menetelmiä on lainattu erityispedagogiikan alaan kuuluvasta kasvatuksellisesta kuntoutuksesta. Esimerkiksi vaikeavammaisten oppilaiden inklusiivisessa opetuksessa ja kuntoutuksessa arvioidaan taitoja ja toimintaa ekologisella inventaariolla oppilaan kaikissa elinympäristöissä (Brown, Snell & Lehr 2006, 86; Itkonen 1998, 144–146). Samalla tavalla kuten neuropsykiatrisessa valmennuksessa arvioivina menetelminä käytetään haastatteluita, arviointilomakkeita ja havainnointia. Arvioivia tukevista lomakkeista aineistossa mainittiin henkilökeskeinen suunnittelun lomake, MAPS (The McGill Action Planning System), jonka tarjoama arviointitieto pohjautuu asiakkaan vahvuuksiin ja tiimityöskentelyyn (Itkonen 1998, 137). Arvioinnin perusteellisuus on hyvin yksilöllistä, riippuen asiakkaan vaikeuksista ja valmennuksen tavoitteista. Arviointia tukevien menetelmien ja lomakkeiden kirjo on suuri ja niitä on alun perin hyödynnetty autismikuntoutuksen ja kehitysvammaisten kasvatuksellisen kuntoutuksen parissa. (ks. esim. Itkonen 1998; Kujanpää 1998; Mesibov, Schopler, Schaffer & Landrus 1997.)

Strukturoivat menetelmät sopivat hyvin erilaisten oireyhtymien kuntoutukseen ja opetukseen. Strukturoidun kasvatuksellisen kuntoutuksen käsite on tullut suomalaisen kasvatuskenttään autististen lasten TEACCH-kuntoutusmallin myötä. Strukturoidun opetuksen periaatteena on ympäristön visualisointi (ks. visualisoivat menetelmät), mikä auttaa havaitsemisen ja toimintojen aloittamisen ja ylläpitämisen vaikeuksissa. (Kerola 2001, 16.)

Ohjaavat menetelmät kattavat laajan kirjon perinteisistä opetusmenetelmistä tuttuja toimintoja. Ohjaavia menetelmiä valmennuksessa ovat kaikki yhdessä tehtävät toimet, joihin liittyy esimerkiksi mallintamista, kun valmentaja opastaa tekemisessä tai sanallisesti tukee asiakasta. Tätä voidaan kutsua juuri valmentamiseksi, jossa on käytössä hyvin erilaisia keinoja. (Tynjälä 1999, 140–141.)

Visualisoivia menetelmiä hyödynnetään yhdessä strukturoivien menetelmien kanssa kun strukturoidut toiminnat visualisoidaan kuvien avulla. Valmiiden kuvien lisäksi valmennuksessa voidaan tuottaa kuvia havainnollistamaan asiakkaan tilannetta.

”Mut hirveen paljon mää aina, jos joku kertoo jotain, niin mää piirtelen jotain kuvaa, joo, et tässä on nyt tämmönen puu. -- Et kun mulla on yks semmonen valmennusasiakas ja hänellä on niin kun se ongelma, että hän ei niin kun jaksa keskittyä siihen niin kun puurtamiseen, et hänellä niin kun rönsyilee asiat. Mä piirsin semmosen omenapuun, jossa on niin kun vuosikasvuja tai semmosia, et jos ne kasvaa hirveen pitkiksi ne omenapuun versot ja sit ne pitää niin kun säännöllisesti aina pätkästä ja sit ne laitettiin pinoon, et ne pätkästyt vuosiversot voi laittaa semmoseen risukasaan ja sit sieltä voi aina vetää niin kun yhden, kun tarttee. Tai että on niin kun semmonen ideapankki, josta sitten voi niin kun vetää niitä. Jotta se työ edistyisi, niin sitten täytyy välillä pätkiä sieltä ne muut vuosiversot pois, että hedelmäpuut täytyy leikata, että muuten ne ei tee hedelmää.”

Toisaalta visualisoivana ja tilannetta konkretisoivana menetelmänä voi toimia tarina, joka auttaa asiakasta hahmottamaan tilannettaan paremmin.

”--et voi niin kun sekä piirtää, että kirjottaa semmosen positiivisen tarinan esimerkiksi, mis just on et itsetunnosta ja kaverisuhteista kyse, et miten minä lähestyn toisia kavereita välitunnilla, et miten? -- niin kun tämmösis-sä sarjakuvissakin aina voi miettiä ihan tämmösiä ajatuskuplia ja sit voi olla puhekuplia, mitä minä sanon, miltäköhän tosta just silloin tuntuu ja näin. Sarjakuvillakin voi hyvin niin kun harjotella tämmösiä sosiaalisia tilanteita.”

Sosiaalisen tarinan menetelmää on kehitetty Ruotsissa ja oppaita menetelmään on myös suomennettu (ks. esimerkiksi Anderson 2006). Tarina tuotetaan yhdessä asiakkaan kanssa, joko niin, että asiakas piirtää tai kirjoittaa tai valmentaja tuottaa tarinan asiakkaan esittämien ajatusten mukaan. Vaihtoehtoisesti tilannetta voidaan havainnollistaa valmiin tarinan tai sadun avulla.

”Oikeastaan sinä niin kun sinä piirrät tai niin kun ohjaaja piirtää ja sitä kuiteskin niin kun koko ajan nuoren tai lapsen kanssa. Miettiä niitä yhdessä tai sitten ihan tämmösiä satukirjoja myös kiva käyttää hyödyksi.”

Menetelmät ovat *reflektoivia*, kun niiden avulla havainnoidaan omaa toimintaa ja tarkastellaan asioita kriittisesti. (Tynjälä 1999, 140–141). Yksinkertaistettuna se on kokemuksen syvällistä pohdintaa, jolloin ajattelu ja tekemisen pohtiminen johtaa ymmärtämiseen (Ojanen 2006, 72). Valmennuksessa tämä voi tarkoittaa esimerkiksi oman päivästruktuurin tarkastelua ja onnistumisten huomiointia tai epäonnistumiseen johtaneiden tilanteiden ennakoitua. Reflektointikyky neuropsykiatrisen valmennuksen kohderyhmällä saattaa vaihdella, jolloin valmentajan tulee olla tietoinen asiakkaan itsehavain-

nointikyvystä, että hän osaa huomioida sen puutteen tai rajoittaa ohjauskeskustelun laajenemista pois käytännön tavoitteista.

”Mut et tota sit jos ajattelee tommosta niin kun sitä itsereflektiivaitoja, niin se on sit niin kun ihan äärimmäisen tärkeä. -- Että jos mä nyt ajattelen sitä, että etekin ADHD-aikuisilla saattaa olla ihan älyttömän hyvä reflektiokyky tai sitten niillä voi olla ihan älyttömän huono, et se riippuu aika paljon siitä, että mikä se taso on, se kertoo jostain semmosesta kognitiivisesta tasosta tai näin. Ja toiset ADHD-aikuiset on semmosia, että se keskustelu menee hyvin helposti semmoselle meta-tasolle ja se ei oikeestaan pääse sinne käytännön tasolle, sekin on tärkeä, että tavallaan sillä ihmisellä on hyvä reflektiokyky, tavallaan, mutta se menee aina niin korkeentoseksi, se ei niin kun pysy siellä konkreettisella tasolla, vaan se menee hyvin herkästi tämmöseksi.”

Reflektointitaitoa voidaan valmennuksessa harjoitella kiinnittämällä siihen huomiota ja opettelemalla taitoja sen avulla. Erilaiset terapiasuuntaukset tarjoavat reflektioivia menetelmiä, joita voidaan valmennuksessa hyödyntää, mikäli valmentaja on menetelmiin perehtynyt. Videointi reflektioivana menetelmänä auttaa valmentajaa havainnoimaan ohjaustilannetta. Haastateltavista yksi käytti aktiivisesti videointia ohjauksensa tukena ja muitakin valmentajia oli osallistumassa videointitekniikkaan koskevaan koulutukseen, jonka jälkeen he ottavat menetelmän käyttöönsä valmennuksessa. Videointi toimii tällöin myös valmentaja oman työn reflektointina ja ammatillisen kasvun mahdollisuutena (Ojanen 2006, 82–83).

Teemun tapausesimerkki

Tarkastelen valmennuksen menetelmiä tutkimuksen aineistoon kuuluvan tapausesimerkin avulla. Tapaus on täysin kuvitteellinen ja siitä muodostettu prosessi on valmentajien luoma yksi mahdollinen tapa jäsentää vaiheet, ilman asiakkaan kanssa keskustelua, mitä valmennuksessa ei todellisuudessa koskaan tapahdu. Valmentajille lähetetty Teemun tapausesimerkki (liite 3), kertoo 20-vuotiaasta itsenäisesti asuvasta opiskelijasta, jolle on diagnosoitu ADD (*Attention Deficit Disorder*) eli tarkkaavaisuuden häiriö. Esimerkissä hänelle kuvattuja vaikeuksia olivat ongelmat sosiaalisessa kanssakäymisessä ja elämän kokonaisvaltaisessa hallinnassa, kuten kodin, laskujen ja itsensä huolehtimisessa. Vaikeudet ovat johtaneet Teemun käpertymiseen kotiin. Esimerkkitapauksen menetelmien kuvauksissa valmentajat käyttivät kaikki menetelmien lajeja. Alussa arvioivina menetelminä kuvattiin monipuolisesti. Teemun taustaan tutustutaan dokumenttien avul-

la sekä Teemun ja lähiverkoston, eli tässä tapauksessa perheen, haastattelulla. Verkotopalaverissa mukana voisi olla myös Teemun oppilaitoksen edustaja. Tavoitteiden priorisoinnissa tärkeimmäksi nähtiin päivärytmin palauttaminen, joka tällä hetkellä kaatoi arjen.

”No tota mun mielestä niin kun tämmösessä casessa, mikä tämä on niin minun tapa on, että se täytyy lähteä kartottamaan, että mihin se aika menee, miks se vuorokausirytmä on -- Koska tää vuorokausirytmän epätasaisuus vaikuttaa opiskeluihin ja tulee niitä koulusta poissaoloja, ystävyys-suhteet katkee, koska toiset nukkuu silloin kun hän valvoo. Tää on ihan käytäntö.”

Vuorokausirytmän hahmottamiseen käytettiin reflektioivia menetelmiä, kuten oman toiminnan seuraamista sekä strukturoivia menetelmiä, joissa hyödynnettiin kalenteria ja päivä- sekä viikkokohtaisia aikatauluja.

”Ja tää vuorokausirytmän kerääminen on ihan tällaisia paperiversioita, mitä me käytetään tai sitten se sama löytyy netistä, -- että he niin kun tekee sitä ja täyttävät ja palauttavat sitten samana päivänä, että kun tämä päivä on, niin huomenaamuna se on mulla katsottuna eli nähdään miten se toimii.”

Vuorokausirytmän seuraaminen on erittäin yksinkertainen tapa ja se havainnollistaa asiakkaalle konkreettisesti päivän kulun sekä eri toimintoihin kuluva ajan. Päivärytmiä voidaan seurata esimerkiksi puolen tunnin mittaisissa jaksoissa ja ajanhallinnan ja vuorokausirytmän tasoittuessa pidentää kirjattavia jaksoja päiväkohtaisiin tai vain viikko-kohtaisiin aikatauluihin. Ajatus neuropsykiatrisen valmennuksen useista päällekkäisistä prosesseista havainnollistuu toiminnan kuvauksessa; samanaikaisesti kun seurataan vuorokausirytmä, strukturoidaan myös muita tavoitteita asiakkaan aikatauluun. Teemun tapauksessa toiseksi tavoitteeksi muodostui arjenhallinta ja toiminnan aloittamisen vaikeus, joka avattiin konkreettisiksi tavoitteiksi ja tilanteen kuvauksiksi.

”Eli lähetään siitä mikä se on se elämä ja lähetään strukturoimaan ja sinne listataan, että on viikko-ohjelma, että on tiistaina ja keskiviikkona ja perjantaina vaikka imurointi tai kerran viikossa, mitä se sitten tarkoittaa mitä se on muusta, siitä ajankäytöstä pois. Ja taas havainnollistetaan sitä, että, jos sulla on perjantai pyykkipäivä, niin ymmärrätkö, että tästä menee näin monta tuntia.”

Toimintoja jäsennettiin lisäksi tehtävälistoilla, joihin Teemu merkkää tekemänsä asiat esimerkiksi kodinhoidon osalta, näihin toimintoihin käytettävä aikaa puolestaan havainnollistettiin ja ohjattiin munakellon avulla. Strukturoivat menetelmät helpottivat myös Teemun pyykin ja postin käsittelyä niille varatuilla koreilla, joihin voitiin laittaa teksti tai kuva ohjaamaan lajittelua. Ohjaavia menetelmiä Teemun tapauksessa ovat myös yhdessä tekeminen eli kotona rinnalla tehtävä työ kodinhoidon ohjaamisessa. Kotikäynnillä valmentaja arvioi asiakkaan toimintaa, jolloin saadaan käsitys millaisissa tilanteissa toiminnan ohjauksen ja -aloittamisen vaikeudet esiintyvät ja voidaan yhdessä määrittellä nämä arjenhallinnan vaikeudet esimerkiksi hygienian, tiskauksen ja siivouksen osalta yksityiskohtaisesti. Arvioinnin apuna hyödynnettiin toiminnanarvioinnin lomakkeita sekä videointia, mikäli Teemu siihen suostuu. Videointi auttaa valmentajaa tarkkailemaan tilannetta jälkikäteen, koska ohjauksen lomassa kaikkea ei ehdi, eikä huomaa kirjata ylös.

”-- sitä (videointia) voidaan käyttää, niin että mä kuvaan sen ihan itselleni. Silloin kun sä oot ite ohjaamassa, niin siinä ei välttämättä näe niitä kaikkia ihan olennaisia asioita ympärillä. Siihen tarkoitukseen, niin kun tän arvioinnin tueksi.”

Kolmantena tavoitteena Teemun tapauksessa korostui vaikeudet opiskelussa. Arvioivana menetelmänä verkostopalaverissa voidaan sopia yhteistyöstä ja ohjauksen vastuualueista opiskelun osalta Teemun oppilaitoksen edustajan kanssa. Oppilaitoksessa strukturoivilla menetelmillä jäsennetään Teemun opiskelua henkilökohtaiseen opintosuunnitelmaan, joka mukautetaan laadittuun päivä- ja viikkoaikatauluun. Ohjaavilla menetelmillä tuetaan toiminnanohjauksen vaikeuksissa koulussa, joko valmentajan tai koulun edustajan toimesta. Valmennusprosessin mahdollisessa väliarvioinnissa sekä loppuarvioinnissa käytettiin arvioivina menetelminä itsearviointia, palautelomaketta ja verkostopalaveria, joiden avulla muodostettiin kokonaiskuva valmennuksen onnistumisesta ja tarvittavista jatkotoimenpiteistä.

Toimintaympäristö

Valmennuksen tavoitteet ja niiden mukaiset toimintamenetelmät määrittävät myös paikan, jossa valmennusta toteutetaan. Pääsääntöisesti kaikki valmentajat toimivat ohjauksessa asiakkaan kaikissa elinympäristöissä tarpeen mukaan. Kaikilla valmentajilla ei ole käytössään edes asiakkaiden vastaanottoon tarkoitettua tilaa, vaan lähtökohtana on alus-

ta asti jalkautua asiakkaan arkeen. Kotikäynti on näistä yleisin, se voidaan tehdä heti ensimmäisellä tapaamisella, mikäli asiakas siihen suostuu. Valmentaja saattaa kuitenkin huomioida kotikäynnin ajankohdan tarkemmin, jolloin kunnioitus asiakkaan elinympäristöä kohtaan korostuu.

”No tota heti ei mennä (kotiin), tää tulee kans sillä lailla, että me tavataan useempi käyntikerta ihan niin kun ihan sellasissa toimistotiloissa ja kun me mennään toisen kotiin, niin se on niin semmonen intiimi yksityinen paikka eli sinne pitää mennä hirveen nöyrällä mielellä. Ja me mietitään sitä jo valmiiksi, että käydään sitä läpi asiakkaan kanssa, että mitä varten tullaan kotiin, mitä me katsotaan ja siinä vaiheessa alkaa olla jo ne kuntoutuksen painopisteet aika hyvin selvillä--.”

Kotikäynnin ja asiakkaan muissa elinympäristöissä tapahtuvan arvioinnin ja ohjauksen tarkoituksena on saada konkreettinen käsitys arjen toimintojen ja tavoitteiksi asetettujen vaikeuksien sujumisesta sekä tavoitteiden mahdollisuuksista toteutua asiakkaan ympäristöissä.

”-- kotiin mennään sitten katsomaan, jos on tullu, että arjenhallinnassa on problematiikkaa, niin sitten mennään sinne kotiin katsomaan, että mitkä ne on ne tilanteet, mitkä ne on ne keinot, katsotaan sitten sitä ympäristöä, missä tää ihminen asuu --.”

Kotikäyntien lisäksi neuropsykiatrinen valmennus jalkautuu tarvittaessa asiakkaan kaikkiin elinympäristöihin.

”Yleensä joo (koti). Paitsi sitten kun mennään harjottelemaan jotain asiointia.”

”-- voi olla, että jos nuori tarvitsee, jos hän on aloittamassa jonkun opiskelun tai työpajan ja jos hän tarvitseekin sitä ohjausta sinne, niin sitten se voi olla siellä.”

Valmennuksen kohdistuessa esimerkiksi työpaikkaan tai kouluun, myös muu henkilökunta työtoverit ja opettajat osallistuvat välillisesti prosessiin ja saavat lisää tietoa tukea tarvitsevasta henkilöstä sekä keinoja hänen tukemiseen.

”Tosi tyytyväisiä ovat asiakkaat olleet sen jälkeen kun ovat kertoneet tän, että on ADHD. -- ne on hirveen pieniä asioita, et joku tulee vaikka sanomaan, ajoissa, että nyt on välitunti, et lähde pois tietokonehuokasta tai nyt sun pitäis tehdä tää ja tää asia tai nyt sun pitäis mennä sinne kokoukseen. Et aika pienillä asioilla ihmiset pärjää siellä --.”

Valmennuksen avulla asiakkaan elinympäristöön viety tieto ja keinot ovat helpottaneet ympäristön suhtautumista ja lisänneet ymmärrystä tukea tarvitsevaa henkilöä kohtaan.

”Et tavallaan siellä on työyhteisöissä, kouluissa, opiskelupaikoissa, on ollut jollain tavalla jo sellanen aavistus ja hämmennys ja se on helpottanu kun sille asialle on tullu nimi. Et jotenkin ihmiset on osannu ajatella, että on jotain omituista. Että eivät oo keksineet, että se on jotenkin se persoona semmonen.”

Tällainen työskentely johtaa parhaimmillaan yhteisö- tai organisaatiotason voimaantumiseen yksilön voimaantumisprosessin lisäksi (Tuusa 2006; Järvikoski & Härkäpää 2006, 132). Kuntoutuksen kohdistuminen asiakkaan elinympäristöön ei ole uusi asia, vaikka jalkautuminen neuropsykiatrisen valmennuksen tavoin onkin melko vähäistä. 1980-luvun alusta lähtien kuntoutuksen tavoitteeksi määriteltiin sosiaalinen integraatio ja huomioitiin kuntoutujan ja hänen lähiympäristönsä vuorovaikutus sekä toimenpiteet, joilla pyritään muuttamaan kuntoutujan elinolosuhteita. Yksilöön kohdistuvat toimenpiteet kuntoutuksessa ovat laajentuneet kohti ekologista ja situationaalista näkökulmaa ja tavoitteena on kuntoutujan täysipainoinen elämä yhteiskunnan jäsenenä. (Järvikoski & Härkäpää 1995, 16–20.) Valmennuksen ekologinen näkökulma kuntoutukseen huomioi valmennuksen toimijat; asiakkaan, verkoston ja valmentajan, jotka vaikuttavat ja ovat osallisina valmennuksessa.

4.4 Neuropsykiatrisen valmennuksen toimijat

Neuropsykiatrisen valmennuksen ohjaussuhteessa on ensisijaisesti kolme toimijaa: asiakas, verkosto ja valmentaja. Kaikilla on valmennusprosessiin oma vaikutuksensa ja tavoitteiden saavuttaminen vaatii saumatonta yhteistyötä. Tämän yhteistyön kuvaus esiintyi selkeästi eniten valmentajien valmennussuhdetta kuvaavissa piirroksissa. Toimintaa asiakkaan, valmentajan ja verkoston välillä oli kuvattu useammassa piirroksessa

kuviolla, jossa jokaisen toimijan ympärystä osoitti kaksisuuntaisia nuolia toisiin ympyröihin.

Valmennuksen kohderyhmänä eli asiakkaana ovat koululaiset, nuoret ja aikuiset. Lasten valmennuksessa perheen rooli valmentajan yhteistyökumppanina on merkittävä, koska tällöin koko perhe määrittää valmennuksen asiakkaaksi. Valmennuksen jälkeen vastuu tavoitteiden mukaisesta toiminnasta ja menetelmistä siirtyy vanhemmille. Nuorten kohdalla yhteistyö perheen kanssa on myös tärkeää ja yhteiset pelisäännöt kaikkien osapuolien kanssa helpottavat tavoitteisiin pääsemistä. Osa valmentajista on keskittynyt vain aikuisiin tai nuoriin ja aikuisiin, kuitenkin suurin osa ottaa asiakkaikseen myös lapsia, jolloin työskentely menetelmät ovat hieman erilaisia. Toisinaan myös vanhemmat voivat tulla valmennukseen yksin etsiessään keinoja perheen arjen sujumiseen neuropsykiatrisia vaikeuksia omaavan lapsen kanssa.

Aikuiselta ja nuorelta valmennusasiakkaalta odotetaan aktiivista roolia valmennuksessa ja tähän valmentaja asiakasta innostaa. Järvikoski ja Härkäpää kuvaavat asiakasta elämänsä suunnittelevaksi subjektiksi, joka punnitsee vaihtoehtoja ja tekee päätöksiä. Työntekijä eli valmentaja puolestaan määrittää yhteistyökumppaniksi, joka tukee asiakkaan päätöksentekoa ja avaa mahdollisuuksia, jotta asiakkaan voimavarat vahvistuisivat ja elämänhallinnan toiminta- ja selviämismahdollisuudet paranisivat. (Järvikoski & Härkäpää 2006, 54–55; Järvikoski 2000, 249–251.) Valmennusprosessin kuvauksessa todettiin, että mikäli tavoitteita ei saavuteta, löytyy syy luottamuksellisen suhteen puuttumisesta, jonka valmentajat määrittelevät valmennuksen lähtökohdaksi.

”Ajallisesti työskentelyilmapiirin luominen lähtee no se lähtee, mää yritän pitää sen siitä lähtien kun mä saan uuden asiakkaan.”

”No tietenkin kaikkein tärkeintä siinä on luoda se luottamuksellinen suhde tän asiakkaan kanssa, sellanen suhde, et hänellä on hyvä olla täällä.”

Toiseksi syyksi epäonnistumiseen valmentajat määrittivät vuorovaikutuksen ongelmat valmennuksessa, jolloin valmentajan ja asiakkaan yhteistyö ei toimi toivotulla tavalla.

”Sit on musta tässä jäsentämisessä, että saako ne asiat, aina kuitenkin se että löytyy se kommunikaatio, että pystyy viestimään sen oman ajatuksensa.”

Mönkkönen (2002, 42–44; 2007, 108–110) on kuvannut vuorovaikutuksen tasoja asiakassuhteessa Couchin (1986) käsitteiden mukaan. Neutraali *tilanteessa olo* ei johda tavoitteelliseen toimintaan samoin kuin *sosiaalisen vaikuttamisen* vuorovaikutus, jossa toiseen osapuoleen vaikutetaan yksisuuntaisesti vallan avulla. Tällöin voidaan puhua asiantuntija- tai asiakasvallasta, mikä ei vastaa neuropsykiatrisen valmennuksen periaatteita. *Peli* – tilanteessa osapuolet hallitsevat auttaja-autettava – position, mutta tavoitteet voivat olla ristiriitaisia. Valmennussuhteen vuorovaikutuksessa tavoitellaan korkeinta *yhteistoiminnallisuuden* tasoa, joka edellyttää yhteistä päämäärää ja sen tiedostamista. Toimintaan liittyy oleellisesti luottamus ja kontrollia ei tarvita vaan yhteinen sitoutuminen vie kohti tavoitetta. (Mt. 2007,120–123.) Mönkkösen mukaan on kuitenkin melko harvinaista, että tällainen suhde syntyy tai pysyy jatkuvasti yllä, ja valmentaja ja asiakas vaikuttisivat toisistaan. Sen sijaan peli- ja yhteistoiminnallisen vuorovaikutussuhteen väliin sijoittuvan *yhteistyön* vuorovaikutustason tulisi olla neuropsykiatrisen valmennuksen lähtökohta, jotta yhteinen toiminta olisi tavoitteellista ja vastaisi valmentajien esittämiä käsityksiä valmennusprosessista. Yhteistyösuhteessa osapuolilla on yhteinen päämäärä, jonka saavuttaminen edellyttää työnjakoa ja yhteisymmärrystä toiminnasta, jolla tavoite saavutetaan. Yhteistyösuhteessa on mukana kontrolli, jolloin esimerkiksi sopimuksen avulla voidaan sitouttaa osapuolet toimintaan siltä varalta, että yhteistyö muuttuu kilpailuksi. Mikäli yhteistä ymmärrystä ja luottamusta ei synny, on vuorovaikutus jäänyt alemmalle pelisuhteen tasolle, jossa osapuolet pelaavat asiakastyön sääntöjen mukaisesti, mutta molemmat tavoittelevat vain omaa etuaan, eikä päämäärä edellytä yhteistyötä. Pelisuhde voi olla myös yksipuolinen, jossa toisen osapuolen luottamusta käytetään hyväksi. (Mönkkönen 2002, 42–44 ; 2007, 114–123.)

Verkostotyössä voidaan ajatella, että nämä vuorovaikutuksen tasot koskevat asiakkaan lisäksi koko verkostoa. Valmennuksen jälkeen erityisesti lähiverkoston rooli korostuu asiakkaan tukijana. Verkoston määrittäminen on hyvin yksilöllistä. Lähiverkostolla tarkoitetaan usein asiakkaan perhettä ja henkilöitä, joiden kanssa hän on säännöllisesti tekemisissä ja jotka tuntevat hänet. Verkostoa edustavat myös mahdolliset viranomaiset, jotka antavat asiakkaan tarvitsemää erilaista sosiaalista tukea (ks. esim. Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 57), kuten sosiaalityöntekijä, terapeutti, opinto-ohjaaja tai opettaja. Neuropsykiatrinen valmentaja tekee koko ajan työtä myös näiden verkostojen kanssa. Seikkula ja Arnkil (2006, 7) kirjoittavat, että jo kahdenkeskisissä keskusteluissa asiakkaan läheisverkosto on yleisönä, kun valmentaja kysyy asiakkaan läheisistä, tule-

vat nämä henkilöt mukaan keskusteluun asiakkaan sisäisessä dialogissa. Valmentajat kertoivat, että usein verkostoa on koolla jo ensimmäisessä tapaamisessa jakamassa tietoa asiakkaan tilanteesta.

”Et yleensä ainakin näitten minun asiakkaiden kohdalla, ne tilanteet on aika sekasin siinä vaiheessa kun tätä coachaus alkaa, eikä se nuori välttämättä pysty tai osaa itse kertoa, ni siinä on parempia saada sit vanhempien tai jonkun muun kertomana sitä tilannekuvausta”

Erityisesti nuorten asiakkaiden kohdalla vanhempien tai esimerkiksi opettajan kanssa tiedonvaihto auttaa valmentajaa kartoittamaan tehtyä työtä ja käytettyjä menetelmiä. Näiden tietojen pohjalta asiakkaan kanssa voidaan neuvotella valmennuksen toimintatavoista.

”Mulla on sellainen käsitys, että ne vanhemmat on kuitenkin tehnyt sen lapsen ja nuoren kanssa sitä työtä ja heillä on sellainen asiantuntijuus siitä omasta lapsesta olemassa eli siellä on jo paljon sitä tehtyä työtä tehtynä. ”

”-- niin vanhemmat on tiiviisti mukana, mutta siinä on se haaste, että mitä siitä äidin tavasta työskennellä voi säilyttää. Mutta siellä varmasti on paljon sellaista, joka olisi hyvä säilyttää.”

Vanhemmilla ja ammattiauttajalla, eli valmentajalla on molemmilla olennaista tietoa nuoresta valmennusasiakkaasta. Vanhemmat tuntevat lapsensa elinympäristöt parhaiten alusta asti ja valmentajalla on tietoa ja erityisosaamista, jota vastuulliseen vanhemmuuteen erityistä tukea tarvitsevan lapsen kanssa vaaditaan. Keskustelun myötä löytyy toivottavasti kumppanuus, joka perustuu perheen ja auttajan molemmin puoleiseen kunnioitukseen. Tämä on perhelähtöisen auttamistyön paradigma, joka perustuu ekologiseen näkemykseen lapsen kehityksestä, perheen toiminnasta ja auttamisen mahdollisuuksista. (Määttä 1999, 94–102.) Lisäksi verkoston kanssa jaetaan vastuuta siten, että valmennuksen tavoitteet laajennetaan koko verkostoon.

”Ihan sillä lailla kun voi olla monet asiat siellä arjessa sekasin, ni et onks se sen coachin vastuulla kaikki työkkärilomakkeiden täyttämiset, siivoomiset, mitkä tahansa sen ohjaaminen vai onko sitten joku työnhaku jonkun toisen ihmisen vastuulla tai raha-asioiden hoitaminen esimerkiksi. Joskus saattaa olla, että vanhemmat haluaa pitää niistä raha-asioista huolta.”

Tätä yhteistyötä voidaan nimittää myös voimaantumisen ihmisten väliseksi tasoksi, mikä tarkoittaa resurssien jakamista yhteiseksi hyväksi (Järvikoski & Härkäpää 2006, 132). Perheen kanssa tehtävän yhteistyön merkitystä tukee tuore tutkimus (Hurtig 2007), jonka mukaan ADHD:n ja siihen liittyvät käytöshäiriöt ovat yleisempiä rikko-naisten perheiden lapsilla kuin ydinperheissä. Elomaa ja Väisänen (2006) korostavat, että ADHD vaikuttaa negatiivisesti koko perheen vuorovaikutukseen ja aiheuttaa haasteita vanhemmuudelle. Tieto oireyhtymästä ja tiivis yhteistyö ammattilaisten kanssa tuo usein helpotusta ja ymmärrystä lapsen ja koko perheen käyttäytymiselle (mt).

Onnistuneen yhteistyön edellytyksenä on, että valmennuksen toimijat onnistuvat luomaan yhteisesti jaetun ymmärryksen asiakkaan vaikeuksista ja niiden syistä.

”Oikeastaan sellasia, sellasia tilanteita on ollu kaikkein hankalampia, missä on ollu tota vanhemmat mukaan tai vanhemmat ollu erikseen ja -- siis kun vanhemmat ei ymmärrä mistä on kyse. Kyse ei ole siitä nuoren hallittomuudesta, siitä et hän on laiska, tyhmä, välinpitämätön, aloitekyvytön ja niin edelleen, hän saamaton. Kyse ei oo siitä, vaan kyse on ihan oikeesti hänen voimavaroistaan. Kyse on ihan oikeesti neuropsykologisesta, neuropsykiatrisesta oireyhtymästä, ihan oikeesti välittäjäaineista.”

Haastavat tilanteet kertovat siitä tosi-asiasta, että neuropsykiatrisista vaikeuksista ei ole riittävästi tietoa tai ainakaan se ei ole saavuttanut kaikkia. Tavoitteellisen työskentelyn kannalta on tärkeää, että asiakkaan syyllisyys vaikeuksistaan poistuu ja verkosto hyväksyy tämän. Vanhempien ymmärryksestä huolimatta tilanne ja vuorovaikutus kotona saattaa olla kriisissä, jolloin valmennus voi toimia myös eräänlaisena sovitteluna nuoren ja perheen välillä. Tällöin valmentaja pitää yhteyttä perheeseen säännöllisesti nuoren kanssa sovitusti.

”--kun me on tehty perheen pelisääntöjä täällä, mitkä olis pojan mielestä hyviä, niin hän on vienyt ne pelisäännöt kotiin ja sillä perusteella rakentanut siellä ja sit sieltä on tullu takasin, et mitkä ne on ne lopulliset pelisäännöt ja sit noudatetaan niitä ja tarkkaillaan niitä ja pyritään siihen. Ja tota sähköpostissa niin kun tosi paljon tuen vanhempia.”

Aktiivinen yhteistyö tai koolle kutsuttava verkostokokous ei ole itsestään selvyys neuropsykiatrisessa valmennuksessa, vaan käytännöt vaihtelevat valmentajilla ja heidän edustamissaan organisaatioissa sekä asiakkaan tarpeiden mukaan. Kuntoutuspalvelukeskuksessa valmennuksen lähtökohtana voi olla diagnoosilähtöinen moniam-

matillinen yhteistyö useamman ammattilaisen ja muun verkoston kesken ja toisinaan valmennuksen yhteistyö taas rajoittuu puhelimen tai sähköpostin välityksellä sovittuihin asioihin tai tiedonantoon valmennuksen tavoitteista, menetelmistä ja toteutumisesta yhteenvedon muodossa. Yhteistyön tarve on hyvin yksilöllistä ja on vaikea sanoa, mikä on riittävää. Valmentajat kokevat yhteistyön haastavaksi, mikäli tietoa asiakkaan tilanteesta ei ole muilta ammattilaisilta saatavilla.

”Mutta sillon, kun mä teen tämmöstä tavallaan vähän kevyempää, niin mä yleensä saan sosiaalitoimesta ja tällasesta tietoo, mutta välttämättä psykiatrisesta sairaalasta tietoo hoitajaksoista tai tämmösestä, mihin mä vois in ohjata, niin ne on aina vähän tukossa. Sillon tää tuntuu vähän niin kun yksinäiseltä ja sillon tuntuu, että asiakas tarttis vähän niin kun tiukemman ammatillisen yhteisön siihen tuekseen --.”

Neuropsykiatrinen valmentaja voi ratkaista tällaisen ongelman pyytämällä asiakkaalta luvan esimerkiksi sairaskertomusten saamiseksi jo valmennuksen alussa. Erityisesti lasten kohdalla tämä auttaa valmentajaa kartoittamaan lapsen tilannetta. Yksinäisyys valmentajan työssä saattaa korostua myös silloin, kun hänellä ei ole työparia tai moniammatillista verkostoa on ainoastaan oman organisaation ulkopuolella. Parhaimmillaan moniammatillinen yhteistyö on kokonaisuus, joka muodostuu toisiaan täydentävistä osista, jossa jokainen ammattilainen tietää keneltä saa täydentävää asiantuntemusta, kun sitä tarvitaan (Seikkula & Arnkil 2005, 9). Eräs valmentaja toi esiin esimerkin, joka voisi olla todellisuutta ammattilaisten tekemästä päällekkäisestä työstä, kun vastualueet asiakkaan auttamiseksi eivät ole tiedossa ja tieto ei kulje.

”Eli ei oo mitään mielekästä, että jos on esimerkiksi kuntoutustyöryhmä, niin siellä hoitaa psykologi masennusta ja tekee sosiaalista karttaa, siellä tekee se kuntoutusohjaaja, lääkärikin ja sosiaalityöntekijä sosiaalista karttaa.”

Neuropsykiatrisessa valmennuksessa tämän ehkäiseminen tarkoittaisi onnistuneesti koon kutsuttua verkostokokousta, jonka asiakas hyväksyy. Valmennusta on myös valmentajien taholta toivottu linkitettäväksi nykyiseen palvelujärjestelmään työparityöskentelyn avulla, jolloin valmentaja toimisi yhdessä sosiaalityöntekijän tai muun ammattilaisen kanssa. Tämä tiivistäisi ammattilaisten verkostoa ja toisi valmennukseen kulloinkin tarvittavaa yhteistyötä muista ammattilaisista. Yhteistyön tarve ja sen haasteet neuropsykiatrisessa valmennuksessa kertovat laajasta kohderyhmästä, jonka vaikeudet

ja tuen tarve ovat hyvin eritasoisia. Kun neuropsykiatrisesta valmennuksesta puhutaan ”kevyenä menetelmänä”, moniammatillista yhteistyötä ei ehkä tarvita ja asiakkaalla ei välttämättä ole yhteyksiä esimerkiksi muihin tukea tarjoaviin viranomaisiin ja ammattilaisiin. Sen sijaan voimakkaasti sosiaalista tukea tarvitseva asiakas on ehkä jo valmennukseen hakeutuessaan useamman ammattilaisen asiakas ja moniammatillinen yhteistyö on tällöin tärkeää. Näin voidaan välttyä päällekkäiseltä työltä ja sopia yhteisistä tavoitteista ja vastuunjaosta.

5 NEUROPSYKIATRISEN VALMENNUKSEN TEOREETTINEN JÄSENTÄMINEN

Jäsenen neuropsykiatrista valmennusta eri teorioiden avulla, joihin olen löytänyt yhteyksiä aineistosta. Aluksi mallinnan valmentajien erilaisia rooleja toiminnassa esiintyvien ulottuvuuksien avulla. Tämän jälkeen tarkastelen toiminnan orientaatioita eli lähestymistapoja ja työotteita ja lopuksi tutkin valmennuksessa käytettävien menetelmien taustalla vaikuttavia oppimiskäsityksiä.

5.1 Neuropsykiatrisen valmentajan roolit

Rooli kuvaa yksilöiden käytöksen yhdenmukaisia piirteitä, tässä yhteydessä neuropsykiatristen valmentajien toimintaa työssään. Ammattiroolit kuvaavat sosiaaliseen asemaan liittyviä roolin käyttäytymis- ja normiodotuksia. Roolit eivät kuitenkaan ole täysin ulkoa annettuja ja haltioistaan riippumattomia, vaan niitä voi pyrkiä muuttamaan ja soveltamaan. (Antikainen, Rinne & Koski 2000, 28–29.) Neuropsykiatristen valmentajien monipuoliset ammattiroolien kuvaukset osoittavat valmennuksen moniulotteisuutta sekä mahdollistavat vertailun muihin auttamistyön ammattilaisiin yhteiskunnan eri sektoreilla.

Ohjauskäytäntö on kehittynyt monien eri ammattien risteyksessä ja sen piirissä pyritään luomaan uutta ammattikuvaa, jossa osaaminen ei ole sidottu tuttuihin asiantuntijaroleihin (Vehviläinen 2001, 13). Tämä kehitys näkyy selvästi neuropsykiatristen valmentajien ammattikuvassa. Valmentajakoulutuksen edellytyksenä on laajasti sosiaali-, kasva-

tus, tai terveysalan koulutus ja valmentajien koulutus- ja työkokemustaustat ovat monipuolisia, mikä tekee kentästä erittäin heterogeenisen. Neuropsykiatrisen valmentaja hyödyntää työssään aikaisempaa ammatillista kokemustaan ja asiantuntijuutta, mutta valmentajan ammatinkuvaksi muodostuneet roolit ja käytännöt ohjaavat hänen toimintaansa.

Neuropsykiatrisesta valmennuksesta kertovissa esitteissä valmentajan roolia kuvattiin yleisesti tehtävien ja toiminnan tavoitteiden avulla, jotka tukevat myös valmennusprosessin vaiheita ja esiteltyjä menetelmiä. Valmentajien kuvaukset taustatietolomakkeissa roolistaan valmennussuhteessa osoittavat roolien monipuolisuuden ja vaihtelun valmennuksen eri vaiheissa. Kaksitoista taustatietolomakkeen täyttäneitä valmentajaa kuvasivat rooliaan neuropsykiatrisena valmentajana yhteensä neljäkymmenellä kuudella eri nimellä. Kuvauksen lisäksi valmentajien roolia ilmensivät taustatietolomakkeiden piirrookset, joissa kuvattiin valmennussuhdetta. Roolien vaihtelun taustalla on varmasti ihmistyössä vaadittava laaja osaaminen. Lindqvistin (2006, 47) mukaan ihmistyössä suoritetaan yhteiskunnallista tehtävää yhteisen intressin mukaisesti ja työ kohdistetaan ihmiseen, kuitenkin työntekijän keskeisenä tehtävänä on yksinkertaisesti myös *”olla ihminen, kasvaa ihmisenä ja jakaa asiakkaiden kanssa ihmisenä olemista”*. Tämä ammatillinen välttämättömyys ei ole aina puhtaasti vain ammatillisin keinoin saavutettavissa. Ajatus selittää myös valmentajien roolien jakaantumisen *”koordinoijasta”* ja *”rajoittajasta”* – *”lähimmäiseen”* ja *”rinnalla kulkijaan”*.

Valmentajien kuvaamat roolit viittaavat keskusteluun eli dialogiin ja toimintaan ohjauksen keskeisinä menetelminä neuropsykiatrisessa valmennuksessa. Piirroksissa tämä näkyi kuvauksena asiakkaasta ja valmentajasta istumassa ja keskustelemassa sekä piirroksina puhekuplista tikku-ukkojen välissä, joita yhdistivät kaksisuuntaiset nuolet. Dialogi tulee ymmärtää tässä yhteydessä väljästi myös keskusteluksi, vaikka käsitteissä on eroa. Keskustelu voidaan ymmärtää hyvin muodollisena ja pinnallisena, kun taas dialogin elementti on vastavuoroisuus, jossa molemmat osapuolet luovat tilannetta, joka perustuu luottamukselliselle suhteelle (Mönkkönen 2007, 86–89). Seikkulan (1996, 156) termin neuropsykiatrisessa valmennuksessa esiintyy monologista dialogia, josta esimerkkinä on esimerkiksi haastattelu, mutta valmentajan tavoitteena on toteuttaa myös dialogista dialogia, jonka Seikkula määrittelee keskusteluksi, jossa pyritään yhteisesti koetun ymmärryksen syntymiseen. Tämä on siis myös haastattelun tavoite esimerkiksi valmennus-

suhteen alkuarviointivaiheessa, valmentaja pyrkii dialogin avulla muodostamaan yhteisesti jaetun kokemuksen ja tiedon asiakkaan tilanteesta. Dialogin käsitteellä tarkoitan keskustelua, jonka tavoitteena on dialogi.

Toiminta korostui aineistossa toisena vallitsevana työtapana valmennuksessa. Piirroksissa toiminta näkyi vain vähän, esimerkiksi siivousvälineiden kuvauksena, mutta sanallisissa roolimääritelmissä toiminta tuli voimakkaammin esiin. Toiminnan sanallinen kuvaaminen oli varmasti helpompaa kuin piirroksessa. Toiminnan käsitteellä tarkoitetaan ohjaustilanteita, joissa painottuu toiminnallinen tekeminen keskustelun sijasta tai sen ohessa. Toiminnallinen tekeminen neuropsykiatrisessa valmennuksessa sisältää sekä toiminnan että tekemisen käsitteen. Weckroth erottaa nämä toisistaan siten, että toimintaan sisältyy jännite viedä asiaa eteenpäin, koska toimintaa ohjaavat yksilön omat vaikutusmahdollisuudet. Tekemistä sen sijaan ohjaa ulkoiset ärsykkeet ja pakot. (Weckroth 1988, 37–46, 66–69.) Neuropsykiatrinen valmennus perustuu asiakkaan omille tavoitteille, jolloin hänellä on ollut mahdollisuus vaikuttaa valmennuksen toimintaan. Mönkkönen (2007, 154–155) kuitenkin huomauttaa, että haasteellinen toiminta käynnistyy rutiininomaisen tekemisen kautta.

Luokittelin roolit aluksi jatkumolle sen perusteella, kuvaavatko ne ensisijaisesti toimintaa vai dialogia. Osa rooleista on selvästi dialogi-ääripäässä, kuten ”*myönteisten tarinoiden rakentaja*”. ”*Opastaja*” on esimerkki roolista, johon sisältyy vuorovaikutusta keskusteluna, mutta se ei kuitenkaan sulje toiminnan mahdollisuutta pois. Lisäksi tulee muistaa, että vuorovaikutus ja siihen sisältyvä dialogi kuuluu aina myös toimintaan ohjauksessa, joten dialogi ja toiminta eivät ole toisiaan poissulkevia, vain jatkumon ääripäiden painotus.

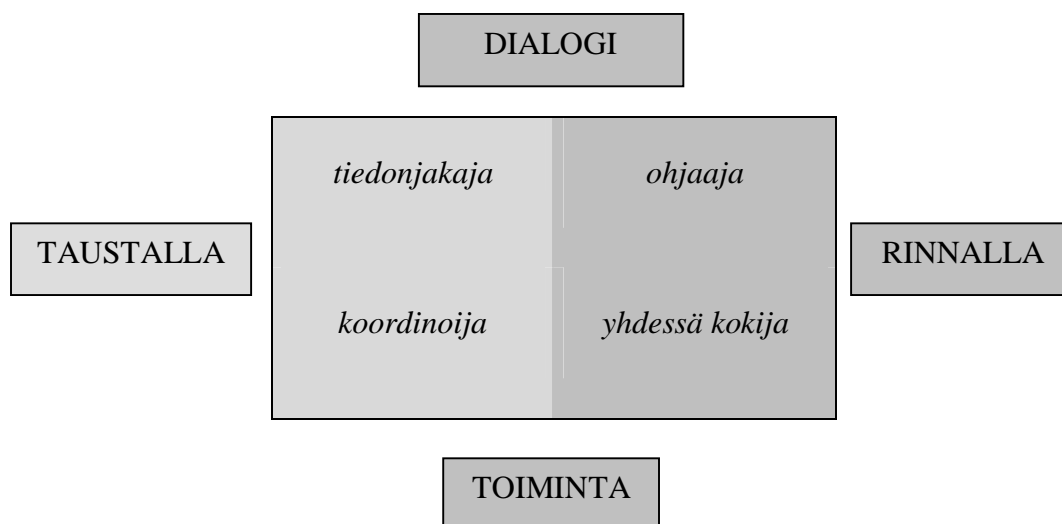
Roolien määritelmissä korostuu valmentajan sijoittuminen valmennussuhteessa ”*taustahenkilöksi*” sekä ”*yhdessä tekijäksi*” ja ”*rinnalla kulkijaksi*”. Valmentajan roolit suhteeseen sijoittumisen osalta vaihtuvat prosessin vaiheiden, menetelmien ja asiakkaan tarpeiden mukaan.

”Niin mun mielestä se on niin kun edellytys, että tilanteet vaihtelee, ettei sitä voi aatella, että meen nyt vaan tän yhen putken mukaan tässä.”

Toinen jatkumo rooleille muodostui juuri työn läheisyydestä suhteessa asiakkaaseen. Rinnalla – taustalla – jatkumo kuvaa asiakkaan ja valmentajan läheisyyttä valmennuksen eri vaiheissa. Rooli ”*esimerkki*” kuvaa rinnalla tehtävän työn ääripäätä ja selkeästi taustalle sijoittuva roolimääritelmä on ”*tukihenkilö*”, jota aineistossa kuvattiin asiakkaan tilanteen muuttuessa valmentajan väliaikaiseksi rooliksi:

”Sillon mä oon ollu se tukihenkilö, jos henkilö ei niin kun tavallaan jaksa tämmöseen kauheen aktiiviseen niin ku tällaseen valmennuskuvioihin. Sil lon se on ihan hyvä, että ottaa sellasen vähän ehkä niin kun etäisemmän roolin ja et niin kun, en mä halua niin kun, et emmä hylkää ihmistä sit siinä kohtaa kun se menee jonnekin hoitoon tai et on niin kun akuuttikriisi. Ja silloin me puhutaan lähinnä vaan siitä, että miten se hoito on lähteny meneen ja mimmosia kokemuksia siihen liittyy ja mun mielestä se on enempi niin ku semmosta tukihenkilönä toimimista kun sitten aktiivista valmentamista.”

Jatkumoista muodostui neljä roolikategoriaa (kuvio 1), jotka kuvaavat neuropsykiatrisen valmentajan monipuolista roolia valmennusprosessissa. Valmentajien roolit painottuvat ruudukon eri kategorioissa yksilöllisesti. Valmennuksen sijoittuminen *taustalla – rinnalla* -akselille ja *keskustelu – toiminta* -akselille riippuu valmentajan lähestymistavasta, käytettävistä menetelmistä ja prosessin vaiheesta sekä ensisijaisesti asiakkaan tarpeista ja tavoitteista.

KUVIO 1. Neuropsykiatristen valmentajien roolien sijoittuminen jatkumoilte ja kategorioiden perusroolit

Taustalla – dialogi – kategoriaan on liitetty valmentajan roolit, jotka ovat läsnä asiakas-tilanteessa keskustelun tai dialogin muodossa. Tässä keskustelussa rakennetaan valmennusta; annetaan tietoa, arvioidaan ja tuetaan asiakasta valmennukseen sekä kartoitetaan ja selkeytetään nykytilannetta ja tulevaa. Perusroolina on ”*tiedonjakaja*” erityisesti prosessin alussa, muita rooleja prosessin kuluessa ja väliarvioinneissa ovat esimerkiksi ”*selkeyttäjä*” ja ”*kannustaja*”.

Dialogi – rinnalla -kategoria kuvaa rooleja, joissa valmentaja ja asiakas ohjaustilanteessa ensisijaisesti keskustelevat tai ovat dialogissa. Nämä roolit esiintyvät tavoitteiden priorisoinnissa ja määrittelemisessä yhdessä asiakkaan kanssa. Valmentaja pyrkii ohjaamaan asiakasta oikeaan suuntaan ja opastamaan keskustelun avulla asiakkaan rinnalla. Perusroolina on ”*ohjaaja*”, muita rooleja ”*opastaja*” ja ”*rajojen asettaja*”.

Rinnalla – toiminta -kategoriaan kuuluvat roolit, joita toteutetaan toiminnassa yhdessä asiakkaan kanssa. Nämä roolit kuvaavat asiakkaan rinnalla tehtävää työtä taitojen opettelussa ”*mahdollistajana*”. Uuden asian edessä valmentajan roolina korostuu ”*esimerkki*” ja ”*malli*”, jonka jälkeen rooliksi vakiintuu ”*yhdessä kokija*” ja ”*kanssakulkija*”.

Toiminta – taustalla -kategoria kuvaa valmentaja roolia taustahenkilönä, jolloin valmentaja tekee yhteistyötä asiakkaan ja oman verkostonsa kanssa. Valmentajan roolina korostuu ”*verkostoissa surffaaja*”. Asiakas voi olla näissä tilanteissa mukana, kuten esimerkiksi verkostopalaverissa, jolloin valmentajan roolina on ”*asioiden kokoaja*”. Omassa verkostossaan valmentajan rooli on esimerkiksi ”*työpari*”. Perusroolina kategoriassa on ”*koordinoija*”.

Nämä neljä roolikategoriaa osoittavat neuropsykiatrisen valmennuksen moniulotteisuuden kuntouttavana työnä sekä sen monet vaikutusmahdollisuudet ja toisaalta myös neuropsykiatrisen valmentajan työn vaativuuden. Kaikki valmentajan roolit tulisi kuitenkin olla rajattuja ja ammatillisia, jolloin roolin määrittely on selkeää. Erityisesti rinnalla tehtävässä työssä tämän seikan korostaminen on tärkeää.

”No kun asiakkaat on rajattomia, niin ei luotsaaja voi olla se niin kun rajaton. -- eli sinä et ole heidän niin kun äiti tai isä tai sisar, vaan sä oot semmonen ammattiystävä. Kyllä mä joskus sanon sen, että mä saan tästä palkkaa.”

Asiakkaalle valmentaja saattaa todella tuntua läheiseltä, koska luottamuksellinen suhde ja yhteinen ymmärrys luovat ystävyydelle erinomaisen maaperän, jollaista ei ehkä aikaisemmin ole ammattiauttajien kanssa koettu.

”Jos niin kun tulee tämmöstä, että tuntuu, että tulee liian lähelle ja pitää laittaa rajat, niin tää on mulle palkkatyö. Eli se ammatillisuushan tulee siihen just niin, että pystyy pitämään erillään vapaa-ajan ja työn. Siinä, niin kun siinä ei kannata missään nimessä lipsua.”

Lindqvist (2006, 46) kuvaa palkan määrittävän ammattia ja yhdessä ennalta sovitun työnjaon ja tehtäväkuvan kanssa se erottuu esimerkiksi vapaaehtoisesta auttamisesta ja rajautuu omaksi kokonaisuudeksi yksityiselämästä. ”*Ammattiystävä*” on kuitenkin mielestäni eriomainen sana kuvaamaan ihmistyön ammatillisuuden ja lähimmäisenä olemisen suhdetta. Ihmistyön piirissä ajatus ystävydestä ei kuitenkaan saa aina varauksetonta vastaanottoa ammatilaisilta, vaan se Mönkkösen (1999, 108) mukaan ainakin sanana koetaan epäammattilliseksi ja ajatus ammatillisen vetäytymisestä auttamissuhteessa ulkopuoliseksi, joka ei ”vaikutu” asiakkaan tilanteesta elää vahvana.

Neuropsykiatrisen valmentajan roolien kirjoon sisältyy yhtäläisyyksiä useiden alojen ammattitehtävistä, mikä saattaa aiheuttaa sekaannusta valmentajan työtä tarkemmin tuntemattomille. Piirteitä voidaan löytää esimerkiksi opinto-ohjaajaan, työvoimaneuvojaan, sosiaaliryöntekijään ja terapeuttiin, jotka tekevät työtä taustalla ja rinnalla dialogissa asiakkaan kanssa, neuvonantajina ja voimaannuttajina. Asiakkaan taustalla ja rinnalla toiminnallista tukea antavia ammatilaisia voivat olla kuntoutusohjaaja, toimintaterapeutti tai perhetyöntekijä. Heidän ammattikuvassaan on samoja toiminta-alueita kuin neuropsykiatrisen valmentajan työssä ja he työskentelevät valmentajan tavoin asiakkaan arjen ympäristöissä. Verkostossa koordinoijana voisi olla kuka tahansa edellä mainituista, joka on ottanut vastuun asiakkaan asioiden ajamisesta ja verkostoyhteistyön käynnistämisestä. Aina tällaista henkilöä ei ole, erityisesti silloin, jos asiakas ei ole tiiviissä kuntoutussuhteessa, erityisoppilaitoksessa tai säännöllisen tuen piirissä esimerkiksi sosiaalitoimessa. Moniammatillisen yhteistyön toteutuminen ei ole itsestäänselvyys.

Valmentajaa tarvitaan myös vastuuhenkilöksi, joka selvittää asiakkaan tarvitsemien palveluiden saatavuutta, välittää tietoja palveluverkostossa sekä pitää huolta opetus-, kuntoutus-, ja palvelusuunnitelmien laatimisesta, päivittämisestä sekä uudelleen arvioinnista

(Palomäki-Jägerroos & Virtanen 2007). Neuropsykiatrinen valmentaja ei suoraan korvaa ketään edellä mainituista ammattilaisista, vaan ottaa työssään huomioon asiakkaan koko elinympäristön ja siihen kuuluvat ammattilaiset, jolloin asiakasta tuetaan kohdistetusti kaikilla elämän osa-alueilla. Palomäki-Jägerroos ja Virtanen (2007) korostavat, että valmentaja on yksi ammattilainen asiakkaan elämässä ja valmentajan tehtävänä on asiakkaan tilanteen kokonaisvaltainen huomioiminen. Kirjoittajat korostavat valmentajan roolia tiedon jakajana, sillä asiakas ja hänen verkostonsa tarvitsevat usein tietoa neuropsykiatrisista erityisvaikeuksista, kuntoutuspalveluista ja muista tukipalveluista. Lisäksi asiakas saattaa tarvita apua tarvittavan tuen löytymiseen. (Palomäki-Jägerroos & Virtanen 2007.) Valmennusasiakkaiden kokemuksia koskevassa tutkimuksessa asiakkaat korostivat valmentajan roolia asiantuntijana ja pitivät tärkeänä mahdollisuutta keskustella sellaisen henkilön kanssa, jolla on tietoa heidän ongelmistaan (Remes 2006). ADHD ja muut neurologiset erityisvaikeudet sekä niiden erilaiset liitännäisoireet ovat hyvin monimuotoisia ja niiden huomioiminen kokonaisvaltaisesti elämän kaikilla osa-alueilla ei ole selkeästi yhden ammatinedustajan tehtävä. Kohderyhmän tarpeet eivät myöskään ole laajasti tunnettuja eri ohjaus- ja neuvontatyön parissa. Ymmärrys asiakkaan vaikeuksien aiheuttamista haasteista onkin ensiarvoisen tärkeää neuropsykiatrisessa valmennuksessa ja asiakkaalle merkittävä kokemus.

”Neuropsykiatrinen valmennushan on hyvin terapeutista, ja hän (asiakas) kokee sen hyvin terapeutisena. Hän sanoo, että kun hän on hyvin paljon tekemisissä sosiaalipuolen ihmisten kanssa, just tän huostaanoton purun takia ja kasvatusneuvolan ja niiden kaikkien asioiden kanssa, niin hän sanoo, että mä oon ainoa ihminen, joka ymmärtää häntä ja ymmärtää, missä hän tarvitsee tukea.”

Neuropsykiatrisen valmennuksen orientaatioissa heijastuu valmentajien roolit, joita he työssään toteuttavat.

5.2 Neuropsykiatrisen valmennuksen orientaatiot

Neuropsykiatrisen valmennuksen orientaatiot voidaan määritellä käsityksiksi työotteista, toimintatavoista ja valmennuksen lähtökohdista. Orientaatioissa heijastuvat valmentajan roolit, valmennuksen tavoitteet ja vaikutukset (Kivipelto 2004). Orientaatioiden

taustalla ovat arvot, asenteet ja ihmiskäsitykset, joihin toiminta neuropsykiatrisessa valmennuksessa nojaa.

Kivipelto (2004) on tutkinut sosiaalityön ammattilaisten yhteiskunnallisia orientaatioita, joita hän on peilannut aikaisempiin sosiaalityön teorioihin työn yhteiskunnallisesta tehtävästä ja vaikutuksista. Kivipellon määrittelemät yhteiskunnalliset orientaatiot; *yksilöihin kohdistuva ja yhteiskuntaan integroiva-, tukeva ja tulkinnallinen ja kriittinen yhteiskunnallinen orientaatio* toimivat välineenä neuropsykiatrisen valmennuksen orientaatioiden tarkastelussa. (Mt. 2004.)

Toisin kuin sosiaalityön kentällä *yksilöihin kohdistuva ja yhteiskuntaan integroiva orientaatio* ei ole valmennuksessa samalla tavalla hallitseva. Orientaatio korostaa yksilön toimintaan ja käyttäytymiseen kohdistuvaa muutostyötä. Tämän muutostyön tavoitteena on asiakkaan integroiminen yhteiskuntaan ja yhteiskunnan tasapainoisen tilan säilyttäminen. (Kivipelto 2004, 345.) Orientaatiota määrittelee tavoite elämänhallinnan tukemisesta ja palauttamisesta, joka voidaan määritellä myös neuropsykiatrisen valmennuksen laajaksi tavoitteeksi. Valmennuksen lähtökohta ei kuitenkaan ole asiakkaan integroiminen yhteiskunnallisiin normeihin ”normaalina kansalaisena”. (Mt. 346.)

”-- mä en missään tapauksessa halua antaa semmosta kuvaa, että mulla olis olemassa joku semmonen normi, jonka mukaan niin kun ihmisten pitäis toimia.”

Yksilöihin kohdistuvassa ja yhteiskuntaan integroivassa orientaatiossa korostuu työntekijälähtöisyys toimintojen määrittelyssä ja säädösten mukainen kontrollointi, mitä neuropsykiatrisessa valmennuksessa esiintyy, vain kun se on asiakkaan edun mukaista esimerkiksi viranomaistoimien ehkäisemiseksi. (Mt. 346–347.)

*”Et kyl mä jossain, joissain asioissa oon ollu sit sillee sanonu aika suo-
raankin. Mun mielestä yks oli hyvä esimerkki tämmönen, että kun mä tiesin että lastensuojelu rupee puuttumaan tiettyihin asioihin, niin että lasten lakanoita ei oo, ei oo koskaan ollukaan olemassa, että ei oo koskaan vaihdettu lakanoita, et on vaan pelkkä patja ja kyllä mä sit niin kun sanoin, että tää on semmonen asia, että tää ei niin kun pelitä, että tässä on pakko tapahtua muutos. Ja silloin se on tietty hirveen syllisyyttä herättävä, mutta mä toisaalta niin kun haluan suojella sitä ihmistä siltä, että jos se ei ite sitä tajua, niin sitten siinä on joku lastensuojelu täti joka sanoo, että ei tää ihminen pysty huolehtimaan lapsistaan.”*

Payne (1997, 5 ja 290) nimittää orientaatiota induavidualistis–reformistiseksi lähestymistavaksi sosiaalityössä, jonka tavoitteena on vahvistaa tietynlaista toimintaa tai käytäytymistä. Paynen (1997, 96–97) lähestymistapaan sisältyy tehtävä-keskeinen (*task-centered*) työskentelymalli, jolla voidaan ratkaista erilaisia ongelmia. Toiminta on ennalta suunniteltu, ajallisesti rajoitettu ja tavoitteet määritelty. Tehtäväkeskeinen työskentely perustuu behavioristisiin lähestymistapoihin. Verrattuna työskentelyyn neuropsykiatrisessa valmennuksessa Paynen malli tai yksilöön kohdistuva ja yhteiskuntaan integroiva orientaatio ei huomioi valmennuksen asiakaslähtöistä toimintatapaa. (ks. esim. Mönkkönen, 2007, 38).

Asiakaslähtöisyys ja asiakaskeskeisyys ovat termejä, joita käytetään kuntoutuksessa ja muussa asiakastyössä usein synonyymeina. Termit viittaavat asiakkaan aktiiviseen rooliin elämäänsä suunnittelevana ja päätöksiä tekevänä subjektina valmennussuhteessa. Asiakaskeskeinen näkökulma syntyi 1930-luvulla humanistisen psykologian edustajan Carl Rogersin toimesta vastalauseena psykoanalyttiselle ja behavioristiselle suuntaukselle sekä kritiikkinä asiantuntijakeskeisyydelle, jossa toimintaa ohjaa ja hallitsee asiantuntijoiden tai järjestelmän määrittämät tavoitteet. Lähtökohtana on asiakkaan tarpeiden huomioiminen ja kunnioittaminen. (Mönkkönen 2007, 38; 2002, 55; McLeod 2003, 156–157.)

Asiakaslähtöisyyden voi ajatella viittaavan valmennusprosessin alkuun, lähtökohtaan, josta toimintaa ja tavoitteita määritellään. Vastaavasti asiakaskeskeisyys korostaa vuorovaikutuksen rakentumista valmennussuhteessa siten, että asiantuntija-keskeisyydelle ei ole tilaa. Asiakaskeskeisyys osoittaa asiakkaan vallan ja hallinnan vuorovaikutuksessa, jolloin tilanteessa valmentajan asiantuntijuus ei korostu. Aineistossa neuropsykiatrisen valmennus esiintyi juuri asiakaslähtöisenä menetelmänä:

”-- Eli asiakas, asiakaslähtöisyys on aivan hirvittävän tärkeä.”

”Niin, se on hyvin voimakkaasti asiakaslähtöistä, ei mikään tämmönen kliesee se asiakaslähtöisyys vaan tää ratkaisukeskeinen neuropsykiatrisen valmennus on sitä ihan oikeesti, että siinä näkee myös sen asiakkaan sitoutumisen siihen, koska ne ovat hänen tavoitteita, hänen elämäänsä.”

Sen sijaa asiakaskeskeistä näkökulmaa ei käsitteenä aineistossa tuotu esiin, vaan korostettiin asiakkaan ja valmentajan tasa-arvoista suhdetta.

”Ja oikeastaan aina mulla kulkee siinä sellanen ajatus, nää eri positiot, eli minkälaisessa positiossa mä olen suhteessa asiakkaaseen. Se kulkee koko ajan mulla mukana ja mä koko ajan kiinnitän myös itsessäni huomiota siihen. Et mä en ole vaan pelkästään asiantuntija, mä olen myös tasavertainen ihminen hänen kanssaan, jonka perusteella mä pyrin muodostamaan sen dialogin eli en asiantuntija dialogia vaan tasavertaisen.”

Tasa-arvoista suhdetta voidaan kuvata vuorovaikutuksen dialogisuudeksi, jossa tieto rakentuu toimijoiden välissä ja yhteinen ihmettely avaa tietä yhteistoiminnalliselle vuorovaikutukselle. Dialogisuutta kuvattiin valmennussuhteen piirroksissa asiakkaan ja valmentajan väliin piirrettyjen vastavuoroisten nuolien yhteydessä lampulla, joka viittaa ilmeisesti yhteiseen oivallukseen ja toisaalta kysymysmerkillä, joka korostaa yhteisen ihmettelyn ja tiedon rakentamisen merkitystä. Dialogisuus tarkoittaa juuri pyrkimystä rakentaa yhteistä ymmärrystä ja vuorovaikutuksen ohjaamista dialogiseen suuntaan asettumalla suhteeseen toisen kanssa. (Mönkkönen 2007, 86, 96, 100.) Tämä lähestymistapa korostuu Kivipellon (2004, 347–349) *tukevassa ja tulkinnallisessa yhteiskunnallisessa orientaatioissa*. Sen mukaan valmentaja toimii yhteiskunnan ja asiakkaan välisen interaktion ongelmien ja ratkaisuyritysten tulkitsijana ja refleктоijana. Tukevat ja tulkinnalliset piirteet esiintyvät dialogisen vuorovaikutuksen lisäksi työotteissa. Narratiivinen työote (ks. esim. Valkonen 2004; Hänninen 2000; Korhonen 2000) on tämän orientaation tyypillinen työskentelytapa, jota myös neuropsykiatrisessa valmennuksessa hyödynnetään.

”-- just tämmönen myönteisen elämäntarinan löytäminen, että ADHD-henkilöt jonkun aikaa yrittää ja yrittää uudelleen, mutta jossain vaiheessa ne niin kun luovuttavat ja iskee masennus ja sen niin kun myönteisen elämäntarinan löytäminen on aika keskeistä ja se on se keskeinen ajatus tässä ADHD-valmennuksessa.”

Narratiivisella tai tarinallisella työotteella on monia merkityksiä kuntoutuksessa. Asiakkaan yksilöllisen valmennusprosessin kannalta tarinat tekevät asiakkaan elämäntilanteet ymmärrettäviksi ja identiteetin koherentiksi. Valmennuksen osapuolten vuorovaikutuksessa asiakkaan tarinan kuuleminen on asiakaslähtöisen valmennuksen edellytys ja tarina tuo valmennukseen myös asiakkaan luonnollisen toimintaympäristön luomat sosiaa-

liset ja kulttuuriset toimintatavat. (Valkonen 2004, 178–179.) Neuropsykiatrisen valmennuksen narratiivinen työote muistuttaa konstruktivistisen terapiasuuntauksen mukaista työskentelyä tarinoiden avulla. (McLeod 2003, 230–231).

Ratkaisukeskeistä työtettä hyödynnetään neuropsykiatrisessa valmennuksessa ja sitä käytetään usein yhdessä narratiivisen työotteen kanssa. Ratkaisukeskeinen työote kuvaa myös tukevaa ja tulkinnallista orientaatiota. Menetelmässä korostetaan ongelmien ja niiden ratkaisuiden vuorovaikutuksellista ja tulkinnallista luonnetta. (Kivipelto 2004, 346; Riikonen 2000, 49–50.) Suuntaus korostaa nimensä mukaisesti ongelmanratkaisua, pyrkimystä tavoitteisiin muuttamalla toimintaa ja etsimällä merkityksellisiä poikkeuksia ja onnistumisia kysymysten avulla Tämä ohjaa asiakasta nykyisyyden ja menneisyyden analysointiin. (Helander 2000 21–22; Riikonen 2000, 49–50.)

”Ja sit vielä se mikä kulkee, mikä on tässä ratkaisukeskeisessä ja voimavarakeskeisessä ajattelutavassa tärkeätä niin tota nää kysymykset, eli kyselen mahdollisimman paljon, jolloin asiakas itse pääsee miettimään niitä omia asioitaan. Ja tuottaa itse sen ongelman. Ja tuottaa myöskin sen ratkaisun. Niin elikkä, et asiakkaallahan on tapana alottaa siitä mikä on hänen ongelmansa ja tottakai kuuntelen sitä mikä se on. Ja melko pian me lähdetään sitten kartoittamaan, mikä on se hyvä toivetila.”

Ratkaisukeskeinen tai – suuntautunut työskentelytapa kuuluu laajaan lyhytterapioiden (*brief therapy*) kirjoon. Lyhytterapiat ovat erilaisia systeemisesti suuntautuneita lyhytaikaisia auttamistyön muotoja, joiden perustajana pidetään amerikkalaista psykiatria Milton Ericsonia. Lyhytterapioissa vaikuttavat sosiaalipsykologian klassikko Kurt Lewinin kenttäteorian ajatukset. Lewin määritteli käyttäytymisen analyysiyksiköksi toimivan yksilön tilanteessa. (Helander 2000, 17–19; Ahokas 2001, 113–115.) Ratkaisukeskeinen terapia ja -ohjaus kehitettiin vuonna 1976 Yhdysvalloissa Milwaukeen *Brief Family Therapy Centerin (BFCT)* kokeiluissa. Vaikka ratkaisukeskeinen työote on syntynyt terapeuttisessa työskentelyssä, sitä on sovellettu laajasti erilaisissa vuorovaikutukseen ja toimintaan perustuvissa työskentelytavoissa (Katainen, Lipponen & Litovaaara 2003, 14–17). Valmentajat määrittelevätkin työnsä ratkaisusuuntautuneeksi, mutta aineiston mukaan työotteen painotukset vaihtelevat valmentajien kesken. Valmentajien rooleista tukevaa ja tulkinnallista orientaatiota korostavat ”*myönteisten tarinoiden rakentaja*” ja ”*ohjaaja*” rinnalla – dialogissa tehtävässä työssä.

Kriittinen yhteiskunnallinen orientaatio on Suomessa sosiaalityön käytännöissä Kivipelton (2004, 350) mukaan vielä harvinaista. Neuropsykiatrisessa valmennuksessa sen sijaan on havaittavissa toimintaa ja käsityksiä, joissa tavoitellaan oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvoisten mahdollisuuksien toteutumista. Payne (2007, 290–294) kuvaa orientaatiota sosialistis-kollektivistiseksi lähestymistavaksi, joka pohjautuu syrjäytymistä vastustaviin ja valtaistamista (*empowerment*) edistäviin teorioihin. Valmennuksen tavoitteeksi voidaankin määritellä juuri asiakkaan voimistaminen ja valtaistuminen, mikä mahdollistaa asiakkaan toimimisen, vaikuttamisen ja osallistumisen oireyhtymän ja arjen haasteiden tuomista vaikeuksista huolimatta. (Kivipelto 2004, 349–350.)

Ilmiönä neuropsykiatrisen valmennuksen toiminnan kehittämisen on osoitus kriittisestä suhtautumisesta yhteiskunnalliseen järjestykseen ja rakenteisiin, koska toiminta on syntynyt asiakkaiden, laajan kohderyhmän tarpeista saavuttaa oikeudenmukainen ja tasa-arvoinen asema yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä. Neuropsykiatrisen valmennus osana kuntoutuspalveluita onkin keino lisätä kriittisen yhteiskunnallisen orientaation vaikutusta jo olemassa olevissa palvelurakenteissa. Orientaation vähäisyyttä sosiaalityössä perustellaan esimerkiksi julkisorganisaation muodostamilla toiminnan rajoituksilla, mikä on tärkeää huomioida ja tuoda esiin kun valmennusta jalkautetaan osaksi palvelurakenteita (Kivipelto 2004, 352).

Tällä hetkellä valmennuksella on monipuoliset mahdollisuudet yksilön ja hänen toimintaympäristönsä voimaannuttamiseen erilaisten menetelmien avulla kuntoutuksen valtaistavan paradigman (ks. esim. Karjalainen 2004, 20) mukaisesti. Valmennuksen reunaehdot ovat yhteisesti sovittavissa, mikä näkyy valmentajan monipuolisten roolien mahdollisuuksissa. Rooli ”*rinnalla kulkija*” rinnalla tehtävässä työssä korostaa erityisesti ekologista, ympäristön ja yhteiskunnan, huomioivaa näkökulmaa valmennuksessa (ks. esim. Määttä 1999, 77 Karjalainen 2004, 20). Valmennuksella on mahdollisuus jalkautua asiakkaan arkeen ja kaikkiin elinympäristöihin; kotiin, työpaikalle, kouluun ja asiointiin. Kokonaisvaltainen, ekologinen, suhtautuminen asiakkaan ja hänen toimintaympäristön ristiriitoihin helpottaa niiden vaikeuksien ratkaisemista, strategioiden ja taitojen kehittämistä, joita asiakas voimaantumisen saavuttamiseksi tarvitsee. Valmentajan rooleissa kriittistä yhteiskunnallista orientaatiota korostavat myös määritelmät ”*asianaja*” ja ”*verkostoissa surffaaja*”.

Diagnoosilähtöisyys neuropsykiatrisessa valmennuksessa voidaan nähdä myös kriittisen yhteiskunnallisen orientaation mukaisesti asiakkaan puolelle asettumisena. Se korostaa asiakaslähtöisyyttä siten, että asiakkaan oireyhtymään liittyvät haasteet huomioidaan ja hyväksytään valmennuksessa esimerkiksi kommunikoinnin vaikeuksiin saatavana tukena ohjaustilanteissa.

”Eli se, että tota se on niin kun suunnitelmallista ja se on diagnoosilähtöistä tällä hetkellä. Eli eihän me kuuroillekaan yritetä puhua hirveen kovasti, jos ne ei kuule, vaan me otetaan niitä apuvälineitä viittomia, kuulolaitteita.”

”Mun mielestä se näkökulma on se vahvuus, otetaan oikeasti huomioon sen ihmisen se vaikeus, mikä tästä ADHD:sta, aspergeristä tai mistä tahansa sitten tulee.”

Neuropsykiatrisen valmennuksen monipuolisuus asiakaslähtöisenä, valtaistavana, diagnoosilähtöisenä sekä toisinaan menetelmien osalta tehtävä keskeisenä toimintana, osoittaa useiden erilaisten orientaatioiden tarvetta työssä. Erityisesti *tukeva ja tulkinnallinen orientaatiota* ja *kriittinen yhteiskunnallinen orientaatio* noudattavat nykyisin kuntoutuksen ja myös valmennuksen valtaistavaa ja ekologista toimintamallia (ks. Karjalainen 2004, 20). Oleellista on olla tietoinen työssä vaikuttavista orientaatioista samoin kuin työn muista teoreettisista tausta-ajatuksista, joiden esiintuomista ja huomiota voidaan lisätä kehittäväällä työn tarkastelulla (Kivipelto 2004, 352).

5.3 Neuropsykiatrisen valmennuksen oppimiskäsitykset

Neuropsykiatrisen valmennus on ohjaustyötä, jonka toimintaa voidaan kuvata kasvatukseksi ja valmennusta voidaan kutsua oppimisprosessiksi. Valmentajan onkin tärkeää olla tietoinen niistä oppimiskäsityksistä, joita hän työssään toteuttaa. Ojanen (2006, 9) jäsentää ohjausta ohjaajan työnä, sisäistettynä pedagogiikkana, johon kuuluu ihmiskäsitys, oppimiskäsitys ja tiedonkäsitys, jotka mahdollistavat ohjattavan maailmankuvan rakentumisen. Aineistolähtöisessä tutkimuksessani yksi tavoite on jäsentää ohjausta neuropsykiatristen valmentajien työssään käyttämien menetelmien, mutta myös niiden taustalla esiintyvien oppimiskäsitysten avulla. Käsitys oppimisesta on siis yksi osa valmennusta ja väline neuropsykiatristen valmentajien työn jäsentämiseen. Taulukossa 4

on esitetty Tynjälän (1999, 23–38) mukaan yleisimmät oppimis-käsitykset ja niiden käsitykset oppijasta sekä tiedosta.

TAULUKKO 4. Yleiset oppimiskäsitykset (Tynjälä 1999, 23-38)

OPPIMISKÄSITYS	OPPIJAKÄSITYS	TIETOKÄSITYS
Behavioristinen	Oppija on tyhjä taulu (tabularasa), johon kokemukset piirtävät jälkiä.	<i>objektivismi</i> Tieto perustuu kokemuksiin ja aistihavaintoihin.
Kognitiivinen	Oppija on tietokoneen kaltainen informaation prosessoija, joka varastoi tiedon muistiin.	<i>rationalismi</i> Tieto perustuu järkeen ja ajatteluun.
Konstruktivistinen	Oppija on aktiivinen konstruoiija, joka tulkitsee havaintoja ja uutta tietoa aikaisemman tiedon ja kokemuksen pohjalta.	<i>pragmatismi</i> Tieto on jatkuvasti muuttuvaa ja kehittyvää, sidoksissa kielen ja kulttuuriin.

Behavioristisen oppimiskäsityksen juuret ovat 1600-luvulla John Locken käsityksessä oppijasta objektina. Suuntauksen ajatukset perustuvat luonnontieteellisen tutkimuksen malliin ja oppimisen oletetaan ilmenevän samanlaisena ihmisillä ja eläimillä. Ivan Pavlov (1849–1936) teki eläimillä suuntausta vahvistavia kokeita ja tiedesuunta sai vahvan aseman 1910-luvulla, kun John B. Watson (1874–1958) esitteli sen Yhdysvalloissa. (Säljö 2001, 48; Tynjälä 1999, 29.) Behavioristinen käsitys oppimisesta on ulkoisesti määräytyvää käyttäytymisen muuttumista, ärsyke-reaktio kytkentöjen avulla. Ajatuksena on, että monimutkaisetkin ilmiöt ovat palautettavissa pienempiin ja yksinkertaisiin osiin, jolloin oppiminen etenee alkeellisista reaktioista kohti monimutkaisempia toimintoja. Oppiminen edistyy osatavoitteiden mukaan, jonka jälkeen siirrytään uusiin tavoitteisiin tai kerrataan aikaisempaa tavoitetta, mikäli toivottua tulosta ei ole saavutettu. (Tynjälä 1999, 30.) Esimerkiksi uusien taitojen opettelu edellyttää rutiinien toistoa, kun osatavoitteet saavutetaan ja vahvistetaan opittu taito.

”-- kun se on toistoo ja toistaa, se on pedagogista toistoo--.”

Erityisesti toiminnanohjauksen vaikeuksissa valmennettavaa auttavat ulkoiset ärsykkeet, jotka muistuttavat ja ohjaavat toiminnassa eteenpäin. Neuropsykiatrisen valmennuksen menetelmissä tällaisia toimintaa ohjaavia ärsykejä ovat muistutukset puhelimesta tai esimerkiksi munakello, joka osoittaa ajan kulumisen aamupalalla. Visuaalisia muistutuksia ovat kuvat ja tehtävälistat, jotka ulkoisesti ohjaavat toimintaa. Ulkoisena ohjaavana ärsykkeenä saattaa toimia myös tapaaminen valmentajan kanssa.

”Aivan. Niin musta tuntuu kyllä, että ADHD-ihmiselle ihan oikeesti riittää se, että tulee se impulssi, se motivaatio tehdä, kyllä se siitä lähtee sujumaan. Et ei siihen oo paljon muuta tarvittu, kun että meikäläinen astuu ovesta sisälle.”

Oppimiselle määritellään selkeät konkreettiset tavoitteet, jotka jaetaan tavoitteiden mukaisiin osiin ja etsitään sopivia keinoja, joilla voidaan edetä kohti tavoitetta.

”Tehtävälistat joo, et tehtävälistat on kans semmonen hirveen hyvä, et jos aattelee, et miten johonkin tavoitteeseen päästään niin kun se pilkotaan osiin, niin mietitään sitä, et mitä kautta siihen niin kun pääsee ja tuota tavallaan se toimii semmosena muistuttavana niin kun ne tehtävälistat.”

Behavioristisessa ajattelussa vahvistamisella tarkoitetaan toivottujen tulosten palkitsemista ja ei-toivottuja reaktioiden vähentämistä. Palkintoina voi lapsilla olla tarroja, leimoja tai muita merkkejä onnistuneesta tuloksesta ja vanhemmilla sanallista palautetta, palkitsemisen tapa vaihtelee asiakkaan iän mukaan. Vahvistaminen toimii palautteena suoritetusta toiminnasta. (Tynjälä 1999, 98–99.)

”No joo se on tota, jos mä nyt lähden siitä, että se riippuu mikä se on se intohimon kohde, eli autistisella lapsella se voi olla joku ruoka tai se voi olla palapeli tai joku leikkiminen yhdessä. Mutta sitten näiden nuorten ja aikuisten kanssa tehtäessä, niin ne ei oo niin konkreetteja, että ne on enemmän sosiaalisia, palautteita, kehumista, kannustamista, innostamista.”

”-- mut mä voin monesti sanoo esimerkiksi jossain et jotain tekee, et just sitä myöskin et voi niin kun palkita itseään jos on niin kun vanhempi tai sitten lasta voi tietysti palkita tai rakentaa, ihan systemaattisesti voidaan käydä läpi, et semmonen palkitsemisjärjestelmä, et mitä esimerkiksi et voi käyttää hyödyksi ja näin.”

Lisäksi onnistumisia voidaan juhlistaa yhteisesti sovitulla tavalla ja nostaa näin motivaatiota tavoitteiden saavuttamiseen.

”Tai et mennään yhdessä johonkin, tehdään yhdessä jotakin. Nuori saa sit toivoo, mennään yhdessä kahville tai syömään, tai pizzalle tai jotain.”

Neuropsykiatrisessa valmennuksessa toisinaan käytettävä etäohjaus tekstiviesteillä menetelmänä noudattaa vahvasti behavioristisen vahvistamisen periaatteita. Esimerkki on valmennusta koskevasta seminaarista (Vaittinen 2005) ja havainnollistaa menetelmää, jota voidaan käyttää päivittäin etäohjauksessa rutiinien vakiinnuttamisessa (Ohjattava, Valmentaja):

”V 6:30 Onko kahvi tippumassa?

O 6:44 Nyt on

V 6:45 Jess! Missä järjestyksessä etenet töihin lähtöön?

O 6:54 Ensin laitan musiikin soimaan, sitten vaihdan vaatteet --.

V 7:11 Mitä musiikkia valitsit? Oletko muuten jo aamupalalla?

O 7:35 -- Alan just kattaan aamupalaa.

O 7:41 Tein muuten taas pari jessiiä, vaihdoin likaantuneet farkut puhtaisiin ja avasin ikkunan aamupalan ajaksi. En ole tehnyt vielä sitä pistelistaa ihan valmiiksi, mutta kyllä ne alkaa jo hahmottua, minkä verran voitulla (tai lähteä) mistäkin pisteitä.

V 7.44 Klo: 8.15 lähdestä voit laskea extra jessin. --.”

Motivaatio behavioristisessa ajattelussa on ulkoisen motivaation kasvattamista vahvistamisen avulla (Tynjälä 1999, 99), mikä viittaa kuntoutuksen vanhaa paradigmaa asiakkaan roolista objektina, aktiivisen subjektin sijaan (esim. Järvikoski & Härkäpää 2006, 55). Behavioristinen, ulkoa ohjattu osa valmennusprosessia on kuitenkin Weckrothin (1988, 37–46, 66–69; Mönkkönen 2007, 154–155) termein rutiininomaisen ja merkityksellisen tekemisen ohjausta, mikä puolestaan mahdollistaa myöhemmän toiminnan. Tekstiviestiesimerkissä asiakkaalle itselleen on vahvistamisen myötä syntynyt ajatus pisteiden keräämisestä palkintona onnistumisista. Tämä osoittaa tekemisen kehittymisen vähitellen tahdon suuntaiseksi toiminnaksi. Oleellista on, että behavioristinen näkemys oppimisesta ei ole hallitseva neuropsykiatrisessa valmennuksessa vaan osa prosessia, mahdollistamassa monipuolisen oppimiskokemuksen ja tavoitteen saavuttamisen.

Valmentajan rooli behavioristisessa näkemyksessä yhdistetään helposti ylhäältä vaikuttavaan auktoriteettiin. On totta, että näkemys korostaa rajojen asettamista ja tekemisen ohjaamista ulkopäin ja valmentajaa tarvitaan rinnalle kehottamaan toimintaan.

”No, mulla on ollut esimerkiksi semmonenkin asiakas, et vaikka puhuit koko ajan siihen puhelimeen et nyt mene sinne ja laita kengät jalkaan ja se ei toiminut vaan piti olla vieressä ja yhdessä menemässä --.”

Valmentajan monipuoliset roolit kuitenkin osoittavat, että rooli ulkoapäin ohjaavana auktoriteettina ei ole valmennuksessa hallitseva, vaan rinnalla tehtävässä työssä korostuu erityisesti tasavertainen suhde ja yhdessä tekeminen.

”Ne on ihan hirveen tärkeitä ja kotona on siellä rinnalla tehtävä sitä työtä. Eli sillan täytyy miettiä hyvin tarkasti, jos ei pysty tekemään sitä työtä, että monesti joudut, -- niin mennä sinne ja sää konttaat siellä vierekkäin sen kanssa ja siivoot.”

Behavioristisen näkemys edustaa neuropsykiatrisen valmennuksen prosessissa oppimiskäsitykseen nojaavia menetelmiä, joita käytetään yhdessä määriteltujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Menetelmät voivat siis olla yhdessä sovittuja keinoja ja strategioita, joilla ohjausprosessissa päästään eteenpäin, näin ollen myös muilla oppimiskäsityksillä on tärkeä sija neuropsykiatrisessa valmennuksessa.

Kognitiivinen oppimiskäsitys syntyi 1950-luvulla vastalauseena behavioristiselle oppimisteorialle, joka korosti vain ulkoisesti havaittavaa käyttäytymistä. Kognitiivinen käsitys oppimisesta keskittyi kognitiivisten prosessien merkityksien tutkimiseen oppimisessa. Sen mukaan aistihavainnot eivät tuota tietoa, vaan tieto syntyy vasta ajattelun pohjalta, tätä muutosta kutsuttiin kognitiiviseksi vallankumoukseksi. (Tynjälä 1999, 21–24, 31.) Tämä merkittävä käänne loi paljon erilaisia koulukuntia ja teorioita oppimisesta, jotka eivät ole behaviorismin tavoin niin yhtenäisiä. Kognitiivisten suuntausten käsitteisiin liittyi vahvasti tietokonemetaforien käyttö oppimisesta, ihminen hankkii, käsittelee, tallettaa ja etsii tietoa muistijärjestelmistään. (Säljö 2001, 53.)

Vastakkainasettelusta huolimatta mainittuja oppimiskäsitysten ristiriitaisia tietokäsityksiä, *empirismia* ja *rationalismia* on pyritty yhdistämään Immanuel Kantin (1724–1804) tapaan järjen merkityksen korostamisella siten, että järki organisoii ihmisen aistihavain-

toja ympäristöstä (Tynjälä 1999, 24). Behavioristisen ja kognitiivisen ajattelun perusteiden soveltamisessa on yhteisiä menetelmiä, joita voidaan muokata siten, että käsitys oppimisesta muodostuu enemmän kognitiivisia ominaisuuksia painottavaksi kuin käyttäytymisen ulkoista ohjausta noudattavaksi. Näistä esimerkkinä ovat muististrategioina toimivien tehtävälisöjen lisäksi neuropsykiatrisessa valmennuksessa käytettävät huoneentaulut. Huoneentaulut ovat toisaalta ulkoinen ärsyke, jonka odotetaan aiheuttavan reaktio asiakkaan toiminnassa, mutta myös ajattelussa. Huoneentaulu pysäyttää asiakkaan havainnoimaan, ja ajattelemaan ennen toimintaa.

”Huoneentaulut on sit niitä, jotka saa olla seinällä, ne voi olla esimerkiksi ravitsemusterapeutin ruuanvalitsemisohjeita tai ne voi olla tämmösiä lappuja, joissa voi olla tämmönen pysähdin: ajattele.”

Kognitiiviseen oppimiskäsityksen mukaisesti ohjauksessa valmentajan tehtävänä on saada asiakas ajattelemaan ja prosessoimaan tietoa. Menetelmänä voidaan käyttää esimerkiksi kognitiivisesta psykoterapiassa hyödynnettäviä kysymyksiä (Kuusinen 2000, 91). Ohjaajan esittämät kysymykset ovat Onnimaan (2007, 33) mukaan väliintuloja ja vuorovaikutuksen työvälineitä, joiden avulla asiakkaalle tarjotaan tilaisuus omien kokemusten ja päämäärien ajatteluun ja muokkaamiseen. Mekaanisten syy-seuraussuhteiden avaaminen on yksi tapa johdattaa asiakasta ajattelemaan ja havainnoimaan omaa tilannettaan. Menetelmää hyödynnetään myös motivointikeinona.

”No lähinnä se on sitä syy-seuraus-suhteiden pohtimista. Et nuori, jolla on tavoitteena, että haluaisi töihin ja elämä on semmosta, että ei halua lähteä pois kotoa ja käy korkeintaan kerran viikossa pesulla ja siihen puoleen on tyytyväinen, että ei siihen tarvii puuttua, mutta että töitä pitäis saada. Niin sitten se, et mites nää asiat liittyy toisiinsa? Keskustelemalla ja kaaviokuvia piirtämällä.”

Kognitiivinen käsitys oppimisesta pohjusti nykyisin oppimiskäsityksiä hallitsevan konstruktivismiin syntyä, joka käsittää oppijan aktiiviseksi tiedon muokkaajaksi ja tiedon dynaamisesti jatkuvasti muuttuvaksi. Käsityksen mukaan oppija tekee tiedosta oman tulkintansa ja muokkaa sitä aikaisempien tietojensa ja kokemustensa pohjalta. Lisäksi oppimistilanteen fyysiset ja sosiaaliset tekijät vaikuttavat muodostuvaan konstruktion. Oppijan ajattelun aktiivisuus, tiedon käsittelytaidot ja niitä ohjaavat metakognitiiviset taidot ovat konstruktivistisen oppimiskäsityksen avaintemoja. Konstruktivistinen oppimiskäsitys ei kuitenkaan ole yksittäinen teoria vaan se toimii yläkäsitteenä erilaisille

suuntauksille, se voidaan jakaa *yksilökonstruktivismiin* ja *sosiaaliseen konstruktivismiin*. Yksilökonstruktivismi painottuu yksilöllisen tiedonmuodostuksen ja yksilön kognitiivisten rakenteiden kuvaamiseen. Sosiaalisen konstruktivismin edustajat puolestaan korostavat oppimisen sosiaalisia, vuorovaikutuksellisia ja yhteistoiminnallisia prosesseja, mikä tekee suuntauksesta myös neuropsykiatrisen valmennuksen kannalta merkityksellisemmän. (Tynjälä 1999, 23–27, 37–39.) Sosiaalisen konstruktivismin suuntaukset valmennusprosessin taustalla heijastuvat sosiokulttuurisiin ajatuksiin ja erityisesti suuntauksen edustajan Lev Semjonovitš Vygotskyn (1978, 84–91) lähikehityksen vyöhykkeen – käsitteeseen (Zone of Proximal Development, ZPD).

Konstruktivistisen sosiokulttuurisen koulukunnan edustajan, Vygotskyn, lähikehityksen vyöhykkeen -käsite on neuropsykiatrisen valmennuksen rinnalla tehtävän työn keskeinen ajatus niin toiminnassa, kuin vuorovaikutuksessakin. Sillä tarkoitetaan tiedollisen toiminnan aluetta tai tasoa, jolla oppija pystyy toimimaan pätevän ohjaaja tuen avulla, mutta ei itsenäisesti. Vygotskyn mukaan opetuksen ja ohjauksen sekä henkilön taitojen arvioinnin tulisi suuntautua lähikehityksen vyöhykkeelle ja pyrkiä laajentamaan sitä. (Tynjälä 1999, 48; Vygotsky 1978, 84–91; Wertsch 1985, 67–68.)

Neuropsykiatrisen valmentajan rooleissa lähikehityksen vyöhykkeen ajatus näkyy kuvauksessa, jossa valmentaja määritteli tavoitteekseen ”*itsensä tarpeettomaksi tekemisen*” valmennussuhteessa. Eräs valmentaja haluaisi kehittää valmennus-menetelmäksi fasilitointia, jossa toiminnanohjauksen tukea vähennettäisiin asteittain samalla tavalla, kuin vaikeasti vammaisten, puhumattomien henkilöiden, kirjoittamisen ohjauksessa.

”Joo, mutta, että mä haluaisin vähän vielä paremmin tutustua tähän, että miten se toimis sitten tässä tilanteessa, toiminnallisena fasilitointina eli tehdään vaikka yhdessä tai ohjaan käsi kädessä ja pikkuhiljaa sitten vähennän sitä tukea eli niin että riittää se, että mä oon vaan läsnä, että tähän asti on päästy, mutta miten ohjata itsensä tarpeettomaksi.”

Laajemmin rinnalla tehtävässä työssä korostetaan yhdessä tekemistä, missä huomioidaan asiakkaan tuen tarve lähikehityksen vyöhykkeen mukaisesti kyseisessä taidossa tai toiminnassa.

”Me ollaan ihan yhdessä niin kun siivottu sitä kotia tai yhdessä niin kun alotettu, ihan yhdessä katottu mihin nää laskut pannaan ja miten viedään roskat ulos täältä ja ihan siis tällasta konkreettista, hyvin konkreettista ja pyykinpesua ja vaatehuoltoa, mut se ei tarkoita, että mä niitä pesisin.”

Antti Eskola (1997, 86) toteaa lähikehityksen vyöhykkeen olevan soveltavan sosiaali-psykologian tärkein operointialue. Käsitteen sovellusmahdollisuudet ulottuvatkin hyvin laajalle. Lähikehityksen vyöhykkeen sovellukset vaikuttavat neuropsykiatrisen valmennuksen ekologisessa näkökulmassa oppimisen tilannesidonnaisuutena ja oppimisprosessin vuorovaikutuksen rakentumisessa valmennussuhteessa. Tilannesidonnaisen oppimisen teoria korostaa, että ihmisen toiminta, eli myös oppiminen, on sidottu siihen kulttuuriin, aikaan, paikkaan ja tilanteeseen jossa se tapahtuu (Tynjälä 1999, 128). Tämä ajatus korostuu neuropsykiatrisessa valmennuksessa vahvasti asiakkaan arkeen jalkautuvana ja elinympäristön huomioivana kuntoutusmenetelmänä.

“-- ethän sä voi antaa sille ihmiselle keinoja jos sä et tiedä missä se mättää. Sä voit jutella kivoja joka kerta vastaanottokäynnillä, mutta se ei vie sitä asiaa minnekään. Että jos hän tulee sen perusasian takia, tai jos sä et lähde kattoon, että missä se tökkii siinä pankkiautomaatilla. Sä voit tehdä kauheen kivoja kuvia ja ottaa tästä näin, mutta sä et tiedä mikä siinä on.”

Konstruktivistisen oppimiskäsityksen tilannesidonnaisen oppimisteorian opetusmenetelmät tulevat esiin neuropsykiatrisessa valmennuksessa käytettävissä menetelmissä. Rinnalla tehtävässä työssä *mallintaminen* (Tynjälä 1999, 141) on menetelmä uuden toiminnan opettamiselle. Valmentajan tulee näyttää, kuinka toiminta suoritetaan ja samanaikaisesti ohjeistaa asiakasta toimimaan.

”Kyllä pitää näyttää joo, et sitä tehdään yhdessä. Et okei, asiakas niin kun, et sä et saa tehdä hänen puolesta vaan hänen kanssaan, niin kun yhdessä ja tehdään niin kun konkreettisesti.”

Valmentamisen menetelmä tarkoittaa valmentajan tarkkailua, kun asiakas suorittaa tehtävää. Samalla valmentaja antaa neuvoja, tukea ja ohjausta sekä tekee edellä mainittua mallintamista, jotta asiakkaan tekeminen sujuisi paremmin. Tukeminen voi olla sanallista neuvomista tai ohjaamista, mutta myös erilaisia apuvälineitä, kuten neuropsykiatrisen valmennuksen monet visuaaliset menetelmät. (Tynjälä 1999, 138–142.)

Oppimiskäsitysten tarkastelu neuropsykiatrisen valmennuksen kontekstissa osoittaa, että historiallisesti peräkkäisesti kehittyneet käsitykset oppimisesta behaviorismista, kognitivismiin ja konstruktivismiin eri suuntauksiin, vaikuttavat valmennuksen käytännöissä. Oppimiskäsitysten jäykkä mallintaminen valmennuksen vaiheisiin ei ole mielekäästä tai mahdollista. Toisiaan seuraavien valmennuksen vaiheiden sisäiset menetelmät vaihtelevat yksilöllisesti valmennusprosessissa ja käsitykset oppimisesta ovat yhdistettävissä vain yksittäisiin menetelmiin, ei menetelmien luokkiin.

6 YHTEENVETO

Tutkielmani tavoitteena oli selvittää mitä neuropsykiatrisen valmennus on. Tämä laaja ja kuvaileva ongelma jäsenyi tutkimuskysymyksiksi, jotka avasivat monipuolisesti näkökulmia neuropsykiatriseen valmennukseen. Valmennusprosessin kuvaaminen antaa käsityksen valmennuksen käytännön toiminnasta jäsenettyjen vaiheiden ja käytettävien menetelmien avulla. Nämä jäsennykset eivät ole tyhjentyviä, kuitenkin ne esittelevät neuropsykiatrisen valmennuskentän erilaisia mahdollisuuksia laajasti. Valmennuksen vuorovaikutustasojen kuvaus antaa näkökulmaa asiakas- ja verkostotyön jäsentämiseen. Teoreettinen analyysi neuropsykiatrisesta valmennuksesta ohjaustyöhön perustuvana kuntoutusmenetelmänä tarjoaa kuntoutuksen paradigman, valmentajien roolien, valmennuksen orientaatioiden ja menetelmän oppimiskäsityksien käsitteet avuksi työn tarkasteluun ja kehittämiseen.

Kuviossa 2 on jäsenetty neuropsykiatrista valmennusta ohjaustyön osaamisen käsitteiden (Mäkitalo 2004, 234–235) avulla sekä kuvattu toiminnan ja teorian liikettä jatkumolla. *Perusosaamisen*, *avainosaamisen* ja *ydinosaamisen* käsitteet ja niiden sisällöt luovat neuropsykiatrisille valmentajille mahdollisuuden jäsentää ja tarkastella työtään sekä kehittää työyhteisön toimintaa ja omaa ammattiosaamistaan (ks. myös Mönkkönen 2007, 31).

<u>YDINOSAAMINEN</u>			
Vaiheet	alkuarviointi-tavoitteet-sopimus-toiminta-loppu-/väliarviointi		
Menetelmät	arvioivat-strukturoivat-ohjaavat-visualisoivat-reflektioivat		
Tuki	konkreettinen-tiedollinen-henkinen-arviointituki		
Valmennus	<i>tekeminen halu</i>	←→	<i>toiminta tahto</i>
<u>AVAINOSAAMINEN</u>			
Vuorovaikutus	Asiantuntijakeskeinen <i>keskustelu</i>	←→	Vastavuoroinen <i>dialogi</i>
<u>PERUSOSAAMINEN</u>			
Paradigma	Vajavuuskeskeinen	←→	Valtaistava
Orientaatio	Yksilöihin kohdistuva ja yhteiskuntaan integroiva orientaatio	Tukeva ja tulkinnallinen orientaatio	Kriittinen yhteiskunnallinen orientaatio
Roolit	<i>Tiedonantaja Asioiden kokoaja Rajojen asettaja</i>	<i>Myönteisten tarinoiden rakentaja Koordinoija Ohjaaja</i>	<i>Rinnalla kulkija Yhdessä kokija Mahdollistaja Verkostoissa surffaaja</i>
Oppimiskäsitys Tietokäsitys	Behavioristinen objektivismi		Konstruktivistinen pragmatismi

KUVIO 2. Neuropsykiatrisen valmennuksen jäsenyys ohjaustyön osaamisena ja käsitteiden jatkumoina

Perusosaaminen

Perusosaaminen on Mäkitalon (2004, 235–239) mukaan ohjaustyön olemassaolon perusta ja luo viitekehyksen toiminnan sisällölle. Perusosaamiseen sisältyy työn lähtökohdat, reunaehdot ja teoriapohja (mt.). Neuropsykiatrista valmennusta voidaan tarkastella eri teorioiden valossa. Taulukossa on kuvattu tämän tutkimuksen mukaiset viitekehykset toiminnalle. Valmennuksessa, ohjaustyöhön perustuvana kuntoutusmenetelmänä, korostuu valtaistava, ekologinen kuntoutuksen paradigma, kuitenkin jatkumon toinen pää, vajavuuskeskeinen lähtökohta on syytä tunnistaa (Järvikoski 2000, 250; Järvikoski & Härkäpää 2006, 55 Karjalainen 2004, 20).

Kuntoutuksen paradigmoihin yhdistyvät työotteita kuvaavat orientaatiot (Kivipelto 2004), joita määrittää työn lähtökohdat ja tausta-ajatukset sekä toimintatavat. Neuropsykiatrisessa valmennuksessa esiintyy *tukevaa ja tulkinnallista orientaatiota*, jolle tyypillistä on asiakaslähtöinen, ratkaisukeskeinen ja narratiivinen, työskentelytapa. (Mt. 348.) Lisäksi valmennuksessa vaikuttaa *kriittinen yhteiskunnallinen orientaatio*, jota kuvastaa tavoite asiakkaan valtaistumisesta sekä asiakkaan ekologisen näkökulman huomioiminen valmennuksessa, kuntoutuksen paradigman mukaisesti. Kriittinen yhteiskunnallinen orientaatio kuvaa neuropsykiatrista valmennusta myös ilmiönä, koska sen avulla on mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnallisesti kohderyhmän asemaan.

Ohjaustyön perusosaamiseen sisältyy myös ammatillisten roolien omaksuminen (Mäkitalo 2004, 235). Neuropsykiatristen valmentajien rooleja on kuvattu kuviossa 1 dialogi – toiminta- ja rinnalla – taustalla –jatkumoilla nelikentässä. Yllä olevassa kuviossa 2 rooleilla on esimerkin tavoin havainnollistettu valmennuksen orientaatioita. Valmennuksessa esiintyviä rooleja ei kuitenkaan voi jakaa mallinnettujen ydinroolien mukaisesti orientaatioihin sen paremmin kuin valmennuksen vaiheisiin tai menetelmiinkään, mikä korostaa monipuolisia mahdollisuuksia toteuttaa valmennusta sekä toiminnan yksilöllisyyttä ja asiakaslähtöisyyttä.

Viimeisenä tässä tutkimuksessa tarkasteltiin neuropsykiatrisen valmennuksen taustalla vaikuttavia oppimiskäsityksiä, jotka teoriataustana kuuluvat ohjaustyön perusosaamiseen (Mäkitalo 2004, 235; taulukko 4). Aineisto osoitti, että valmennuksessa esiintyy kaikkia mainittuja oppimiskäsityksiä. Behavioristiset, ulkoa ohjautuvat menetelmät (ks. esim. Säljö 2001, 48) tukevat kohderyhmää esimerkiksi rajoituksia vaativissa tilanteissa, kun valmennuksen avulla luodaan päivärytmiä tai kun asiakkaan luovuus kukkii ja hän innostuu uusista asioista eikä kykene keskittymään olemassa olevaan tehtävään (ks. esim. Saukkola 2005). Kognitiivisen tiedon prosessointia vaativilla menetelmillä voidaan ohjata asiakasta kohdistamaan tarkkavaisuutta ja hillitsemään impulsiivisuutta. Esimerkiksi valmentaja voi pysäyttää valmennettavan ajattelemaan toimintaansa muistutuksen avulla tai ohjaamalla asiakasta toiminnanohjauksen vaikeuksissa, kuten jumittumisessa. (Mt.) Konstruktivistiset käsitykset oppimisesta ovat vahvasti esillä ohjaustyössä (ks. esim. Ojanen 2006; Peavy 2004; 2000). Suuntauksen mukaiset toimintatavat korostuvat esimerkiksi asiakaslähtöisessä, tasa-arvoisessa vuorovaikutuksessa, tilannesidonnaisessa oppimisessa, ratkaisukeskeisessä työskentelyssä (Tynjälä 1999, 128;

Helander 2000, 17–19) ja lähikehityksen vyöhykkeen idean hyödyntämisessä valmennuksen ohjaustilanteissa (Vygotsky 1978, 84–91). Oppimiskäsitysten osalta on syytä korostaa, että vaikka kaikki mainitut käsitykset oppimisesta esiintyvät valmennuksessa, on kyse menetelmistä, ei valmennuksen lähtökohdista. Eli neuropsykiatrisen valmennus ohjaustyöhön perustuvana kuntoutuksena ei ole behavioristisesti ulkoa ohjattua ja ennalta määrättyä käyttäytymisen muuttamista, vaan myös behaviorististen menetelmien käytöstä sovitaan ja neuvotellaan yhdessä asiakkaan kanssa.

Avainosaaminen

Ohjaustyön osaamisen jäsennyksessä *avainosaaminen* on keskeistä. Avainosaamiseen kuuluvat yleiset ihmissuhde- ja vuorovaikutustaidot, taito kohdata toinen ihminen ja olla vuorovaikutussuhteessa. (Mäkitalo 2004, 235–239.) Vuorovaikutusta voidaan tarkastella vuorovaikutuksen tasojen jäsennyksen avulla (Mönkkönen 2007, 110). Onnistunut valmennus ja ohjaustyösuhde noudattavat yhteistyön tai yhteistoiminnallisen vuorovaikutuksen tasoa, joka kuvion 2 jatkumolla sijoittuu konstruktivistisen oppimiskäsityksen, valtaistavan kuntoutuksen paradigman sekä valmennuksen toiminnan ja tahdon määrittämään ääripäähän. Tällöin vuorovaikutus on vastavuoroista dialogia, jota määrittää yhteisen ymmärryksen rakentaminen (mt. 86, 96, 100). Avainosaamisen merkitys ohjaustyöhön perustuvassa neuropsykiatrisessa valmennuksessa on huomattava, sillä se toimii välittäjänä perusosaamisen ja ydinosaamisen välillä tuomalla teoriapohjan käytännön tasolle (Mäkitalo 2004, 235–239).

Ydinosaaminen

Ydinosaaminen on ohjaustyön käytäntöä, johon kuuluu työn prosessin hahmottaminen toiminnan kokonaisuutena sekä yksittäisinä toimintoina (Mäkitalo 2004, 234–235.) Neuropsykiatrisessa valmennuksessa valmentajan ydinosaaminen tarkoittaa valmennuksen vaiheiden tunnistamista ja niiden sisällön hallitsemista (ks. taulukko 2). Vaiheiden sisältöä määrittävät valmennuksen menetelmät, jotka tutkimuksessa on jäsennetty *arvioiviin, strukturoiviin, ohjaaviin, visualisoiviin* ja *reflektoiiviin* menetelmiin (ks. taulukko 3). Menetelmät ovat keino tukea asiakasta, erilaisilla sosiaalisen tuen muodoilla, mikä on monipuolisen kuntoutuksen perusta. (Metteri & Haukka-Waclin 2004, 57.) Valmennuksen vaiheet, menetelmät ja tuki eivät ole jäsennettävissä jatkumolle, vaan ne vaihtelevat yksilöllisesti asiakkaan valmennusprosessissa asiakkaan tavoitteiden ja valmentajan toimintatapojen mukaan.

Valmennuksen toimintaa voidaan kuvata jatkumolla Wechrothin (Mönkkönen 2007, 154–155) *tekemisen ja toiminnan* käsitteellä. Tekeminen kuvaa ulkoisesti ohjattua rutiinomaista toistoa, joka voidaan yhdistää behavioristiseen oppimiskäsitykseen (Tynjälä 1999, 29), kun taas toiminta rakentuu asiakkaan omista vaikutusmahdollisuuksista ja voidaan perustaa konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen (Tynjälä 1999, 23–27 ja 37–39). Tekemisen käsitettä selittää Särkelän (2001, 55–56) *halun* käsite, joka kuvaa asiakkaan motivaatiota, samoin kuin *tahto* kuvaa toiminnan käsitettä. Toisinaan tarvitaan rutiinomaista tekemistä, jota ohjaa halu selviytyä arjen haasteista, kuten päivärytmin noudattamisesta. Vähitellen motivaation kasvaessa onnistumisen kokemusten myötä halu muuttuu tahdoksi ja tekeminen toiminnaksi, kun tavoitetta saavutetaan. Halu ja tahto voivat vaihdella neuropsykiatrisen valmennuksen eri vaiheissa ja menetelmissä, kun tavoitellaan valmennukselle asetettuja päämääriä. (ks. Mönkkönen 2007, 154–155.) Nämä käsitteet edustavat ydinosamiseksi sisältyvän valmennuksen jatkumon ääripäitä. Tahdon ylläpitämiseksi tarvitaan Särkelän (2001, 56–57) termein lisäksi rakennetta, joka tarkoittaa sosiaalisessa auttamistyössä ja valmennuksessa toimintarakennetta, jonka valmennuksen struktuuri ja suhde auttajaan mahdollistavat.

Neuropsykiatrisen valmennuksen voimistaminen ja kehittäminen ohjaustyöhön perustuvana kuntoutusmenetelmä tarvitsee moniäänisyyttä ohjaustyön osaamisalueiden sisällön suhteen. Sosiaalipsykologia tarjoaa välineitä eri osaamisalueiden syventämiseen ja tarkasteluun. Ydinosamisen menetelmien kehittämiseen sosiaalipsykologia siltatieteenä tarjoaa neutraalin näkökulman kasvatustieteen ja psykologian välillä sekä huomioi erityisesti vuorovaikutuksen ja muun avainosaamisen merkityksen ohjaustyössä. Perusosaamisen alueella sosiaalipsykologiset käsitteet jäsentävät ohjaustyön käytäntöä ja valmennuksen eri toimijoiden rooleja sekä verkostoyhteistyötä. Lisäksi sosiaalipsykologian yhteiskunnallinen yhteys antaa näkökulman ohjaustyön tarkasteluun osana vallitsevaa kulttuuria.

Jo monipuolinen kohderyhmä ja sen mahdollinen laajentaminen sanelee ehdot erilaisten näkökulmien huomioimiselle ja hyödyntämiselle. Asiakkaiden tarpeet ja tavoitteet vaativat erilaisten teoreettisten lähtökohtien tarkastelua ja tunnistamista ennen kuin yksilöllistä valmennuspolkua voidaan lähteä kulkemaan. Tämä on haaste valmennuksen saattamisessa osaksi palveluita, koska valmennuksen asiakaslähtöisyys ja yksilöllisyys asi-

akkaan tarpeiden osalta tulisi voida säilyttää, mikä edellyttää joustavuutta palvelun tuottajan osalta.

7 NEUROPSYKIATRISEN VALMENNUKSEN TULEVAISUUS

Neuropsykiatrisen valmennuksen ilmiön jäsentäminen SWOT-analyysin (Lindroos & Lohivesi 2004, 35) nelikenttään käsitti myös mielipiteet valmennuksen tulevaisuuden mahdollisuuksista ja uhkista (ks. luku 2.2). Merkittävimmäksi mahdollisuudeksi, ja varmasti kaikkien valmentajien sekä verkostojen toiveeksi, koettiin valmennuksen saaminen Kansaneläkelaitoksen (KELA) korvaaman kuntoutuksen piiriin. Toinen mahdollisuuksia hallinnut seikka oli valmennuksen kohderyhmän laajentaminen monipuolisesti soveltamalla menetelmää erilaisissa elämänhallinnan vaikeuksissa.

”Mahdollisuudet on ne, että me saadaan tää yhdeksi KELA:n korvattavuuden piiriin hyväksytyksi kuntoutusmenetelmäksi, ei pelkästään ADHD-henkilöille vaan myös muille erityisryhmille, erityishenkilöille, eli tarkoitan muita neuropsykiatrisia: aspergerit, tourettet, dysfaatikot ja sen lisäksi myös tietysti mielenterveyskuntoutujat, pitkäaikaistyöttömät ja niin edelleen, tän tyyppiset, joilla on elämänhallinnan vaikeuksia, arjenhallinnan vaikeuksia. Pähdekuntoutujat on yks oleellinen ryhmä.”

Neuropsykiatrisen valmennuksen saaminen korvattavuuden piiriin ratkaisisi tämän hetken heikkouksia sekä torjuisi tulevaisuuden uhkakuvia. Se tunnustaisi kohderyhmän kuntoutustarpeen ja takaisi toiminnan yhtenäisen linjan sekä vakuuttavuuden. KELA:n (2007) tukemille kuntoutusmenetelmille on määritelty reunaehdot, jotka estäisivät valmennuksen kentän liiallisen pirstaloitumisen toiminnan ja koulutuksen sisältöjen suhteen. Neuropsykiatrisen valmennuksen tarkka, lakisääteinen määrittelemine ehkäisisi myös tasa-arvoon ja etiikkaan liittyvien ongelmien korostumista.

”Taloudellinen puoli on yks. Tietysti pitää huolehtia tämmösestä jatkuvasta ammattitaidon kehittämisestä, oman osaamisen kehittymisestä, verkostoitumisesta ja tämmöset arvot ja eettiset normistot, niitä pitää ehdottomasti noudattaa, että tehdään tää työ eettisesti hyvin, arvostavasti ja hyvällä ammattitaidolla”

Niin kauan kuin kuntoutusmenetelmän kustannuksille ei ole tarvittavia määrättyjä rahoittajia, tulee hyödyntää tämän hetken vahvuutta eli yhteistyötä ja moniammatillisuutta. Niiden avulla voidaan torjua rahoituksen, valmentajien, ja tiedollisten resurssien uhkakuvia. Tiivis yhteistyö muihin ammatillisiin tahoihin sosiaali-, terveys- ja kasvatusektorilla, tarjoaa yhteyden potentiaalisiin toiminnan rahoittajiin, mahdollistaa tunnetavuuden lisääntymisen ja houkuttelee ehkä uusia valmentajia mukaan toimintaan. Valmentajat kertoivat, että tällä hetkellä valmennus kehittyy ja saatavuus paranee paikkakunnilla, joissa on muodostettu neuropsykiatrisia työryhmiä keskus- ja yliopistollisiin sairaaloihin. Vastaavaa vakiintunutta yhteistyötä kaivataan enemmän.

Koulutuksen kohderyhmän rajaaminen voisi olla keino valmennuksen saattamisessa osaksi palvelurakenteita. Jatkossa painotuksia voisi miettiä tarjoamalla koulutusta tietyille henkilökunnalle tai erikseen räätälöidysti esimerkiksi yksityisiksi valmentajiksi aikoville. Samoin erikoistuminen lapsiperheiden tai aikuisten valmennukseen voisi tapahtua jo koulutuksessa. Selkeä eriyttäminen ei välttämättä kuitenkaan ole ajankohtaista ennen kuin valmennus on vahvemmin vakiintunut. Toisaalta eriyttäminen voisi tapahtua vasta peruskoulutuksen jälkeen erikoistumisopintoina tai lisäkoulutuksena, kuten nyt kohderyhmän laajennus ja tietämyksen syvennys. Painotuksia valmennuksen kohderyhmään saataisiin käytännössä myös työparityöskentelyn avulla, joka aineiston mukaan on jo käytössä, mutta ei laajasti omaksuttu osaksi olemassa olevia toimintamuotoja. Valmentaja toimisi sosiaalityöntekijän, perhetyöntekijän tai muun ammattilaisen työparina ja toisi menetelmällä moniammatillisuutta ja erikoisosaamista työyhteisöön.

7.1 Tutkimuksen arviointia

Tutkimusta voidaan arvioida useasta näkökulmasta (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2004, 135–138), haluan tässä kohdistaa pohdinnan minulle päällimmäiseksi nousseisiin seikkoihin. Tutkimuksen aineistonkeruu oli grounded theory – menetelmän tavoin (ks. esim. Koskela 2007) monivaiheinen prosessi ja pelkäsin analyysin tuottavan vaikeuksia. Monipuolinen aineisto teki tutkimuksesta kuitenkin mielekkään ja antoi minulle tietoa ilmiöstä useammasta näkökulmasta. Teknisesti aineistonkeruuseen sisältyi haasteita, koska prosessinkuvauslomakkeita oli vaikea saada ja matkustaminen eri puolelle Suomea haastatteluihin oli työlästä. Jälkikäteen ajatellen en kuitenkaan muuttaisi aineistonkeruu-

ta muuta kuin sisällöllisesti, pyytämällä valmentajia itse kirjoittamaan SWOT -analyysin nelikentän, jolloin mielipiteet olisivat jäsentyneet paremmin kuin haastattelu-puheessa. SWOT -analyysin tehtävänä oli jäsentää ilmiötä ja tutkimusta ja siinä se toimi hyvin, koska kyse ei ollut tutkimuksen päätteemasta.

Tutkimuksen raportoinnissa olen pyrkinyt kertomaan kaikki tutkimuksen teon vaiheet ja huomionut esimerkiksi aineiston saatavuuteen liittyneet ongelmat tutkittavilta, jolloin aineisto tutkittavien kesken on ollut erilaista. Raportissa tutkittavien ääni on tuotu esiin haastatteluaineiston lainauksilla sekä sitaateilla, esimerkiksi roolimääritelmistä. Sitaaatteja ei ole tekstissä koodattu, tutkittavien tunnistettavuuden heikentämiseksi. Tutkimusjoukko on melko pieni ja tuntee toisensa, jolloin koodauksen tuomat vihjeet yhdistäisivät sitaatteja ja henkilön tunnistaminen saattaisi helpottaa. Kuitenkin jokaisen haastattelutavan lainauksia esiintyy raportissa useita. Sitaaateissa korostuu niiden valmentajien ääni, joilta en saanut prosessinkuvauslomaketta etukäteen. He tuottivat paljon puhetta ja mielipiteitä omilla esimerkeillään, koska lomake ja Teemun tapausesimerkki ei jäsentänyt haastattelutilannetta niin paljon. Kuitenkin esimerkiksi roolimääritelmät sekä aktiivisuus prosessinkuvauksessa täydentävät vähäisempiä sitaatteja osalla valmentajista.

Tutkimuksen haasteena voidaan nähdä sen pitkä kesto, kaksi vuotta, aineiston keruusta raportointiin. Tutkimuksen alussa neuropsykiatrisen valmennuksen kentällä tapahtui paljon ja tämä kehitys jatkuu edelleen. Kehityksen seuraaminen tutkimuksen teon ohessa on ollut mielenkiintoista, mutta toisinaan myös hankaloittanut sitä, koska uutta tietoa on tullut lisää ja aineistolähtöisen tutkimuksen teemoja olisi voinut laajentaa sen myötä enemmänkin. Toisaalta tutkimuksen kuluessa ajatukset tutkimuksen vaatimuksista ja kentän tarpeiden miellyttämisestä karisivat kun suhde valmentajiin oli etäisempi ja koin, että sain tuottaa tutkimusta neutraalissa positiossa.

7.2 Tulevat tutkimukset

Neuropsykiatriseen valmennukseen tuoreena ilmiönä liittyy paljon mielenkiintoisia tutkimusongelmia, joita tulevaisuudessa toivottavasti selvitetään. Kohderyhmän elämäkaaren pitkittäistutkimus antaisi arvokasta tietoa siitä, missä vaiheissa ja tilanteissa valmennusta tutkimuotona tarvitaan. Samoin nykyisten kuntoutus-menetelmien, kuten neu-

ropsykologisen kuntoutuksen ja psykoterapian, vertaileva tutkimus ja tieto vaikuttavuudesta tukisivat kuntoutuksen tehokkuutta ja auttaisi ymmärtämään eri menetelmien vaihtuvuutta.

Valmennuksen vaikuttavuustutkimuksia tarvitaan Suomessakin vakuuttavuuden lisäämiseksi, joka on avain rahoituksen järjestymiseen. Tavoitteiden saavuttamisen lisäksi olisi tärkeää tutkia valmennuksen kantavuutta ohjausprosessin jälkeen. Kuinka asiakas selviää elämän- ja arjenhallintaa horjuttavista tilanteista aktiivisen valmennussuhteen lopetuksen jälkeen?

Mielenkiintoinen vuorovaikutuksen tutkimuskohde on valmennuksen avainosaamisen (Mäkitalo 2004, 235–239) lähempi tarkastelu ja valmennussuhteen tutkiminen (ks. esim. Lahikainen 2000, 267). Perinteisen ohjaus- ja neuvontatilanteen vuorovaikutuksen lisäksi haastetta vuorovaikutukseen tuo kohderyhmän mahdolliset vaikeudet esimerkiksi kommunikaatiossa. Samoin toiminnan tarkempaa jäsenystä voisi tehdä samaan tapaan kuin Karvonen (2005) on tutkinut nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen perusprosesseja aineistolähtöisesti kuntoutuskodin kirjallisen asiakasmateriaalin avulla. Esimerkiksi Karvosen määrittelemässä ohjauksen ydinkategoriassa on yhteyksiä neuropsykiatrisen valmennuksen ohjauksen menetelmiin. Hän jakaa ohjauksen suoraan puuttumiseen ja tuettuun toimintaan, jonka alakategoria yhdessä tekeminen viittaa valmennuksen rinnalla – toiminnassa tehtävään työhön ja opastamisen alakategoria puolestaan vastaa valmentajan rinnalla – dialogissa tehtävää työtä.

Lisäksi tulisi kartoittaa toiminnan mahdollisuuksia osana vankeinhoidon kotiutussuunnitelmia, työvoimahallinnon palveluita sekä tarvetta koulutusjärjestelmässä erityisopetuksen rinnalla. Jo nyt voidaan saada aineistoa neuropsykiatrisesta valmennuksesta osana (erityis)oppilaitoksen ja asumispalveluyksiköiden ohjausta (ks. esim. IJKK; Zwart L.M. & Kallemeyn, 2001; Hanskassa! – aikuistuvien tukiverkostoprojekti). Tulevaisuudessa toiminnan jatkuvuuden ja vakauttamisen kannalta tärkeää on neuropsykiatrisen valmennuksen integroiminen osaksi yhteiskunnallista hyvinvointipalvelujärjestelmää, jota voidaan tutkia esimerkiksi sosiaalipsykologian näkökulmasta kehittävän työntutkimuksen menetelmillä (ks. esim. Engeström 1995).

Tämän tutkimuksen näkökulmasta pidän tärkeänä, että samalla kun neuropsykiatrinen valmennus siirtyy uusille urille; laajemmalle kohderyhmälle, palvelurakenteisiin ja monipuolisen toimijajoukon toteutettavaksi, pidetään huolta, että toiminnan sisällön laatu säilyy ja sitä ylläpidetään. Tämä tapahtuu valmentajan ohjaustyönosaamisen ammattitaidon kehittämisellä ja työn jäsentämisellä edelleen. Toivon, että tämä tutkimus on antanut siihen näkökulmia ja sykäyksen.

LÄHTEET

Aamulehti 4.12.2007. Pillerisirkus ei pyöri Suomessa. Tänään Terveys.

Aamulehti 17.1.2007. Masennus vie päivittäin yhden alle 30-vuotiaan eläkkeelle. Kotimaa.

Ahokas Marja 2001. Kurt Lewin: Kenttäteoria, ryhädynamiikka ja toimintatutkimus. Teoksessa: Hänninen Vilma, Partanen Jukka & Ylijoki Oili-Helena (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä. Vastapaino, Tampere, 105–128.

Alfthan Nina 2003. Aikuisiän ADHD ja arjen hallinta: ADHD-liiton kuntoutuskurssien tarkastelua. Pro gradu -tutkielma: Turun yliopisto, kasvatustiede.

Anderson Birgitta 2006. Sosiaaliset tarinat: Sarjakuvitettu keskustelu. Haukkarannan koulu, Jyväskylä.

Antikainen Ari, Rinne Risto & Koski Leena 2000. Kasvatussosiologia. WSOY, Juva.

Brown Fredda, Snell Martha E. & Lehr Donna 2006. Meaningful Assessment. Teoksessa Snell Martha & Brown Fredda (toim.) 2006. Introduction of Students with Severe Disabilities. 6. painos. Pearson Education, New Jersey, 67–110.

Engeström Yrjö 1995. Kehittävä työntutkimus: perusteita, tuloksia, haasteita. Hallinnon kehittämiskeskus, Helsinki.

Elomaa Riitta & Väisänen Raija 2005. Perheterapeuttinen näkökulma AD/HD-oireyhtymässä. ADHD 3/2005, 32–36.

Eskola Antti 1997. Jäähyväisluentoja. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Hämeenlinna.

Eskola Jari 2001. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat 2001. Teoksessa Aaltola Juhani & Valli Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II: näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus, Jyväskylä, 133–157.

Eskola Jari & Suoranta Juha 1998; 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere.

Eskola Jari & Vastamäki Jaana 2001. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa: Aaltola Juhani & Valli Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I: Metodien valinta ja aineiston keruu. PS-kustannus, Jyväskylä, 24–42.

Gilberg Christopher 2004. Nörtti, nero vai normaali? Atena, Jyväskylä.

Gilberg Christopher 2001. Touretten oireyhtymä. PS-kustannus, Juva.

Grönfors Martti 1982. Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. WSOY, Juva.

Heikkilä Mirja 2005. AD/HD-aikuisten arjen- ja elämänhallinnan kurssit. Teoksessa: Saukkola Kirsi (toim.) AD/HD-aikuisen kuntoutusopas. ADHD-liitto, Helsinki, 41–55.

Helander Jaakko 2000. Oppiminen ratkaisusuuntautuneessa terapiassa ja ohjauksessa. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Helkama Klaus 1999. Sosiaalipsykologian kenttä. Teoksessa: Helkama K. & Myllyniemi R. & Liebkind K. (Johdatus sosiaalipsykologiaan. Edita, Helsinki, 11–19.

Helsingin Sanomat 16.1.2007. Ylivireä ADHD-lapsi saa lääkkeitä. Tiede & Luonto.

Helsingin Sanomat 23.4.2006. Myös ADHD-lapset ovat tuuliajolla. Mielipidesivu.

Helsingin Sanomat 13.4.2006. ADHD-aikuinen joutuu ilman apua helposti tuuliajolle. Mielipidesivu.

Hirsjärvi Sirkka & Hurme Helena 2001. Tutkimushaastattelu Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino, Helsinki.

Hurtig Tuula 2007. Adolescent ADHD and family environment—an epidemiological and clinical study of ADHD in the Northern Finland 1986 Birth Cohort. Oulun yliopisto, Oulu. <http://herkules oulu.fi/isbn9789514284229/21.11.2007>

Hänninen Vilma 2000. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, Tampere.

Härkäpää Kristiina & Järvikoski Aila 1995. Kuntoutusmotivaatio, suunnitelma ja prosessinohjaus. Teoksessa: Suikkanen Asko, Härkäpää Kristiina, Järvikoski Aila, Kallaranta Tapio, Piirainen Keijo, Repo Marjatta & Wikström Juhani (toim.) Kuntoutuksen ulottuvuudet. WSOY, Juva, 174–187.

IJKK –Invalidiliiton Järvenpään koulutuskeskus. <http://www.ijkk.fi/21.11.2007>

Itkonen Tiina 1998. MAPS – Tavoitteena elämän laatu. Teoksessa: Ikonen Oiva (toim.) Autismi teoriasta käytäntöön. Atena, Jyväskylä, 137–153.

Järvikoski Aila 2000. Kuntoutujakeskeinen lähestymistapa kuntoutuksen asiakastyössä. Teoksessa Onnismaa Jussi, Pasanen Heikki & Spangar Timo (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 2 ohjauksen toimintakentät. PS-kustannus, Porvoo, 246–257.

Järvikoski Aila & Härkäpää Kristiina 2006. Kuntoutuksen perusteet. WSOY, Vantaa.

Järvikoski Aila & Härkäpää Kristiina 1995. Mitä kuntoutus on? Teoksessa: Suikkanen Asko, Härkäpää Kristiina, Järvikoski Aila, Kallaranta Tapio, Piirainen Keijo, Repo Marjatta & Wikström Juhani (toim.) Kuntoutuksen ulottuvuudet. WSOY, Juva, 12–26.

Karjalainen Vappu 2004. Yksilöllistymiskehitys muuttaa kuntoutusta – mutta miten? Teoksessa: karjalainen Vappu & Vilkkumaa Ilpo. Kuntoutus kanssamme – ihmisen toimijuuden tukeminen. Stakes, Saarijärvi, 11–25.

Katainen Antero, Lipponen Krisse & Litovaara Anneli 2003. Voimavarat käyttöön. Duodecim, Helsinki.

Karvonen Elisa 2005. Nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen perusprosessit. Jyväskylän yliopisto. www.kuntoutuskotioiva.fi/lisensiaattitutkimus.pdf/1.12.2007

KELA –Kansaneläkelaitos 2007.

<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/030903104122KM?openDocument/4.12.2007>

Kerola Kyllikki (toim.) 2001. Struktuuria opetukseen. Selkeys ja rakenteet oppimisen edistäjinä. WSOY, Porvoo.

Kivipelto Minna 2004. Sosiaalityön ammattilaisten yhteiskunnalliset orientaatiot ja työn kehittämisen haasteet. Janus 12 (4), 342–358.

Korhonen Merja 2000. Oma elämäntarina itseymmärryksen välineenä. Teoksessa: Onnismaa Jussi, Pasanen Heikki & Spangar Timo (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 1 ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus. PS-Kustannus, Juva, 57–69.

Koskela Hannu 2007. Grounded Theory. Teoksessa: Syrjäläinen Eija, Eronen Ari & Värrä Veli-Matti (toim.) Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampereen Yliopistopaino, Tampere, 91–110.

Kujanpää Sari 1998. Arviointi. Teoksessa: Ikonen Oiva (toim.) Autismi teoriasta käytäntöön. Atena, Jyväskylä, 89–106.

Kuusinen Kirsti-Liisa 2000. Kognitiivinen psykoterapia ohjauksen viitekehyksenä. Teoksessa: Onnismaa Jussi, Pasanen Heikki & Spangar Timo (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 1 ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus. PS-Kustannus, Juva, 83–105.

Lahikainen Seppo 2000. Ohjaus- ja neuvontatyön lähtökohtia ja näköaloja kuntoutuksessa. Teoksessa: Onnismaa Jussi, Pasanen Heikki & Spangar Timo (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 2 ohjauksen toimintakentät. PS-kustannus, Porvoo, 258–278.

Lahti Raimo 2000. Psykoanalyttinen näkökulma ohjaustyöhön. Teoksessa: Onnismaa Jussi, Pasanen Heikki & Spangar Timo (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 1 ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus. PS-Kustannus, Juva, 137–161.

Lehtokoski Anne 2004. Aikuisen ADHD ja aivojen arvoitus. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Jyväskylä.

Leskelä Maarit 2005. AD/HD-aikuisten neuropsykologinen kuntoutus. Teoksessa: Saukkola Kirsi (toim.) AD/HD-aikuisen kuntoutusopas. ADHD-liitto, Helsinki, 22–26.

Lindqvist Martti 2006. Auttajan varjo. Otava, Keuruu.

Lindroos Jan-Erki & Lohivesi Kari 2004. Onnistu strategiassa. WSOY, Juva.

McLeod John 2003. *An Introduction to Counselling*. Third Edition. Open University Press, Glasgow.

Mesibov Gary, Schopler Eric, Schaffer Bruce & Landrus Rhoda 1997. *Toimintataitojen arviointimenetelmä nuoruus- ja aikuisikäisiä varten (AAPEP)*. Kehitysvammaliitto Ry: Helsinki.

Metteri Anna & Haukka-Wacklin Tuula 2004. *Sosiaalinen tuki kuntoutuksen ytimessä*. Teoksessa: Karjalainen Vappu & Vilkkumaa Ilpo. *Kuntoutus kanssamme – ihmisen toimijuuden tukeminen*. Stakes, Saarijärvi, 53–68.

Michelsson Katarina, Saresma Ulla, Valkama Kristiina & Virtanen Pirkko 2001. *MBD ja ADHD diagnosointi, kuntoutus ja sopeutuminen*. PS-Kustannus, Jyväskylä.

Mäkitalo Merja 2004. *Ohjaustyön jäsentäminen ja avainosaamisen käsite*. Teoksessa: Onnismaa Jussi, Pasanen Heikki & Spangar Timo (toim.) *Ohjaus ammattina ja tieteenalana 3 ohjaustyön välineet*. PS-Kustannus, Juva, 233–239.

Määttä Paula 1999. *Perhe asiantuntijana*. Atena, Jyväskylä.

Mönkkönen Kaarina 2007. *Vuorovaikutus. Dialoginen asiakastyö*. Edita, Helsinki.

Mönkkönen Kaarina 2002. *Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa*. Väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. *Yhteiskuntatieteet* 94.

Mönkkönen Kaarina 1999. *Ei riitä, että pasianssi menee läpi. Dialogisuus ja vuorovaikutuksesta syrjäytyminen nuorten kanssa tehtävässä työssä*. Teoksessa: Eskola Jari (toim.) *Hegelistä Harréen, narratiivista nudistiin*. Kuopion yliopiston selvityksiä E. *Yhteiskuntatieteet* 10, 105–137.

Ojanen Sinikka, 2006. *Ohjauksesta oivallukseen*. Yliopistopaino, Helsinki

Onnismaa Jussi 2007. *Ohjaus- ja neuvontatyö. Aikaa, huomiota ja kunnioitusta*. Gaudemus, Helsinki.

Onnismaa Jussi 1998. *Aikuisten ohjaus auttamiskäytäntönä*. Opetushallitus, Helsinki.

Onnismaa Jussi, Pasanen Heikki & Spangar Timo (toim.) *Ohjaus ammattina ja tieteenalana 1 ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus*. PS-Kustannus, Juva,

Palomäki-Jägerroos Tuula & Virtanen Piia 2007. *Valmentaja tukee arjessa*. *Autismi* 4/2006, 60–62.

Payne Malcom 1997. *Modern Social Work Theory*. Second Edition. Macmillan, London.

Peavy R. Vance 2000. Ammatinvalinnan ja urasuunnittelun ohjaus postmodernina aikana. Teoksessa: Onnismaa Jussi, Pasanen Heikki & Spangar Timo (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 1 ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus. PS-Kustannus, Juva, 16–40.

Peavy R. Vance 2004. Sosiodynaaminen näkökulma ja ohjauksen käytäntö. Teoksessa: Onnismaa Jussi, Pasanen Heikki & Spangar Timo (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 3 ohjaustyön välineet. PS-Kustannus, Juva, 16–61.

Peltomäki Päivi, Harjumäki Piia & Husman Kaj 2002. Muuttuva auttamistyön asiantuntijuus -kriisityön ja työterveyshuoltotoiminnan tarkastelua. Teoksessa: Pirttilä Ilkka & Erikson Susan (toim.) Asiantuntijoiden areenat. Kopijyvä, Jyväskylä, 81–103.

Rantala Irma 1999. Nvivo, grounded theory ja kvalitatiivinen tutkimus. Teoksessa: Eskola Jari (toim.) Hegelistä Harréen, narratiivista nudistiin. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10, 193–223.

Ratey Nancy <http://www.nancyratey.com/20.4.2006>

Remes Iris 2006. Aikuisten kokemuksia ADHD-valmennuksesta. Opinnäytetyö: Diakonia-ammattikorkeakoulu. Helsinki.

Riikonen Eero 2000. Henkinen hyvinvointi, voimanlähteet, kuntoutuminen. Teoksessa: Onnismaa Jussi, Pasanen Heikki & Spangar Timo (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 1 ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus. PS-Kustannus, Juva, 41–69.

Ruusuvuori Johanna & Tiittula Liisa 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula Liisa (toim.) Haastattelu. Vastapaino, Tampere, 22–56.

Salovaara Hanna & Järvelä, Sanna 1998. <http://www.wedu.oulu.fi/okl/lo/kt2 /20.4.2006>

Saukkola Kirsi 2005. AD/HD. Teoksessa: Saukkola Kirsi (toim.) AD/HD-aikuisen kuntoutusopas. ADHD-liitto, Helsinki, 10–12.

Saukkola Kirsi 2005. AD/HD-valmennus. Teoksessa: Saukkola Kirsi (toim.) AD/HD-aikuisen kuntoutusopas. ADHD-liitto, Helsinki, 57–63.

Seikkula Jaakko 1996. Sosiaaliset verkostot ammattiauttajan voimavara kriiseissä. Hygieia, Helsinki.

Seikkula Jaakko & Arnkil Tom Erik 2005. Dialoginen verkostotyö. Hygieia, Tampere.

Siitonen Juha 1999. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulu : Oulun yliopiston kirjasto. <http://herkules.oulu.fi/isbn951425340X/25.10.2007>

Strauss Anselm & Juliet Corbin 1990. Basics of Qualitative Research. Sage, California.

STT 28.11.2007. Hoitamaton ADHD voi kymmenkertaistaa riskin joutua vankilaan. Helsingin Sanomat. <http://www.hs.fi/kotimaa /28.11.2007>.

Swartz Stacy L., Prevatt Frances & Proctor Briley E. 2005. A Coaching Intervention for College Students with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder. *Psychology in the Schools*, Vol. 42(6), 647–656.
<http://www3.interscience.wiley.com/journal/110520720/issue/30.11.2007>.

Säljö Roger 2001. *Oppimiskäytännöt sosiokulttuurinen näkökulma*. WSOY, Juva.

Särkelä Antti 2001. *Välittäminen ammattina*. Vastapaino, Tampere.

Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli 2004. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki.

Tuusa Matti 2006. *Kuntouttava sosiaalityö, luentomateriaali ja muistiinpanot 25.1.2006* Kuopion yliopisto.

Tynjälä Päivi 1999. *Oppiminen tiedon rakentamisena*. Kirjayhtymä, Tampere.

Uusitalo Hannu 2001. *Tiede tutkimus tutkielma*. WSOY, Juva.

Vaittinen Helena 2005. ”Tuu juttuun!” Arjen sankariksi sopivalla tuella. *Hanskassa! – Aikuistuvien tukiverkostoprojektin seminaarin esitelmä 23.2.2006* Kuopio.

Valkonen Jukka 2004. *Kuntoutus tarinoina*. Teoksessa: Karjalainen Vappu & Vilkkumaa Ilpo. *Kuntoutus kanssamme – ihmisen toimijuuden tukeminen*. Stakes, Saarijärvi, 175–191.

Vehviläinen Sanna 2001. *Ohjaus vuorovaikutuksena*. Gaudeamus, Helsinki.

Vilkkö-Riihelä Anneli 2001. *Psykyke*. WSOY, Porvoo.

Vygotsky Lev Semyonovich 1978. *Mind in Society*. Harvard University Press: Cambridge.

Weckroth Klaus 1988. *Toiminnan psykologia*. Hanki ja jää, Porvoo.

Wertsch James V. 1985. *Vygotsky and the social formation of mind*. Harvard University Press.

Zwart L.M. & Kallemeyn L. M. 2001. Peer-based coaching for college students with ADHD and learning disabilities. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 15, 1–15. <http://www.ahead.org/publications/jped.htm/30.11.2007>

LIITTEET

Liite 1 ADHD-liiton vetoamus

VETOOMUS ADHD-VALMENTAJAKOULUTUKSEN JA ADHD-VALMENNUKSEN LAADUN VARMISTAMISEKSI

ADHD-valmennus on ADHD-oireisille annettavaa tuki- ja ohjaustoimintaa. Siinä valmennettavalle opastetaan elämän- ja arjenhallinnan taitoja ja harjoitellaan uusia käyttäytymismalleja tavoitteellisella ohjausmenetelmällä. ADHD-valmennus tunnetaan myös nimillä ADHD-ohjaus ja ADHD-coaching.

ADHD-liitto katsoo tärkeäksi varmistaa Suomessa annettavan ADHD-valmentajakoulutuksen ja ADHD-valmennuksen laatu. Koulutusta järjestetään nykyisin jo useassa oppilaitoksessa ja koulutuskeskuksessa ympäri Suomen. ADHD-valmentajakoulutuksen yhtenäiseen laatuun ei ole kuitenkaan ADHD-liiton näkemyksen mukaan kiinnitetty riittävästi huomiota. Koulutuksen pääsykriteerit, sisältö, kesto ja koulutusmuoto saattavat vaihdella riippuen kouluttajatahosta. Näin ollen ADHD-valmentajien valmiudet toimia eri-ikäisten ja eri elämäntilanteissa olevien ADHD-henkilöiden ohjaajina voivat vaihdella suurestikin.

Toivottavaa on, että kouluttajalla itsellään on riittävä käytännön kokemus ADHD-valmennuksesta. Lisäksi ADHD-liitto toivoo Suomessa koulutusta antavien tahojen tiivistävän verkottumista keskenään tarkoituksena koulutuksen laadun varmistaminen, koulutustoiminnan yhtenäinen linjaus ja kokemusten vaihto.

Valmentajakoulutukseen hakijoiden pääsykriteereihin tulisi kiinnittää huomiota varmistaen samalla heidän perusvalmiutensa tavoitteelliseen ja haastavaan asiakastyöhön. Hakijoilta tulisi edellyttää vähintään 1) sosiaali-, terveys- tai kasvatustieteen opistoasteen tutkintoa tai 2) sosiaali-, terveys- tai kasvatustieteen tutkintoa ja riittävän pitkää käytännön työkokemusta koulutusta vastaavissa tehtävissä. Lisäksi on suositeltavaa, että hakija on työskennellyt jo aikaisemmin erityislasten, -nuorten tai – aikuisten kanssa.

Lisäksi ADHD-liitto katsoo, että valmentajakoulutuksen tulisi olla riittävän pitkäkestoista siten, että vähintään kuuden opintoviikon laajuinen koulutus jakaantuisi vähintään neljän kuukauden ajanjaksolle, jonka aikana koulutettavalla olisi mahdollisuus riittävästi prosessoida rooliaan valmentajana. Lisäksi koulutukseen tulisi sisältyä vähintään yksi käytännön valmennussuhde ADHD-lapseen, -nuoreen tai – aikuiseen. Asiakassuhdekriteerin täyttyminen varmistaa sen, että ADHD-valmentajalla on konkreettinen käsitys valmennussuhteen käytännön toteuttamisesta.

Valmennustoiminnan laadun turvaamiseksi on tärkeää, että koulutuksessa saatuja valmiuksia ja taitoja käytetään käytännön valmennustoiminnassa mahdollisimman pian koulutuksen jälkeen. ADHD-valmentajalla tulee olla riittävän laaja ADHD-asiiantuntemus sekä laajalti henkilökohtaista tietoa, kokemusta ja erityisosaamista ihmissuhdetyöstä.

ADHD-liitto on tyytyväinen siihen, että ADHD-valmentajakoulutuksen käyneet henkilöt keskustelevat oman yhdistyksen perustamisesta tammikuussa 2006 Kuopiossa. Yhdistyksen perustaminen on toivon mukaan yksi toimenpide, jonka avulla ADHD-valmentajien ammattitaitoa ja osaamista voitaneen varmistaa. ADHD-liitto toivoo, että mahdollisesti perustettava yhdistys kokoaisi ja ylläpitäisi ajantasaista luetteloa eri puolilla Suomea ADHD-valmennusta antavista ammattihenkilöistä ja heidän taustakoulutuksistaan.

Helsingissä 21. marraskuuta 2005

Teija Jalanne

Antti Teirikko

Seija Turtiainen

puheenjohtaja

varapuheenjohtaja

toiminnanjohtaja

Liite 2 Taustatietolomake

Tämä lomake antaa taustatietoa Kuopion yliopiston sosiaalipsykologian laitokselle tekemääni pro gradu työhön ADHD-coachin työstä. Lomakkeet käsitellään luottamuksellisesti, vastaajien henkilöllisyys ja yhteystiedot eivät tule ulkopuolisten tietoon.

Nimi: _____

Toimipaikka: _____

Sähköpostiosoite: _____

____ **Kyllä, minuun saa olla yhteydessä tutkimuksen aineistonkeruussa.**

____ **Ei, en halua ottaa myöhemmin osaa tutkimuksen tekoon.**

Koulutus:

Aikaisempi työkokemus:

Työkokemus coachina: _____ **vuotta**

Liite 3 Prosessinkuvauslomake

Hei, ADHD -ohjaaja!

Teen pro -gradu tutkimustani Kuopion yliopiston sosiaalipsykologian laitokselle sinun työstäsi. Tutkimuskysymykseksi on vahvistunut: Millä tavoin ADHD- ohjausprosessia voidaan teoreettisesti jäsentää? Tämä kuvitteellinen tapauskuvaukseen perustuva tehtävä on osa tutkimuksen aineistoa. Toivon, että vastaat tehtävään ja lähetät sen takaisin minulle.

Kiitos aktiivisuudestasi!

Ystävällisin terveisin

Anni Huoviala

Tapauskuvaus

Teemu on 20-vuotias nuori mies. Hän on aloittanut opiskelun kuntouttavalla ja valmentavalla linjalla syksyllä 2005. Teemu on muuttanut vanhempien luota omaan asuntoon joulukuussa 2005. Vanhemmat ovat tukeneet itsenäistymisessä, mutta ovat muuttaneet äskettäin kauemmas toiselle paikkakunnalle. Teemulle laadittiin palvelu- ja kuntoutussuunnitelma kotikunnan sosiaalitoimistossa. Teemulle on diagnosoitu ADD 16-vuotiaana nuorisopsykiatrian poliklinikalla.

Teemu on matemaattisesti lahjakas ja hän harrastaa intohimoisesti tähtitiedettä. Hänellä on ongelmia sosiaalisessa kanssakäymisessä ja elämän kokonaisvaltaisessa hallinnassa. Hänen on vaikea tutustua muihin ihmisiin eikä kavereita ole. Vanhemmat ovat aikaisemmin käyneet Teemun luona viikoittain ja tukeneet itsenäisen elämän aloittamista. Teemu ei ole aloittanut siivousta, tiskausta tai pyykinpesua ilman vanhempien kehoitusta. Vanhempien muutettua toiselle paikkakunnalle Teemun poissaolot koulusta ovat lisääntyneet, hänelle on tullut univaikeuksia ja päivärytmi on sekaisin. Kodista ja itsestä huolehtiminen on jäänyt, laskut jäävät maksamatta ja kirjeet avaamatta. Teemu on alkanut käpertyä kotiin.

Kuntoutus- ja palvelusuunnitelmassa määritellään tarpeelliset tukipalvelut. Teemu on motivoitunut ottamaan apua vastaan. Teemulle etsitään AD/HD -valmentaja elämänhallinnan taitojen ohjaamiseen.

**Miten Sinä lähtisit ohjaamaan Teemua?
 Kuinka tilanne ja ohjausprosessi voisi kuvitteellisesti edetä?
 Mitä asioita lähtisit Teemun tilanteessa selvittämään?**

Kuvaa ohjausprosessi oheiseen taulukkoon tiiviisti, osa ruuduista voi toki jäädä tyhjäksi tai voit tarvittaessa lisätä niitä. Halutessasi voit kertoa ohjausprosessista enemmän ja tarkemmin. Tehtävä toimii apuna myöhemmin tehtävissä haastatteluissa.

VAIHE	TAVOITE	MENETELMÄ	TOIMINTATAPA	MATERIAALI	VÄLINEET

Lähetä tehtävä sähköpostilla (huoviala@hytti.uku.fi)
 tai tulosta tehtävä ja lähetä postissa osoitteeseen:

Anni Huoviala
 (yhteystiedot)

Lisätietoja voi kysyä sähköpostilla tai p. xxx xxxx xxx/ Anni Huoviala

Liite 4 Teemahaastattelurunko**ALOITUS****Taustatieto – lomake**

Kuinka päädyit ADHD-valmentajaksi?

ADHD-valmennuskoulutus:

- missä?
- vastasiko odotuksia?
- mitä jäit kaipaamaan?

Prosessi

Vaiheet

Haasteet eri vaiheissa

Kuinka prosessia voisi kehittää?

Tavoite prosessissa

Menetelmät

Millaisia menetelmiä?

- Missä toteutat?
- Miten toteutat?
- Mitä menetelmiä haluaisit kokeilla?
- Miksi et ole kokeillut?

ADHD-valmennus ja tulevaisuus

Vahvuudet

Heikkoudet

Mahdollisuudet

Uhkat

LOPETUS

Onko jotakin lisättävää?